

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

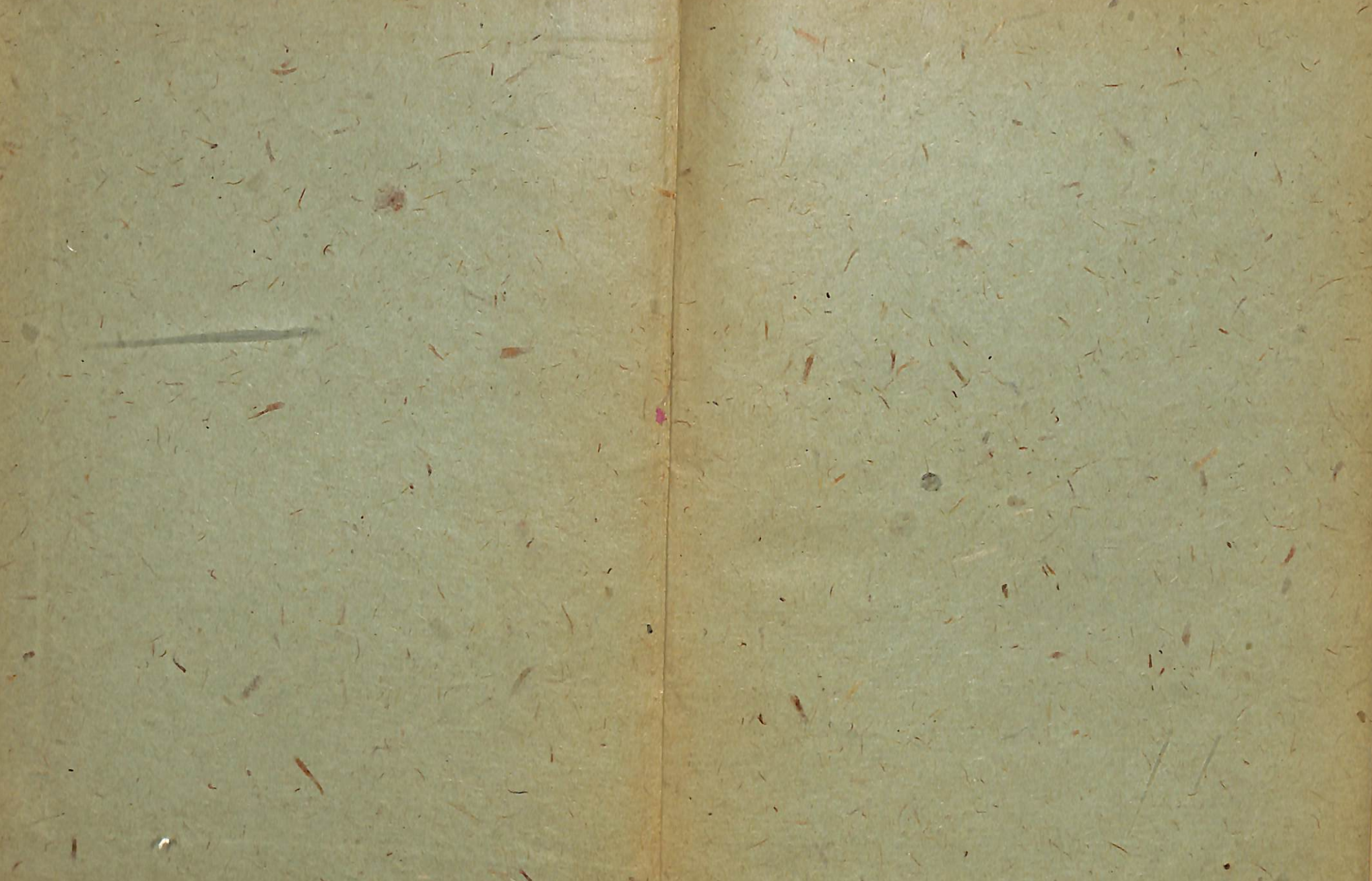
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

75 JAN 2010

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ
ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ

Մ. ՔԵՇԻՇԵԱՆ

معارف نظارت - جلیله سنک سنه ۳۱۹ کانون اول ۳۳ تاریخلو
و ۲۱۵ نومرولی رحصتنامه سیله طبع اولمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ
Տպագր. Ն. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

1904

Թարգմանութեան եւ տպագրութեան իրաւունքը հեղինակին կ'պատկանի

27021
1006

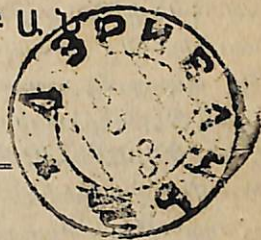
623

8-40
uon

30 AUG 2013

21534

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Պատիւ ունիմ Հայ դրականութեան Մատենադարանին մէջ ներկայ աշխատասիրութեամբս հատոր մ'եւս աւելցնել, յուսալով թէ՛ բանասէր մերայնոց կողմանէ համակիր, ընդունելութիւն պիտի գտնէ եւ թէ՛ ներողամիտ աչօք ցոյց պիտի տրուին ինձ ուշադրութենէ վրիպած եւ տեղեկութենէ դուրս մնացած թերութիւններն, որոնց ուղղութիւնն եւ բացատրութիւնք անշուշտ աւելի օգտակար պիտի ընծայեն այս գործը, եթէ ապագայ տպագրութեանց եւս արժանի լինի:

Սոյն գրքին նիւթն կազմող գիտելիքները մասնաւորապէս առեւտրական գործերով զբաղող եւ այդ առարկային մէջ մտնելու պատրաստուող անհատներու վերաբերութեամբ ո՞րչափ օգտակար և շահեկան լինելն որոշապէս բացատրուած է արդէն Առաջին Մասին մէջ, ուստի եւ կարեւոր չենք տեսներ զայս հաստատող պատճառներ և ապացոյցներ աստ եւս յառաջ բերելու, այլ բաւական պիտի թուի յիշել թէ ՔԱՂԱՔ. ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ուսուցումն ո՛չ միայն առաջնակարգ տեղ մը գրաւած է Առեւտրական, Օրէնդագիտական եւ սոյն կարգի մասնագիտական համալսարաններու, այլ նաեւ մի եւ նյոն նիւթերուն վրայ բաղմամբ աշխատասիրութիւններ երեւան եկած են ամէն քաղաքակիրթ և զարգացեալ երկիրներու հրապարակներուն վրայ:

Տնտեսագիտական օրէնքներ, նորանոր սկզբունքներ հասարակութեան առջեւ պարզելու, առեւտրական և օրինական ուսմանց շրջանակին մէջ ամփոփուող եւ մարդկային

գործնական կենաց մասին մէջ կարեւորութիւն ունեցող սոյն կարգի գիտելեաց վրայ ամփոփ տեղեկութիւններ տալու նպատակաւ ի վաղուց անտի ծրագրած էինք քանի մը աշխատութիւններ պատրաստելով՝ հրատարակելու, եւ իբրեւ սկիզբ՝ տպագրել տուած էինք բաւական տարիներ յառաջ Պ. Նշան Պէրպէրեանի տպարանը Մ. Արսէն անուամբ ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ վերնագրին ներքեւ գիրք մը, որ իւր մէջ կ'ամփոփէ նաեւ համառօտ Առեւտրական Աշխարհագրութիւն մը, ընդհանուր ազգաց դրամներու, չափերու եւ կշիռներու վրայ տեղեկութիւններ եւ բաղդատութիւններ Մեթրական դրութեան հետ:

Ներկայիւ կը վերսկսիմ, հրատարակելով զայս իբրեւ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ, այնու յուսով թէ Հայ հասարակութիւնն պիտի հաճի բարի ընդունելութիւն մ'ընել այս գրքին, որով աւելի քան ունենամ գրական սոյն մտադրութիւնս շարունակելով՝ ակնկալելի նիւթական վարձատրութեան շահակից ընել նաեւ հայ դաստիարակներուն այն դասակարգը, որոնց նիւթական կացութիւնն բարելաւելու խնդիրն՝ գոհութեամբ դիտելի է թէ բարձր ուղարկութեան առարկայ եղած եւ պաշտօնական հոգածութեան ենթարկուած է արդէն «Ուսուցչաց օգնութեան Մնտուկ» ի հաստատմամբ ի Կ. Պօլիս:

Յայտնի է թէ կրթական խումբն ժողովրդեան մը, աղքի մը բարեկիրթ, ուսեալ եւ դաստիարակուած անհատներ պատրաստելու բարձր և ազնիւ գործն ստանձնած են դաստիարակութեան պաշտօնիւ, ուստի եւ արժանի են ո՛չ միայն ընդհանուրին գնահատութեան եւ յարգանաց, այլ նաեւ իրաւունք ստացած են՝ իւրեանց մատուցած օգտակարութեան բերմամբ՝ գէթ ըստ բաւականին նիւթական բարելաւ կացութեան մը տիրանալու:

Այսպէս խորհած և գործադրած են բոլոր քաղաքակիրթ եւ գորգացեալ ազգեր, որպէս կը վարուին իւրեանց դաստիարակներուն հետ, եւ մենք ալ պարտաւոր ենք այսպէս գտնուիլ գործնականապէս մեր մտաւորական մը-

մշակներուն հանդէպ, որոնց համար կարելի է իսկ պնդել և հաստատել թէ ընդհանրապէս հմտութեան եւ արդիւնաւոր ուսուցչութեան գերակշռութիւն մ'ունին ուրիշ ժողովուրդներու դաստիարակներուն վրայ:

Սոյն եւ ապագայ հրատարակելի գրեանց մասին ունեցած մտադրութիւնս պարզելէն յետոյ, կը փութամ ըսել թէ գրական սոյն ծառայութիւնս եթէ յաջողի օժանդակ մը լինիլ հայ սերնդեան մտաւորական զարգացման, զայս պիտի համարիմ ինձ մեծագոյն շահ եւ պատիւ:

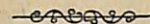
Յունուար 1905

ՄՈՒՇԵՂ ՔԷՇԵՆԱՆ

ՄԱՆՁԻՄԴԸՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

1. Ծագումն, անունն եւ հետեւած ուղղութեան տեսակէտներն: — 2. Սահմանն: — 3. Նպատակն: — 4. Առեւտրոյն եւ ընդհանրապէս գիտութիւններու եւ ուսմանց հետ ունեցած յարաբերութիւններն: — 5. Կրօնքի եւ իմաստասիրութեան հետ: — 6. Բարոյագիտութեան հետ: — 7. Օրէնսդրութեան հետ: — 8. Միջազգային օրէնսդրութեան հետ: — 9. Քաղ. Տնտեսագիտութիւն՝ իբրեւ պարտաւորիչ ուսում՝ ընկերական անձնաւորութեանց համար:

1. — Ի սկզբան՝ Առեւտրի Տնտեսութիւն անուն տակ ծագում առած էր սոյն գիտութիւնն, երբ կը կարծուէր թէ տուն մը կառավարելու չափ կոչում ունի, սակայն տունը՝ քաղաքի, քաղաքն՝ երկրի վերածուելով, սոյն գիտութեան շրջանակն եւս ընդարձակուեցաւ, ստանալով ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ անունն, որ կը համարուի սոյն գիտութեան կատարելագործեալ եւ վերջնական վերնագիրն եւ ընդունուած այսպէս՝ ամէն երկրի տնտեսագէտ հեղինակներէն, որոնք իրենց գտնուած միջավայրերուն զարգանալու պայմաններն ու պահանջմունք նկատողութեան առնելով՝ ըստ այնմ տնտեսագիտական սկզբունքներ եւ օրէնքներ յայտնած ու դրած են: Այս տեսակէտով նոյն իսկ նշանաւոր

տնտեսագէտ հեղինակներու յայտնած ու դաւանած գաղափարներու և սկզբանց մէջ տարբերութիւններ կրնան գտնուիլ և իրարու հետ տարակարծիք ըլլալ, սակայն այս գարտուղութիւնն չկրնար երբէք սոյն հանրագումար գիտութեան հիմնական բնութեան սկզբունքներն եւ օրէնքները վէճի ենթարկել, նկատողութեան առնուելով անշուշտ նախընթաց տեղական բացառութիւններն, որոնք յառաջ կուզան ինչպէս արդէն ըսուեցաւ, ազգի մը, ժողովրդեան մը կրթական, երկրին մշակութեան, առեւտրական ընթացքին, կառավարական դրութեան և օրէնսդրական պայմաններուն, տեղական բուն պահանջումներուն տարբերութեանց, աստիճաններէն և պայմանաց տեսականներէն, և որոնք միահամուռ կը կազմեն տնտեսագէտ հեղինակին հայեացքն իւր գործն ծրագրելու համար: Ուստի և գիտելի է որ՝ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն՝ Բնական կամ Հաշուական գիտութեանց նման՝ անվիճելի երեւոյթներու և իրողութեանց վրայ չկըրնար հիմնուած լինել, որպէս զի՝ ամենուրեք՝ միակերպ և միօրինակ սկզբունքներ քարոզէ և օրէնքներ դնէ անխնայ, Հետեւաբար կը փութանք յայտնել թէ այս նկատումներ առաջնորդ եղած են ներկայ գործին ընդհանուր ուղղութեան՝ ուշադրութեան առնուած լինելով բնականօրէն մեր միջավայրին տնտեսական կացութիւնն և տեղական պայմանք:

2. — Քաղաքական Տնտեսագիտութեան համար՝ սովորական և պարզ կերպիւ տրուած սահմանն է. « — Կը սորվեցնէ՝ թէ Հարստութիւնն ի՞նչպէս կը գոյանայ, ի՞նչպէս կը բաժնուի, ի՞նչպէս կ'սպառի: — » Բայց երբ ուշադրութեան առնուի այս գիտութեան շրջանակին մէջ ամփոփուած մի ըստ միոյ կարեւորագոյն խնդիրներն, այդ սահմանն անբաւական պիտի համարուի և պէտք կը լինի յաւելուլ թէ « — Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնը կը սորվեցնէ և կը ճշտէ բոլոր այն կարգի օրէնքներն, որոնք աշխատութիւնն թեթեւեղելով՝ արտադրութիւնն առաւելապէս արդիւնաւորելու կը վերաբերին. ցոյց կ'տայ թէ ո՞րք են այն միջոցներն, որք մարդկային պիտոյից հայթայթումն՝ ընդհա-

նուր գոհունակութեամբ ձեռք բերելու կ'նպաստեն. կ'բացատրէ այդ պիտոյքն մարդկային ընկերութեանը մէջ արդարութեամբ և ըստ իրաւանց բաժնելու կերպերն. կ'որոշէ նաեւ այդ պիտոյքն ուղիղ պահանջմանց համեմատ սպառելու տեղերն. մատնանիչ կ'ընէ թէ՛ կրօնական, բարոյական, քաղաքական, առեւտրական ո՞րք և ի՞նչպիսի օրէնքներ կը նպաստեն առաւելապէս աշխատութեան արգասաւորութեանն և որո՞նք կ'հաստատեն մարդկային ընկերութեան բարեկեցութիւնն և երջանկութիւնն:

3. — Քաղաքական Տնտեսագիտութեան սկզբունքներուն և օրինաց ճշտագահ հետեւողութիւնն ինչպէս նաեւ անթերի գործադրութիւնն արդէն մեծագոյն արդիւնքներ յառաջ բերած են քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ՝ մարդկային ընկերութիւնն բարեկեցիկ կացութեան առաջնորդելով, զարգացնելով, քանի որ իւր նպատակն է անհատական զբաղմանց և գործերուն համար խոհեմ, իմաստուն և շահաւէտ տնօրինութեանց կերպերն, ուղիղ և լրջօրէն մտածելու, վարելու եղանակներն ցուցնել. կառավարութեան և ժողովրդեան ուշադրութիւնն և ջանքն երկրին և բնիկներուն բարգաւաճման և ընդհանուր հարստութեան աճման վրայ կեդրոնացնել, փոխադարձ բարւոք յարաբերութեան ներդաշնակութիւնն և միութեան գիծն՝ ներքին օրինաց և տնտեսական պայմանաց անթերի ու անխտիր գործադրութեան մէջն լինելն մատնանիչ ընելով:

Սոյն գիտութիւնն՝ մարդկային ընկերութիւնն կազմող և գործնական կեանքի մէջ գտնուող անհատներն կ'վարժեցնէ փորձառութեանց, զանոնք զգուշացնելով վնասադէմ փորձութիւններէ, և որ առաւելն է՝ ընկերական բազմատեսակ խնդիրներու մէջ մտնելով՝ կ'հրապուրէ անհատներն մշակելու և սեփականելու բոլոր այն կարգի ձիւղեր ու յատկութիւններն, որք առաւելութիւններ կը կազմեն գործի մարդոց համար, զանոնք հեռատեսութեան վարժեցնելով, որպէս զի որոշապէս կարող ըլլան ըմբռնելու և ճանչնալու իւրեանց ամէն կարգի շահերուն աղբիւրներն. հասկնալու՝ ամէն օր,

ամէն ժամ զանազան ազգաց և մարդկային ընկերութեանց մէջ պատահած իրողութիւններն և նոցա պատճառներն, իւրեանց անձնական զրադման և գործին վրայ՝ այդ եղելութիւնք ի՞նչ ազդեցութիւն կրնալ ունենալն և ըստ այնմ կազմ ու պատ-
րաստ լինել նախահոգ զգուշութեամբ:

Տնտեսական գիտութեամբ կ'հասկցուի թէ՛ հարստութիւնն ի՞նչ միջոցներով կը գոյանայ ու կ'աճի և կամ ի՞նչ պատճառաւ կ'նուազի. ի՞նչ են և ո՞րք տեղի տուողներն, որ վաճառքի, օրողչէի գիներ, արժէք, վարձք ևն. կը բարձրանան կամ կ'նուազին, տուրքեր ուղիղ, համեմատական թէ ո՛չ չափազանցեալ բաշխուած են, առեւտրական օրէնք և կառավարական տնօրինութիւնք կը քաջալերեն թէ ո՛չ կ'սեղմեն փոխանակութեան և վաճառականական ազատութիւնն ևն.:

4. — Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն՝ իբրեւ բարձրագոյն ուսում, անբաժան, բացարձակ ու պարտաւորիչ է նախաշաւիղ լինել ելեւմտական գիտութեանց, ինչպէս նաև Պետական վարչային կազմութեան Օրինաց:

Իբրեւ առեւտրական ճիւղի վերաբերեալ գիտութիւն, որպէս՝ գործնական կեանքի մէջ գտնուող անհատներու համար պարտաւորիչ է գիտնալ թուաբանութիւն, հաշուակալութիւն, աշխարհագրութիւն, օտար երկիրներու դրամներուն, չափ ու կշիռներուն բաղդատութիւնք և արժէք, ընդհանուր ապրանաց արտադրող ու սպառող երկիրներ, հրապարակներն, փոխադրութեան միջոցներն, երկրին առեւտրական օրինաց սկզբունքներն, նոյնպէս ալ՝ էական և անհրաժեշտ է որոշ և ամփոփ տեղեկութիւն մ'ունենալ սոյն գիտութեան գէթ հիմնական ընդհանուր սկզբանց և օրէնքներուն վրայ:

Իբրեւ՝ ուսումնաբանական եւ գիտական մասնագէտի յատուկ դպրոցներու մէջ աւանդելի ուսում՝ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն պարտաւորիչ է առեւտրական, օրէնսգիտական և այլն բարձրագոյն և նոյն խոկ ժողովրդային երկրորդական դպրոցներու մէջ ամենուրեք և անհրաժեշտաբար

պահանջուած Դպրութեանց եւ Գիտութեանց Պալատների քըն-նութեանց առթիւ:

Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն կարեւորագոյն մէկ մասն է նաեւ՝ մանաւանդ ընդհանուր, այն կարգի գիտութեանց, որոնք միահամուռ ընկերական բարելաւութեան ու զարգացման վերաբերող հարց ու խնդիրներով կ'զբաղին և որոնց հետ միշտ յարաբերութիւն կ'ունենայ և շփման վիճակի մէջ կ'գտնուի թուեմք մի քանիներն, որոնց հետ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն յարաբերութիւն ունի, որպէս են:

5. — Ա. Կրօնք եւ Իմաստասիրութիւն. — Եթէ կրօնք մարդկային ազգի անհատներու՝ աշխարհային կեանքը՝ իւր ըմբռնման կերպիւ եւ միջոցներով առաջնորդելու, վարելու նպատակաւ աղօթել, սրբավայրեր յաճախել, կրօնական զանազան պարտականութիւններ ու արարողութիւններ կատարել տալու հետամուտ է՝ Երկնային ու յաւիտենական վարձատրութեան խոստումք եւ կամ գոխային չարչարանաց ու պատժոյ սպառնալիքով—եթէ իմաստասիրութիւնն՝ անհատական տրամադիր միտքն ու դատողութիւնն կ'մշակէ, կ'ընդարձակէ, տրամաբանական, ճարտասանական եւ այլն խորին ու խրթին խոկմանց ու խորհրդոց, ազգու բացատրութեանց կ'ենթարկէ, այսուիկ առաջնորդելով զայն՝ անտեսանելին՝ տեսնուածէն զանազանել, էական ու իրն՝ մտօք ու զգայարանօք ճանչնալ ու շոյափել, սխալն՝ ուղիղէն որոշել, պատճառաբանել եւ հետեւցնել,—նոյնպէս ալ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն՝ կրօնական եւ իմաստասիրական ճմարտութիւններն եւ օրէնքն դնելով աշխատասիրութեան ոգւոյն մէջ՝ կ'զբաղի մարդկային ընկերութիւնն կազմող անհատներէն սկսեալ մինչեւ ընդհանուր ազգ եւ ազինք, անխտրաբար ցոյց տալու նիւթական զարգացման միջոցներն, բանալով այն ուղիղ եւ անվրէպ ճանապարհն նոցա առջեւ, ուր մարդս աշխարհային կեանքի մէջ քալելու ըլլայ դէպի իւր կոչման արժանաւոր դադաթնակէտն հասնելու համար, օգնելով իրեն եւ իւր նմաններուն:

Այսպէս ուրեմն սոյն գիտութեան առաջին յանձնարարութիւնն եւ պատրաստած միջոցներն են՝ մարդկային ազգի՝ աշխարհային կենաց ամէն կարգի հարկեցուցիչ եւ բանաւոր պիտոյից ու պահանջմանց լիառատ գոհացումն տալ արդիւնաւոր աշխատութեամբ, որ ինքնին օրհնեալ է, եւ նշանաբան՝ նիւթական եւ բարոյական զարգացմանց եւ կատարելութեան, — կրկնենք աշխատութեամբ՝ — ընդգրկուած կրօնքէ, որ իւր ահեղաշունչ ձայնն բարձրացնելով երկնային պատգամներ կ'արձակէ «Որ ո՛չ աշխատիսցէ, ուտիցէ մի՛» եւ մարդկային մեղուաշան ընկերութեան շնորհաբեր ներդաշնակութեան ի սէր՝ կայծակնահար կը ջնջէ անպիտան անձինք՝ վճռելով «չարեր, ծոյլեր վերցուն ձեր մէջէն»։ Այս տեսութեամբ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն՝ մարդկութեան նեցուկն նկատուած եռոտանիին մէկ ճիւղն է, ամուր բռնելով եւ կանգուն պահելով զայն, կ'օգնէ ու կ'առաջնորդէ մարդկային ընկերութիւնն բարձրացնելու կենաց ընթացքին մէջ, այդ բարձրացման շնորհիւ ապահովելով նաեւ անոր և յաջորդներուն, և նոյն իսկ բովանդակ սերնդեանն աշխարհային բարեկեցութիւնն և երջանկութիւնն։

6.—Բ. Բարոյական գիտութիւնք կամ Բարոյագիտութիւնք.— Որ մարդկային մտաց, սրտի և ընդհանուր բարի վարուց կատարելագործեալ ուղեցոյցն է, մինչդեռ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն ալ մարդուս բարեկեցութիւնն, նիւթական զօրութիւնն և արժանապատուութեան առաւելութիւնն պատրաստողն է։

Բարոյագիտութիւնն կը քարոզէ — չափաւորութիւն և խոհեմութիւն անհատական բոլոր ընթացքին մէջ, գործոց մէջ, գործունէութիւն և խղճմտանք՝ աշխատութեանց մէջ, հաւատարմութիւն յանձնառութեանց մէջ, — մինչդեռ Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն եւս կը պատուիրէ հեռատեսութիւն և խնայողասիրութիւն ունենալ՝ արդեանց մատակարարութեան մէջ, արդար լինել՝ այլոց հետ եղած յարաբերութեանց մէջ։ Բարոյական գիտելիք՝ ուստի և՛ կատարելապէս

կը համապատասխանեն տնտեսագիտական սկզբունքներուն և օրինաց իրարու օժանդակելով մարդկային ազգի աշխարհային կենաց բարելաւութեան մակարդակն բարձրացնելու, առաքինութեանց և վեհանձն գործոց մղելու, մինն գերընտիր ու վերացական սկզբունքներով, միւսն երջանկագիթ ու դրական հարստութեան ոյժով։ Այսպէս ուրեմն սոյն գիտութիւնք մարդկային ընկերութեան արժանաւոր և օգտակար անդամներ պատրաստելու կը հետամտին համերաշխ գործունէութեամբ։

7.—Գ. Օրէնսդրութիւնք.— Տնտեսագիտական իրողութիւնք եւ բարիք չօչափելի կերպիւ երեւան գալու եւ ստուգուելու էական միջոցն ու զօրավիգն է երկրի մը ներքին Օրէնսդրութիւնն։ Արդ ուրեմն օրէնք ո՛րչափ ազդուապէս եւ անկողմնակալ կերպով պաշտպանելու լինի երկրի մ'արտադրութիւնն, վաճառականութիւնն, սեփականութեան իրաւունքն, աշխատութեան ազատութիւնն, այնչափ աւելի մարդս կը քաջալերուի աշխատասիրութեան մէջ և նիւթական ոյժն ձեռք բերելու կը հետամտի։ Օրէնք՝ արդարութեան եւ իրաւանց ու պարտոց ճանաչողութեան եւ յարգանաց գիտութիւնն է, և ո՛ւր կայ իրաւանց անթերի հատուցում, հոն ևս իրարու կը յաջորդեն տնտեսագիտական բարօրութիւնք։

Երկրի մ'առեւտրական օրէնքն պատրաստուած կը լինի՝ մեծաւ խնամօք՝ տնտեսագիտական սկզբանց եւ օրինաց հետեւողութեամբ եւ սոյն գիտութիւնն լաւ ըմբռնած լինելու համար մարդս պէտք ունի Օրէնսդրութեան վրայ ընդհանուր եւ ուղիղ գաղափար մ'ունենալու եւ փոխադարձաբար։ Ընդհակառակն երբ ներկայ գիտութիւնն՝ օրէնսդրութեան պարագաներու մէջ զանց առնուի, արտադրութեան, հարստութեան, միով բանիւ աշխատելու ազատութեան, տնտեսագիտական իրողութեանց վրայ ծուռ եւ հակառակ գաղափարներ եւ ընթացք մուտ գտնեն եւ տիրապետեն ոեւէ երկրի, ազգի եւ ժողովրդեան մէջ, այն ատեն յայտնի է որ անբնական օրէնքներ իրարու պիտի յաջորդեն։

Տ. — Դ. Միջազգային օրինաւորութիւն. — Ո՛չ միայն անհատապէս եւ ազգովին զարգանալու, ճոխանալու, նոյնպէս եւ լաւագոյն դիրք մը բռնելու կ'յորդորէ Բաղաքական Տնտեսագիտութիւնն, այլ նաեւ՝ իրաւամբ կ'ապացուցանէ թէ սխալ եւ վնասակար է ըմբռնել իբր թէ՛ ուրիշ երկրի մը տկարութեամբ միւս երկիր կրնայ զօրանալ. մինչդեռ սորա հակառակն կ'փաստաբանէ իրաւամբ՝ յարելով թէ երկրագնդի վրայ մարդկային ընկերութիւնը՝ չլիթայի օղակներու կը նըմանի. իրարու մէջ անցած, և ցորչափ օղակներն ամուր են, այնչափ ևս չլիթայն դիմացկուն և հաստատուն կը լինի: Իբրեւ ապացոյց՝ վաճառականութիւնն և առեւտուրն խնդիր կ'ընէ, հաստատելով թէ այս միջոցաւ հարստութիւն եւ շահ կը գոյանայ. քանի որ բաւական չէ առեւտուրն բնականօրէն մի եւ նոյն քաղաքին եւ երկրին մէջ կեդրոնացնել, այլ պէտք է նաեւ հեռաւոր եւ օտար երկիրներու մէջ մղել, տարածել, արտածուած ապրանքն շահաւոր գնեցող ծախել, նոյնպէս և անհրաժեշտ է օտար բերք եւ արտադրութիւնք ներմուծելով ձեռնտու գին ստանալ: Այս երկու պարագաներու մէջն ալ՝ առնող ծախողները լաւ գին վճարելու եւ ստանալու կարող անձերէ լինի՝ գործին շարունակութեան եւ յառաջդիմութեան պայման եղած է: Այս նկատումներն բաւական են ցոյց տալու համար թէ՛ իրարու օտար ու հեռաւոր երկիրներուն միանգամայն զարգացումն՝ մղում եւ յարատեւութիւն կ'տայ ընդհանուր առեւտրոյն, որ երկուստեք ալ փափաքելի է: Նիւթական տեսակետով եղած այս անվիճելի եւ ուղիղ պատճառաբանութիւնն կ'առաջնորդէ նաեւ մարդասիրական ըզգացման, որոնք կը գերակշռեն ամէն ինչի եւ տեղի կ'տան ընդհանուր խաղաղութեան պահպանման եւ ազգաց՝ ընդ իրեարս բարեկամական յարաբերութիւններ մշակելուն: Աստի դէպ է յիշել Միացեալ Նահանգաց նախագահ Կարֆիէլտին նշանաւոր խօսքն թէ « վաճառականութիւնը ամբողջ մար-
« զիկ իբր մէկ ընտանեաց վերաբերող եղբայրներ կ'ընէ,
« այնպէս որ մէկուն բարեկեցութիւնը՝ կախում կ'ունենայ
« միւսին մի եւ նոյն կացութենէն. նոյնպէս վաճառական-
« նութիւն մարդկային ազգն ի մի կը ձուլէ միութեան ոյժի

« մը ծնունդ տալով, եւ զարգացման բոլոր միջոցներն ընդ-
« հանուրին տրամադրութեանը տակ զնելով՝ անոնց սեփա-
« կան ստացուածքը կը դարձնէ »:

Միջազգային օրէնսդրութիւնն՝ մեծ ուշադրութեամբ եւ հոգատար խնամօք կը դնէ օրէնքներ, նոյնպէս եւ առեւտրական դաշնագրեր մատչելի պայմաններու կ'ենթարկէ, Բաղաքական Տնտեսագիտութեան սկզբունքները միշտ ի նկատի ունենալով՝ այնքան ուշադիր ընտրութեամբ, որչափ որ հարկ անհրաժեշտ է ընել երկրի մը ներքին օրէնսդրական իշխանութիւնն՝ տեղական օրէնսդրութեան պարագաներուն մէջը:

Չ. — Բաղաք. Տնտեսագիտութեան ընկերական գիտութեանց հետ ունեցած յարաբերութիւններուն վրայ՝ նախընթաց բացատրութիւններու շրջանակին մէջ կրնայինք նաեւ առնուլ մարդկային ընկերութեան քաղաքակրթութեան եւ հետեւաբար ընդհանուր բարեկեցութեան դարէ դար եւ աստիճան առ աստիճան կրած բարեշրջումն, դիմելով Ընդհանուր պատմութեան, Վիճակագրութեանց, Աշխարհագրութեան եւ ուրիշ նմանօրինակ գիտութեանց եւ ընկերական խնդիրներու, եթէ արդէն յառաջ բերուած ապացոյցներ բաւականէն իսկ աւելի չթուէին սոյն գիտութեան ունեցած գերակշիռ առաւելութիւնն հաստատելու, ուստի եւ կը բաւականանք ըսելու թէ՛ Բաղաքական Տնտեսագիտութեան՝ ընդ վերոյ թուեալ գիտութիւնս ունեցած յարաբերութիւններն և կապակցութիւնը պարզելէ յետոյ՝ իբրեւ ամփոփում և լրացուցիչ մաս յաւելուլ թէ « Ներկայ քաղաքակիրթ և լուսաւորեալ դարուս մէջ նորա ուսումն ա՛յնչափ սոփապղական նկատուած է բանիւրուն, գործունեայ եւ մարդկային ընկերութեան արժանաւոր անդամ համարուելու մարդոց համար, որչափ օրէնսգիտութիւնն դատաւորաց եւ փաստաբաններու համար, մարդակազմութիւն, բնալուծութիւն եւայլն՝ բժիշկներու համար »: Երբ օրինական խնդրոց վրայ փաստաբանին խորհուրդ ու դատաւորին վճիռն, նաեւ անձնական տկարու-

թեանց եւ դարմանի համար բժշկին զննութիւնն եւ պատ-
ուիրած դեղորայք կշիռ ունին, նոյնպէս ալ առեւտրական,
քաղաքական, ընկերական եւ գանազան վիճաբանելի խըն-
դիրներու մէջ, որ եւ է ոք գիտակցաբար եւ լրջօրէն խօսե-
լու եւ իւր գաղափարին ճշդութեանը վրայ իրաւամբ կրնալ
պնդելու համար՝ սոյն գիտութիւնն լաւագոյն կերպիւ սոր-
ված եւ ուսումնասիրած լինել պարտաւոր է:

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

(Շարունակութիւն)

10. Մարդկային նիւթական եւ վերացական պիտոյք եւ պահանջումներ:
— 11. Անհատական աշխատութեամբ եւ եթ իրենն սեփականելով
գործածելու բացարձակ պայմանք: — 12. Բնական հարստութիւն, Աշ-
խատութիւն եւ Արտադրութիւն: — 13. Մարդկային ընկերութեան կազ-
մութեան նախնական շարժառիթներն: — 14. Փոխանակութիւն եւ ար-
ժէք: — 15. Իրական եւ ընթացիկ զինք: — 16. Նախնական փոխա-
նակութեան սովորոյթք, դրամին սկզբնաւորութիւն եւ հանգամանք-
ներն: — 17. Բնատուր ու բնածիր հարստութեանց ծրի վայելման եւ
փոխանակութեամբ ստացման վիճակներ ու պայմանք: — 18. Արժէք
կամ իր մը դրամագլուխ նկատուելու պայմաններն: — 19. Արտադրու-
թեանց եւ ապրանաց չքանուած եւ բանուած աստիճաններն: — 20.
Շահ եւ վնասի ստուգութիւնն: — 21. Շահերը դրամագլուխի մը մեծ-
նալուն կամ նոր հարստութիւն մը կազմելուն կը ծառայեն: — 22.
Կշիռ գործառնութեանց եւ կազմութիւնն նոր դրամագլխոց: — 23. Շա-
հերու նկատմամբ տարուելիք խնամք: — 24. Վերապահեալ դրամա-
գլուխ: — 25. Ամփոփումն եւ եզրակացութիւն Քաղաքական Տնտեսագի-
տութեան նախնական Ընդհանուր Գիտելեաց:

10. — Մարդկային ընկերութիւնն կազմող ամէն ան-
հատ՝ աշխարհային կենաց մէջ պահպանուելու, կեանքին
չրջանն՝ բնական ընթացքին բերմամբ բոլորելու համար՝ հարկ
անհրաժեշտ դատուած անձնական պիտոյքներ ու պահանջում-
ներ ունի, զորս հայթայթելու, գոյացնելու եւ մատակարա-
րելու համար իւր որ եւ է մէկ կերպ կարողութիւնը գոր-
ծածելու ստիպեալ է:

Կեանքին պահպանութեանը համար ակնարկուած այդ

պիտոյք ու պահանջք գիտելի է որ երկու գլխաւոր մասերու կը բաժնուի, այսինքն նիւթական ու վերացական : Առաջինն՝ մարդու անձին և մարմնոյն հետ յարաբերութիւն ունի, որպէս են՝ սնունդ, բնակութիւն, հանդերձանք եւ ամէն ինչ որ բացարձակօրէն անհրաժեշտ են մարդկային մարմինն քաջառողջ ու կորովի ընծայելու եւ որոնց հայթայթումն, առանց բացառութեան, բացարձակ եւ անվիճելի է :

Իսկ երկրորդն՝ մարդկային սրտի ու մտաց, զգացմանց, ճաշակի բնական տրամադրութեանց ու տաղանդի զարգացման եւ մշակութեան յատուկ են, որպէս կրթութիւն, դաստիարակութիւն, ուսումն, մասնագիտական, գեղարուեստագիտական պարապում, ընթացեալ եւ բարեկամական յարաբերութիւնք, եւայլն, եւ որոնց, ըստ տեսակին, կրնայ մտաւոր, հոգեկան զգացում գոհացնելու պիտոյք անուանք տրուիլ եւ որոնք միահամուռ օգտակար եւ հաճոյ են մարդկութեան :

Պիտոյք ու պահանջք՝ որ եւ է բաժանման մէջ՝ ամբողջովին թուել եւ անուանել կարելի չէ, զի սոցա տեսակներն եւ քանակութիւնն կը բազմանան ու կ'ընդարձակին և կը փոփոխուին թէ տեղական միջավայրի բերմամբ և թէ՛ մանաւանդ՝ որչափ առաւել եւս մարդս քաղաքակրթութեան շրջանակին մէջ զարգանալու լինի :

Պիտոյից եւ պահանջմանց անհրաժեշտ հայթայթումն ծնունդ տուած է փափագ զգացման, որ կրնայ ի զուրկ ելնել եւ գոհացում ստանալ անհատական գործունէութեանը շնորհիւ, և որոյ միջոցաւ մարդս կը յաջողի ձեռք բերել ինչ որ իւր քաջողութեան, կենդանութեան եւ զարգացման համար անհրաժեշտ համարուած է :

II. — Բնական եւ դրական օրինաց տրամադրութիւններով, մարդկային քաջառողջ, ուղիղ ու բանաւոր տրամաբանութեամբ՝ ընկերական բացարձակ պայման է որ «— Պիտոյից կարգէն որ և է իրն անձնական սեփականութիւն եղած լինի, այսինքն անձնաւոր անհատ իւր աշխատութեան արդեամբ յառաջ բերած ըլլայ զայն. այս թէութեամբ միայն, այդ իրն իւր պիտոյից համեմատ գործածելու իրաւունք կ'ու-

նենայ—» : Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն սոյն էական խնդիրն ընդլայնած, պաշտպանած, պատճառաբանած է, ցոյց տալով միանգամայն բացառութիւններն, որոնք մանրամասն պիտի տեսնուին սոյն գրքին Եօթներորդ եւ վերջին մասին մէջ :

12. — Բնութեան՝ հողին տակն ու վրան, օդին եւ ջուրին մէջ գոյացուցած իրերն ու կենդանիք, բոյսերն ու թռչունք, և ամէն բոլոր նիւթերն, որոնք մարդկային անձնական ոյժին, ձեռաց ճարտարութեան եւ մտաւորական կարողութեանց գործածութեանը շնորհիւ ձեռք բերելէ և անոր տիրանալէ յետոյ՝ բնական վիճակին մէջ՝ կամ ըստ տեսակին՝ փոխարկուելով, խառնուելով, բաղադրուելով, տարբեր տարբեր ձեւեր առնելով, զանազան վիճակներէ անցնելով՝ կրնան անհատային հիմնական անհրաժեշտ եւ ստիպողական պիտոյից գոհացում տալ, անոր օգտակար եւ հաճելի լինելով, Հարստութիւն կը կոչուին եւ աշխատութեան միջոցաւ անհատական սեփականութեան կ'ենթարկուին, այսինքն անոր գոյքն կը լինին եւ ստացողին կարողութեանը յայտարարն կը դառնան :

Ուրեմն սեփականեալ հարստութիւն մը կամ կարողութիւն մը յառաջ կուգայ Աշխատութեան միջոցաւ, այսինքն «— Ժամանակի մը տեւողութեանը մէջ՝ մարդկային կարողութեանց գործածմամբ՝ բնութեան պարգեւած իրերն եւլն. ամէն ինչ ըստ իրենց յատկութեանց եւ յարմարութեանց՝ այնպիսի վիճակի մը բերել հասցնել է, որ մարդկային որ եւ է կարգի պիտոյից լրման կատարելապէս համեմատաբարանէ, եւ այս վիճակի հասած իրերն ու արտադրանքն ընդհանուր առմամբ կը կոչուին Արտադրութիւն. — » Ուրեմն մարդկային կեանքն ու գոյութիւնն կախում ունի՝ աշխատութեամբ արտադրելով՝ անձնական պիտոյքն ու պահանջումներն գոհացնելէ : Սոքա աշխատութեան, արտադրութեան եւ ապրելու նախնական վիճակներն են, խիստ սահմանափակ վիճակի մէջ :

13. — Մարդիկ՝ իրենց նիւթական կամ անձնական , նոյնպէս եւ վերացական բառին մէջ ամփոփուած մտաւոր , հոգեկան եւայլն բովանդակ պիտոյք ու պահանջումներն առանձին առանձին իւրովի կարող չեն յառաջ բերելու եւ գոյացնելու , ահա՛ այս գլխաւոր խնդրին՝ հարկադրած է մարդկութիւնն՝ թէեւ խումբերու բաժնուած՝ իրենց յարմար դատած վայրեր միասին ապրելու : Այս շրջանակներն ընդարձակուելով գիւղեր , քաղաքներ յառաջ եկած են , որպէս զի մարդիկ ուրոյն ուրոյն տեղեր հաւաքուած կեդրոնացած՝ ապրին՝ աշխատելով ու արտադրելով՝ ուղղակի իւրաքանչիւր ոք իրեն համար , եւ անուղղակի՝ զինքը շրջապատող մարդոց համար , այսինքն՝ կենաց բազմատեսակ պիտոյից հայթայթումէն զուրկ չմնան : Ահա՛ այս եղած է մարդկային ընկեթեան կազմութեանը նախնական շարժառիթն :

Պարզ օրինակաւ մը բացատրենք :

Ոմն հիւսն է , ոմն դերձակ եւ ոմն հացագործ : Սոքա առանձին առանձին իրենց համար բնակութիւն կամ զգեստ կամ սնունդ չեն կարող հայթայթել . եթէ այդպէս լինէր , միւս երկու աշխատաւորք կենաց անհրաժեշտ համարուած երկու կերպ պիտոյքներէն պիտի զրկուէին անպատճառ , որով կեանքն վտանգի մէջ պիտի իյնար . ուստի եւ հիւսն՝ իրեն , դերձակին եւ հացագործին համար տուն կը շինէ , դերձակն ալ՝ իրեն , հիւսնին եւ հացագործին զգեստ կը կարէ . հացագործն ալ՝ հիւսնին եւ դերձակին հաց կը մատակարարէ . այնպէս որ այս երեք աշխատաւորք կամ արհեստաւորք՝ կենաց եռակերպ անհրաժեշտ պիտոյքներէն զուրկ չեն մնար իրարու օգնելով :

14. — Ամէն կարգի ստիպողականութեանց վրայ գերակշռութիւն ունեցող եւ անհատներն խումբ խումբ՝ սակայն միասին բնակելու եւ ապրելու հարկադրող պատճառներ՝ մարդկային փոխադարձ օգնութեան վրայ հիմնուած են ուրեմն եւ որոնք իրարմէ ակնկալուած պիտոյից եւ պահանջմանց հայթայթումը կը կատարեն եւ որ փոխանակութիւն անուամբ կ'ո-

րոշուի . սակայն դիտելի է թէ փոխանակեալ նիւթերը՝ աշխատութեան տեսակէտով՝ իրարու համապատասխան չեն , եւ միեւնոյն չափով՝ պէտք է պահանջմունք՝ չեն լրացներ , ուստի հարկ եղած է իւրաքանչիւր նիւթին , առարկային առժեք մը տալու :

Արժէք՝ նիւթին , առարկային կամ լաւ եւս իրերուն՝ մարդու ընծայած օգտակարութեանը համեմատ չափուած եւ ճշդուած է եւ այդ գնահատութիւնն՝ ամենուրեք եւ ամէն պարագայի մէջ կարելի չէ որ միակերպ լինի , ուստի եւ փոխական է մարդկութեան որ եւ է կերպ պիտոյից ստիպողականութեան եւ բացարձակ պահանջման աստիճանաւ , այնպէս որ հացի մը համար ուղիղ չէ որ դերձակը ձեռք մը զգեստ տալու ըլլայ , կամ հիւսն մը տուն մը շինէ տարուան մը հանդերձանքի փոխարէն : Նմանապէս ցուրտ երկիրներու մէջ մուշտակ մը աւելի սղագնի կը գնահատուի , ուր անձն պատսպարելու ստիպողական հանդերձանք մ'է՛ք քան տաք երկիրներու մէջ , ուր անոր բացարձակ պէտքն չտեսնուիր :

Դարձեալ՝ նմանապէս՝ գործելու , առեւտրական հրապարակի վրայ , սակարաններու եւ առուծախի կեդրոններու մէջ գտնուելու , ինչպէս նաեւ բնակութեան համար , քաղաքին պատշաճ թաղերուն մէջ հաստատուելու համար խանութի մը , գրասենեակի մը , ինչպէս նաեւ տան մը գինն ու վարձքն հինգ տանն անգամ աւելի բարձր կը լինի եւ հաճութեամբ կը վճարուի , քան թէ գիւղի մը կամ մեկուսացեալ վայրի մը մէջ գտնուած մեծամեծ շինութեանց գինն ու վարձքն , քանի որ խանութպանին կամ վաճառականին շահելու տեղին , այսինքն նպատակին համապատասխանող վայրն , եւ առ այս պատշաճութիւն , ապահովութիւն եւ այլ նկատումներն եւս յարմար դատած թաղին ու կեդրոնին մէջ բնակելով ու գտնուելով գոյութիւն կրնան ունենալ եւ իրադրութիւն :

15. — Որ եւ իցէ իրի մը կամ նիւթի մը իրական արժէքն կարելի եղածին չափ ճշդիւ գնահատելու համար՝ զայն արտադրելու եւ յառաջ բերելու յատկացուած ժամանակն ,

վրան դրուած աշխատութիւնն, նոյնպէս եւ ի նա բարդուած ուրիշ նիւթեր եւ մանաւանդ այդ իրին ընծայած օգտակարութիւնն՝ այսինքն պիտոյք մ'անհետացնելու կարեւորութիւնն՝ ամէնքը միանգամայն նկատողութեան եւ ի հաշիւ առնուլ հիմնական կանոն մ'է թէեւ, սակայն փոխանակութեանց պահուն արժէքին գնահատութիւնը փոփոխութեան ենթակայ կը լինի իրական արժէքէն աւելի բարձր կամ նրաւ, — մուշտակի, խանութի, գրասենեակի և տան վերաբերութեամբ տրուած բացատրութեանց տեսակէտներով, եւ ուրիշ տարբեր պատճառներու բերմամբ, որք ըստ կարգի պիտի բացատրուին — :

Իրի մէջ արժէքն բացատրութեանն՝ գին կ'ըսուի, այսինքն իրն, առարկան, վերջապէս ամէն ինչ որ կը գնուի եւ կը ծախուի՝ դրամին քանակութեան հետ բաղդատուած լինելու չափն ու պայմանն է :

Շարունակաբար գնելու վաճառելու ենթակայ առհասարակ առեւտրոյ եւ վաճառականութեան, ապրանք և խանութպաններու նիւթեր կազմող եւ մանաւանդ մարդկային անհրաժեշտ պիտոյից գոհացում տուող ընդհանուր սննդեղէնք կ'որոշուին և կը բաղդատուին դրամին հետ վերոյիշեալ բացատրութեանց եւ կանոնին համեմատ, և ըստ այնմ կ'ունենան իրենց իրական գինն, որ սակայն՝ սննդեղէններու և ընդհանուր ապրանքաց ի պատրաստի՝ նուազութեան կամ առատութեան, գնելու կամ վաճառելու ստիպողականութեան և զանազան պատճառներու բերմամբ՝ ենթակայ է փոքր ինչ ելեւէջի մը, բարձր կամ նուազ գնոյ մը, որ կ'որոշուի ընթացիկ գին անուամբ : Այս երկու կերպ գիններուն վրայ աւելի վերջը բացատրութիւններ պիտի տրուին :

16. — Մարդկային ընկերութեան նախնական վիճակներու չըջանին մէջ զանազան նիւթեր եւ իրեր փոխանակութեան իբրեւ միջնորդ՝ որչափ որ ծառայած են, սակայն քաղաքակրթութեան աստիճանաբար մուտ գտնելուն եւ առեւտրոյ բացարձակ կարեւորութեան եւ արագորէն կատարուելու հարկին առջեւ նոյնպէս եւ մարդկային ընկե-

րութեան բարեկազմ եւ օրինաւոր կերպիւ վարող իշխանութեանց հետգհետէ հաստատուելուն հետեւանօք փոխանակութեան գործողութիւններն աւելի պարզուած, դիւրացած և արագացած են ընդհանրապէս դրամին գոյութեամբ և հաստատութեան շնորհիւ, որ՝ փոխանակութեան գործի եւ միջնորդ՝ ամենուրեք բացարձակօրէն ընդունուած է :

Դրամն պղինձ, արծաթ եւ ոսկի հանքերէ շինուած լինելն յայտնի է, սոցա նախապատուութիւն տրուելն ծագում առած է մանաւանդ վերջի երկու հանքերուն աստիճանաբար հազուադիւր լինելէն եւ մեծ դժուարութեամբ ձեռք բերուելէն, կշռի ու ծանրութեան բաղդատութեամբ դիւրատար միջոցն եղած է արժէքի մը հետ փոխանակելի լինելուն և որովհետեւ բազմաթիւ դժուարութեանց եւ զեղծմանց տեղի պիտի տար եթէ այդ հանքերը, որպէս հին ժամանակները ի գործ դրուած է, շարունակուէին բնական կամ գտուած վիճակին մէջ մարդկային ընկերութեան միջեւ կշռուելով փոխանակութեան գործողութիւնն կատարել, կառավարութիւնները այդ անպատեհութեանց առաջին առած են այդ մետաղներն չափ ու կշիռի ներքեւ զանազան քանակութեան վերածելով, եւ որպէս զի ժողովուրդին մէջ վստահութիւն եւ համոզում գոյանայ, այդ քանակութիւններուն արժէքն ճշդած եւ իրենց անուամբ կամ պատկերով, կամ պաշտօնական նշանակով եւ թուականով դրոշմած են : Գաղղիոյ եւ Անգլիոյ մէջ կան նաեւ մասնաւոր ընկերութեանց եւ դրամատուններու՝ դրամ դրոշմելու փողերանոցներ, որոնք սակայն տիրող կառավարութեան ուշադիր հսկողութեան եւ պատասխանատուութեան ներքեւ են :

Այս կերպիւ դրամն մուտ գտած եւ տիրած է գործնական կեանքի ասպարէզին մէջ, եւ զայն կազմող հանքերն որ եւ է վիճակի մէջ ինքնին արդէն արժէք ունեցող ապրանք են սովորաբար՝ և խիստ հազուադէպ պարագաներու մէջ թեթեւ ու անզգալի ելեւէջի մը ենթակայ լինելով, պահելով սակայն միշտ իրենց որոշ գինն ու արժէքն՝ իբրեւ դրամ չըջարեւութեան մէջ, նոյնպէս դիտելի է որ

դրամն մասերու բաժնուելով իւր իրական ու հաւաքական արժէքն չկորսնցնելէ զատ գործածմամբ եւս հիննալու, աւրուելու գրեթէ ենթակայ չ'է։ Ոսկին և արծաթը թէև կապուղ հանքեր են, սակայն աւելի դիմացկուն եւ հաստատուն ընծայելու համար օրինական չափով՝ կարծր մետաղի հետ կը բաղադրուին։ Դիտելի է նաև թէ դիւրատար, կրելի և փոխադրելի է դրամն փոքր ծանրութեան մէջ մեծագոյն արժէք ներկայացնելով ու պարունակելով։

17. — Վերադառնալով հարստութեան խնդրոյն, տնտեսագիտութեան բնագոյնը հարստութիւններ, որոնց ամէն ոք՝ առանց բացառութեան կրնայ տիրանալ, վայելել եւ օգտիլ առանց աշխատելու զայն ձեռք բերելով սեփականելու, որպէս են օդ, ջուր, արեգակնային ջերմութիւն, կենդանարար և զովագոցիչ հովեր եւայլն։ Երկրի մը համար բնատուր հարստութիւնք են հաղորդակցութեանց բնական կանոնաւոր միջոցներ, նաւարկելի ծովեր, գետեր ու լիճեր, արգասաւոր հողեր ու դաշտեր, ծառախիտ անտառներ, ձկնալիւր աղու, ըմպելի մաքուր ջուրեր, քաջառողջ կլիմայ, հանքեր, քարեր, թռչուններ, կենդանիք, բոյսք եւայլն, եւայլն, որոնք բնականէն գոյութիւն ունեցած կ'ըլլան եւ աշխատութեամբ յառաջ եկած չեն լինիր։

Բնածիր անուամբ բնատուր հարստութեան մէջէն կարելի է նաև ամփոփել մարդուս համար ուսմանց եւ կրթութեան բնական հակամտութիւնն, տաղանդն, մասնագիտութեան մը կամ գեղարուեստից ճաշակն ու ձիրքերն, ձեռքի ճարտարութիւն, աշխատասիրութեան եռանդն, քաջողջութիւն, գեղեցկութիւն, գեղալուր ձայն, պերճախօսութիւն, բարի վարք, գործունէութիւն եւայլն գերընտիր յատկութիւններ, և որոնք միահամուռ բարիք անուամբ կ'որոշուին, քանի որ՝ ըստ տնտեսագիտութեան՝ այդ անունն կ'կրեն « Ամէն ինչ որ մարդկային ազգի եւ անհատներու ընդհանուր վիճակին բարւոքման, զարգացման եւ կատարելագործութեանց կը նպաստեն եւ նոցա յառաջդիմութեան զօրավիգն կ'լինին »։

Բնատուր հարստութիւններ՝ կրկնենք՝ ամէն ոք անխտիր առանց փոխարինութեան, առանց արժէք ու գին անուան ներքեւ դրամ վճարելու ազատ է վայելել, նոյնպէս ալ ի ծնէ պատրաստ ունենալ. ուստի եւ մաքուր օդ վայելելու, ջուր խմելու, լուացքի եւ այլ մաքրութեանց ու պիտոյից համար գործածելու բնական իրաւունք մ'է ստանալ եւ առնուլ. որպէս նաև անհատական նկարագիր եւ տաղանդ, զանազան ձիրքեր ուրիշէ մը գնել կարելի չէ։ Բայց կան պարագաներ սակայն յորում փոխարինութեամբ եւ արժէքի գնահատմամբ միայն կարելի է ունենալ, սեփականել և վայելել։ Օրինակի համար, ծովու տակ իջած լուղորդ մը օդ ընդունելու կարօտ է, առանց որոյ շնչահեղձ կ'լինի, ուստի այսպիսի պարագայի մը մէջ օդատու գործիքին եւ աշխատաւորներու փոխարինութիւնն անհրաժեշտ է. այս՝ դիտելի է թէ՛ ո'չ թէ օդին արժէքն է որ կ'փոխարինուի, այլ գործիքն և աշխատութիւնն։ Նոյնպէս հեռաւոր աղբիւրէ բնակավայր մը ջուր փոխադրել տալու կամ ջրանց ակունքէն սկսեալ մինչև բնակավայրն խողովակներ զետեղել տալով՝ ջուրի անմիջական պէտքն հոգալու համար առնթներ աղբիւր մ'ունենալու ստիպողականութեանը վրայ գրել աւելորդ է. քանի որ փոխադրութիւն կամ խողովակներու արժէքն ու զետեղումն դարձեալ ծախուց եւ փոխանակութեան կարօտ են, եւ կը վճարուին, մինչդեռ սակայն ջուրն ինքնին բնութեան մէկ պարզեւն է մարդոց վայելման համար. ջուր կ'վաճառուի միայն այն երկիրներու մէջ ուր քիչ է եւ խիստ հեռու տեղերէ փոխադրուած է։ Մի եւ նոյն սկզբան ներքեւ՝ բնածիր հակամտութիւնք, տաղանդ եւ յատկութիւնք՝ կրնան կատարելութեան հասնիլ, արժել եւ դրամագլուխ լինիլ անհատի մը համար, երբ դպրոցներու մէջ մեծ վարպետներու եւ գիտուններու աշակերտելով զարգացնելու լինին եւ այս՝ փոխարինութեամբ, դրամ վճարելով՝ ի գլուխ կ'ենէ, այս վճարումը վարժապետին կամ վարպետին ու գիտունին արհեստն ու տաղանդն պնել ըսել չ'է, այլ անոր աշխատութիւնն վճարել է։

18. — Հարստութիւն ձեռք բերելու համար միջնորդ ու գործիք ծառայող նիւթական կամ բնական ոյժին ու կարողութեան կ'ըսուի դրամագլուխ, այսպէս ուրեմն հիւսնին գործիքներն, դերձակին մկրատն ու ասեղն, հացագործին տաշտն ու փուռը, արուեստին գիտութիւնը դրամագլուխ են, քանի որ սոքա արդիւնք յառաջ բերելու համար այդ հիւսնին, դերձակին եւ հացագործին աշխատութեանց անհրաժեշտ գործիքներ են:

19. — Դրամագլխով ու աշխատութեամբ բնական հարստութիւններէն յառաջ եկած արտադրութիւններուն աստիճան առ աստիճան տեղի ունեցած փոփոխութիւնները արժէքով կ'ընդհանուրին եւ այս կարգաւ մարդկութեան հաճոյ եւ օգտակար լինելու եւ նորա պիտոյքն զոհացնելու կը ծառայեն, այս է ահա՝ ապրանց նախնական վիճակին դէպի զարգացումն գալու ընթացքն և չ'բանուած և բանուած աստիճանք:

Պարզ օրինակաւ մը բացատրենք: — Արգասաւոր հող մը, որ ինքնին հարստութիւն մ'է, օգուտ մը չունենար մինչեւ մշակութեան չ'ենթարկուի, ուստի հողը իւր նախնական ու բնական վիճակին մէջ հարստութիւն մ'է, չ'բանուած ապրանք մ'է մշակին համար որու աշխատութենէ յետոյ եղաւ բանուած սերմնացանելով կամ տունկ տնկելով՝ այս գործողութիւնք կատարուելու հետեւանօք, Յետոյ եղաւ նոյնպէս բանուած՝ երկրագործի մը համար որ՝ ըսենք թէ բամպակ քաղեց որու համար եղաւ այդ արտադրութիւնն նոյնպէս բանուած ապրանք՝ բամպակն գործատուններէ անցնելով մաքրուելով եւ ձեռքէ ձեռք անցնելով կ'հասնի տարազագործին, որու առջեւ չ'բանուած ապրանք մ'է, եւ ըստ իրեն բանուած ապրանք ըրած ըլլալու համար զայն կտաւ կ'գործէ, որ սակայն ներկարարին համար ոչ բանուած է մինչ գոյն ստանալն. գունաւոր կտաւն դերձակին համար այն ատեն բանուած ապրանք կ'համարուի, երբ մկրատէ անցնելով ու զգեստ և

այլն կարուելով՝ հանդերձանքի ծառայէ եւ մարդկութեան անհրաժեշտ պէտք մը զոհացնէ. հոս կ'աւարտի բամպակին նախնական վիճակէն մինչեւ կատարեալ վիճակի մը հասնելու ամենապարզ օրինակն, յորում կ'տեսնուի թէ հարստութիւն մը, արտադրութիւն մը հաճելի, օգտակար եւ անհատական պիտոյից համապատասխան վիճակ մը ստացած լինելու համար տարբեր տարբեր աստիճաններէ անցնիլ պէտք է և զանազան կերպ աշխատութեանց՝ եւ ճարտարութեանց ենթարկուելով՝ իւր վրան ուրիշ արժէքներ ստանալ պայման է:

Այս օրէնքով է ահա որ և իցէ արտադրութիւն կարծես թէ սանդուխի աստիճաններէ վեր բարձրանալով է որ՝ բուն նպատակին ծառայելու վիճակին մէջ կրնայ մտնել:

20. — Յառաջ բերուած արդիւնքի մը վաճառման գնէն իջեցնելով անհատական աշխատութեան վարձքն գործիքներուն սպառումն եւ գնոյն նուազումն, վրան աւելցած ուրիշ արժէքներն, պատճառած՝ որ եւ է անուան ներքեւ՝ զանազան ծախքերն, ինչ որ աւելի կ'ստացուի ռան է, եթէ նուազ՝ վնաս է տարբերութիւնն: Այսպէս ուրեմն դերձակ մը ասուեղէնի ու կտաւներու, թել ու դերձանի, մկրատ ու արդուկի գործածումէն յառաջ եկած սոցա գնոյն նուազումն, օգնականի վճարած աշխատութիւնն, գործատեղւոյն վարձագնէն մաս մը, իւր՝ նոյն զգեստն պատրաստելու համար ըսպառած ժամանակին տեւողութեան միջոցին ունեցած պիտոյից համապատասխանող աշխատութեան վարձք մը այդ զգեստին արժէքին վրայ բարդելով՝ ասոնցմէ դուրս ի՞նչ աւելի արժէք որ ստանալու լինի այդ զգեստին համար, տարբերութեան առաւելութիւնը չահն է:

21. — Մասնակի ռաներ իրարու վրայ բարդուելով կրնան նոր դրամագլուխներ կազմել և հարստութիւն ձեւանալ որոշ ժամանակներու մէջ. կամ տարբեր կերպիւ ըսելով՝ թէ և մասնակի շահերը պարբերաբար իրարու վրայ բարդուելով

դրամագլխին մեծութեան և քանակին աճման կ'ծառայեն, սակայն այս կերպիւ յառաջ եկած դրամագլուխ մը՝ գործածմամբ՝ ինքնին աճելով՝ նոր հարստութիւն մը կը կազմեն եւ անհատային անկախութեան եւ բարեկեցիկ կացութեան շրջանակն կ'ընդլայնեն:

22. — Արժանի է որ այս կէտը սակաւ ինչ բացայայտ կերպիւ հասկցուի, որ սոյն գիտութեան բուն առանձքն եւ ոգին է, եւ որու կ'ըսուի կեիւ գործառնութեանց եւ կազմութիւնն նոր դրամագլխոց:

Յայտնի է թէ՛ որ եւ է անհատ գործի մը ձեռնարկելու ժամանակ պարտական եւ բնական է գիտնալ թէ՛ ո՞րչափ դրամով կ'սկսի եւ արժէք դրած է՝ դրամագլխի յատկացնելով զայն, որոնք զանազան կերպերու եւ վիճակներու մէջ մտնելու ենթակայ են, որպէս ապրանք, պահանջք, վարձք, ծախք եւայլն: Սովորաբար տարւոյն վերջը գործողութիւններն ամփոփելով, պարտքն ու պահանջքն, գոյքն ու տալիքը ճշդելով՝ և իւր ապրուստն զեղջելով պիտի ճշդէ իւր դրամագլուխն, այսինքն գոյքէն տալիքն իջեցնելով պիտի տեսնէ իւր կարողութեան չափն: Եթէ տարի մը յառաջ ունեցածէն աւելի գտնելու ըլլայ, չահած է. իսկ եթէ պակաս՝ վնաս, ճիշդ այն քանակութեամբ որ իւր նախորդ դրամագլուխն իջած վիճակի մէջ տարբերութիւն ցոյց կ'տայ:

Հետեւանք լինի չափ կամ վնաս՝ երկու պարագաներն ալ ուշադրութեան արժանի են, մին պիտի օգնէ փորձառաբար ուղղելու շահու աղբիւրներն, ընդարձակելով ու ապահովելով զայն. իսկ միւսն պիտի սորվեցնէ փորձառութիւն, արթնութիւն ապագայ վնասներուն առաջքն առնելու համար:

23. — Ընդունելու պարտական ենք թէ՛ սոյն գիտութիւնն՝ շահու կողմն կը հակի եւ անոր վրայ կը ծանրանայ աշխատասիրութիւն, խոհեմութիւն, գործունէութիւն եւլն. ընտրելագոյն պատուէրներ եւ յանձնարարութիւններ ընելով գործնական կեանքի մէջ գտնուող անհատներուն, ուստի եւ

բացատրութիւնք գոյացեալ շահերու շուրջ կ'դառնան:

Գոյացեալ շահը պէտք է՛ զոհ երթայ յուսկէս, եւ անպէտ նիւթերու, այս սխալ, անհեռատես ու դատապարտելի ըմբռնմամբ թէ՛ « Մենք շահած ենք, մենք նորէն կը շահինք »: Նորէն շահիլ՝ հաւանականութեանց վրայ հիմնուած է, մինչդեռ անհատական անհրաժեշտ պիտոյից գոհացումն իրականութեան եւ ստիպողականութեան վրայ հիմնուած է եւ ի դէպ շահու անգոյութեան՝ դրամագլուխէն առնելու եւ այս կերպիւ զայն նուազման ենթարկելու, նիհարցնելու վիճակն միշտ կանգուն և ստոյգ է մարդկային կենաց ընթացքին մէջ եւ անոր հետ ընթացող: Երբ նկատողութեան առնուի հետզհետէ պատահելիք առեւտրական հրապարակներու ելեւէջն, տաքնապներն, անկում, սնանկութիւնք եւայլն, եւայլն. այն ատեն մարդս այս կարգի իրական պատահականութեանց առջեւ խնայասիրութեան հետեւիլ իբրեւ պարտք կատարելու պիտի ստիպուի, ջանալով իւր հարստութիւնը ճոխացնել եւ հաստատ հիմանց վրայ դնել ընկերական սանդուխներէն վեր ելնելու համար, եւ ո՛չ թէ թաւալգլոր վար իյնալու:

24. — Այս նկատումներով՝ գործնական կեանք ունեցող խոհեմ եւ հեռատես անձինք եւ ընկերութիւնք կան որք սովորութիւն ըրած են իւրեանց տարեկան շահէն որոշ քանակութիւն մը, համեմատական չափաւոր գումար մը հանելով իբրեւ վերապահեալ դրամագլուխ դրամատուն մը յանձնել տոկոսի: Այդ գումարը տարուէ տարի յաւելմամբ և տոկոսիւ աճելով առանձին դրամագլուխ մը, հարստութիւն մը կը կազմէ եւ ի դէպ պահու մեծամեծ շահեր ու օգուտներ կ'ընծայէ այդ խոհեմութիւն կատարողին:

Այս դրութիւնն մեծապէս յանձնարարելի է նաև ո՛չ միայն առեւտրական հրապարակի մէջ գտնուողներուն, այլ նոյն իսկ ամէն անոնց, որք արհեստաւորք են, կամ թուշակի դրութեամբ կը շահին եւ կամ գործաւորութեամբ կը զբաղին: Կրկնութիւն պիտի լինի ըսել թէ՛ վերապահեալ եւ

պատրաստ գումարներ նորակազմ հարստութիւններ են եւ կան պարագաներ յորում խնայողին կացութիւնն կը փրկեն, կամ նորանոր շահուց դրունք կը բանան նորա առջեւ, եւ վերստին ըսենք թէ Բաղաքական Տնտեսագիտութեան բուն ոգին ճիշդ այս խնդրոյն վրայ կը կայանայ:

ՉԾ. — Ներկայ սկզբնական գիտելեաց մէջ համառօտակի ամփոփուեցաւ մարդկային ազգի՝ աշխարհային կենաց կոչման, ընթացքին եւ նպատակին վրայ համառօտ րացատրութիւններ, և իբրեւ լրացուցիչ բաժին դարձեալ սոյն Առաջին մասին՝ հետեւեալ եզրակացութիւններն հանելով՝ շարել կարծենք շահեկանութենէ գուրկ պիտի չ'դատուի:

Ա. — Թէ մարդիկ աշխարհային կենաց մէջ իրարու օգտակար լինելու պարտական են եւ առ այս հաւաքաբար բռնակելու հարկին մէջ կը գտնուին:

Բ. — Թէ մարդիկ իւրեանց գոյութիւնն ապահովելու համար էապէս աշխատիլ պարտաւոր են իւրեանց անձնական պիտոյքն ու պահանջումներ գոհացնելու եւ լրացնելու համար, որպէս նաեւ մշակել եւ զարգացնել իւրեանց բնատուր կարողութիւններն ու ձիրքերը, մարդկային ընկերութեան օգտակար եւ արժանաւոր անդամ եղած լինելու համար:

Գ. — Թէ աշխատութեան առարկայ՝ բնութեան մէջ անսպառ հարստութիւններ կան, որոնք մարդկային բնական եւ մտաւորական ոյժերուն ենթարկուելով միայն կրնան արդիւնք յառաջ բերել դրամագլխոյ օժանդակութեամբ:

Դ. — Թէ այդ արդիւնքն կը ծառայէ գոհացում տալ մարդկային ամէն կարգի կամաւոր եւ ստիպողական փափագներու եւ պահանջմանց եւ թէ արդեանց առաւելութիւնն եւ սորա իմաստուն տնօրէնութիւնն անհատական սեփականութեան ներքեւ մտնելով՝ նորա նիւթական կարողութեան յայտարարն ու հարստութիւնն կը լինի:

Ե. — Անհատական հարստութիւնն նորա առջեւ կը բանայ

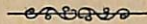
աշխարհային կենաց ամէն կերպ բարութեանց, վայելումի և երջանկութեանց դրունքը:

Զ. — Թէ սոյն գիտութիւնն ընկերական հանրագուտ եւ բարձրագոյն գիտութեանց եւ իմաստասիրութեանց հետ միանալով կը բացատրէ, ցոյց կ'տայ բոլոր այն միջոցներն, որոնք միահամուռ մարդկային ընկերութեան թէ՛ անհատապէս եւ թէ՛ հաւաքաբար բարձրացնելու, ազնուացնելու, զօրաւոր ընելու կ'օգնեն և իւր արժանաւոր կոչման գազաթնակէտն կ'առաջնորդեն:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՐԴԻՒՆԱԿՈՐՈՂ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

ԲՆԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ, ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ, ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ

26. Արտադրող երեք ոյժերուն միանգամայն ներկայութիւնն: — 27. Բնական հարստութեան գոյութիւնն հողագնտին ամէն կէտերուն վրայ: — 28. Աշխատելու համար տեղոյ եւ տարւոյն եղանակի ընտրութիւնն: — 29. Աշխատասիրութեան մասին ցեղային տրամադրութիւնք եւ բնաւորութիւններ: — 30. Աշխատելու նուիրականութիւնն: — 31. Աշխատութեան ազատութիւնն: — 32. Աշխատութեան մէջ ընկերակցական ոգին: — 33. Աշխատութեան մէջ առողջաբանութիւն եւ Անգլիական Սփորթ: — 34. Դրամագլուխ: — 35. Դրամագլուխ չէ ամէն հարստութիւն, պայմանք: — 36. Հաստատուն կամ անփոփոխ, շրջուն կամ փոփոխական դրամագլուխներ: — 37. Դրամագլուխ շահագործելու մասին անհատական կարողութեան աստիճանները: — 38. Դրամագլխոյ կազմութեան էական պայմանն խնայողութիւնն է: — 39. Ընդհանուր խորհրդածութիւններ խնայողասիրութեան եւ իրագործելու պայմաններուն վրայ: — 40. Լիվրքուի խնայողական դրամատան յայտարարութիւնն: — 41. Լիվրքուի եւ Բրիտանական կղզեաց խնայողական դրամատանց գործունէութեան վիճակացոյցները: — 42. Դրամագլխոյ կազմութեան եւ խնայողասիրութեան առաջնորդ եւ քաջալեր են կենաց, ապահո-

վագրական ընկերութիւնները: — 43. Ընդհանրապէս զանազան նպատակներու համար կազմուած ապահովագրական ընկերութիւններ միահամուռ կ'առաջնորդեն դրամագլխոյ եւ հարստութեանց պահպանութեան: — 44. Ակնարկ մը Օսմանեան Կայսերական դրամատան խնայողական ճիւղին, Ապահովագրական ընկերութեան, Հանգստեան Թոշակին, Աւանդից վարչութեան եւ Երկրագործական դրամատան հանրագումար եւ մարդասիրական գործողութեանց վրայ:

26. Ամփոփենք աստ թէ՛ մարդս ինքնին որ և է իր մը կարող չէ արտադրել կամ գոյացնել, այլ երկրին բնական հարստութիւնները, որոնք իրենց բուն վիճակին մէջ արժէք և կարեւորութիւն պիտի չկրնային ունենալ, եթէ մարդկային աշխատութեան և դրամագլխոյն գործածութեան ենթակայ եւ առարկայ չ'լինէին եւ: չ'գային խառնուիլ իրարու հետ և այսիկ՝ աշակցութեան արտադրութիւնները միայն կրնան օգտակար լինիլ անհատական պիտոյից և պահանջմանց դէմ դնելու եւ նորա կարողութեան զօրավիգ դառնալու: Ուրեմն Արտադրել երեք էական օժանդակներու կարօտ է միանգամայն, որք են. — Բնական հարստութիւն, Աշխատութիւն և Դրամագլուխ:

Ենթադրենք բարեբեր արտ մը, կամ բեղմնաւոր հանքատեղի մը, — որք բնական հարստութիւններ են, — իրենց բուն վիճակին մէջ մարդկութեան անօգուտ պիտի մնային, եթէ միւս երկու ոյժերու ենթակայ չ'լինէին. ա) դրամ, գործիք, մեքենայ, բ) մարդկային անձնական աշխատութիւն: Այս վերջի երկուքը միանգամայն պայմանաւոր լուրջ դատողութեամբ և նպատակայարմար գործունէութեամբ ոգեւորուած լինին:

27. Բնական հարստութիւն. — Երկրագունտին ցամաքային հինգ մասանց մէջ, ուր մարդկային ցեղն բնակութիւն հաստատած է եւ ուր որ տակաւին թափուր է, ամէն մէկ կէտին վրայ կարելի չէ որ բնութեան շնորհած հարստութիւնները ամէնքը միանգամայն գտնուելու լինին, սակայն և այնպէս ամենուրեք բնութեան զանազան տեսակ պարգեւներով պաշարուած՝ հարստութեան զանձեր կան խուզարկուներու շահագործութեան առարկայ: Ուստի եւ կան

երկիրներ ու տեղեր որք հաճեցնուի ամպարուած են, կան նաեւ՝ որք անցաւնցնուի, կան՝ որք երկրագործական մշակութեան յարմար արմսիք կ'արտադրեն, կենդանիներ կը հասցունեն, կան՝ որք ծաղիկներ ու պտուղներ ծառեր, այգիներ յառաջ բերելու յատկութիւն ունին, կլիմային ազդեցութեան եւ հողային կազմութեան բերմամբ: Նոյնպէս և կան ծովեր, որոնց ոմանց ձուկերը նշանաւոր են, կան նաեւ ծովեր, որոնք սպունգ եւ այլ ծովային բոյսք ու փրփուրք ունին իւրեանց յատկութիւն: Ամէն տեղուանք ձիթենիներ, արմաւենիներ, բրինձ ու շաքարեղէգն, թէյն ու սուրճը, չեն արտադրեր: Ինչպէս նաեւ տնկադ ու ափիոն, բամպակ ու վուշ, նաեւ մետաքսի համար թթենիներ եւայլն: Հետեւաբար կրնայ ենթադրուիլ թէ նախախնամութիւնն սփռած է աշխարհի ամէն կողմունք ընդհանուր բարեաց արդիւնաբեր եւ բազմակերպ սերմունք, որպէս զի լինին առարկայ մարդկային աշխատութեան, նաեւ միջոց՝ նորա սննդեան եւ հարստութեան:

28. — Ատխասուքիւն. — Արդիւնաւոր ու բարեբեր, ինչպէս նաեւ լիարուռն վաստակ՝ անխոնջ ջանից՝ պայմաններու ներքեւ եղած լինելու համար նկատելի կողմեր ունի եւ լուրջ ու շրջահայեաց ուշադրութեան ենթակայ է, թուենք մի քանիներն. որպէս են օդն ու կլիմայն. այնպէս որ ցուրտ երկիրներու մէջ մարդս աւելի կ'ըրնայ զբաղիլ եւ յոգնութեան տոկալ առօրեայ աշխատութեանց, քան թէ տաք կլիմայի եւ կիզիչ արեւու ներքեւ: Հողին յատկութիւնը ամէն պարագայի մէջ ուշագրաւ կէտ մ'է, ապարդիւն աշխատութիւն մը պիտի լինի օրինակի համար ժայռուտ եւ աւազուտ տեղեր արմտիք ցանելու, մինչդեռ երկրագործական գիտութիւնն եւ փորձառութիւնը շատ լաւ կրնան ճշդել և ցոյց տալ թէ որ կարգի հող՝ ո՞ր կարգի արտադրութեանց կը պատշաճի, եւ թէ տարւոյն շրջանին մէջ քանի՞ անգամ կարելի է այս կամ այն հողին մէջ ի՞նչ տեսակ արմտիք ցանել, եւ թէ տարւոյն շրջա եղանակներն ուրոյն ուրոյն ի՞նչ տեսակ արտադրութիւններ կրնան յառաջ

բերել եւ ո՞ր տեսակ յատկութիւն ունեցող հողեր կրնան առայս ծառայել, եւ թէ երկրագործական փորձառութեան և հմտութեան հակառակ անհոգութիւն կամ անուշադրութիւն կրնայ տեղի տալ բոլորովին զուր ջանից եւ ապարդիւն վաստակ:

29. — Մարդկային ցեղի տարբեր տարբեր տրամադրութիւնք, բնաւորութիւններ ամէն երկիրներու մէջ առանձին առանձին տեսնուած եւ փորձուած են թէ՛ օրինակի համար, զանդաղ ու անկիրթ վիճակներ անզգայ ձգած են երկրի անհատք եւ ընդհանրապէս ժողովրդեան ամէն զառակարգն մինչեւ իսկ իւրեանց օրապահիկ սնունդն աշխատութեամբ հայթայթելու պարագային մէջ:

Ինչպէս որ այս կարգի ժողովրդոց բնական վայրերը գտնուած արգաստեր հողեր, մշակութեան յարմար սքանչելի արտեր, բնութեան ամէն կարգի բարութիւններով պաշարուած, սարեր ու ձորեր տեսնուած են բնական եւ լքեալ վիճակի մէջ. դորա հակառակ կը տեսնուին ապառաժուտ, անբերրի երկիրներ՝ որոնք ժրաշան ու աշխատասէր ժողովրդոց ձեռք խորտակուած, հորթուած եւ արդիւնաւոր արտադրութեան ասպարէզներու փոխուած են, ծաղկաւէտ, ծառաւեր: Դիտուած է որ աշխատասիրութիւնը քաղաքակրթութեան հետ՝ քան թէ անձնական պիտոյից հայթայթման ստիպողականութեան բերմամբ աստիճանաբար մուտ գտած յառաջ գացած է անկիրթ և վայրենի ժողովրդոց մէջ:

30. — Կրօնական, բարոյական, ինքնաճանաչութեան, օրինասիրական եւայլն իմաստասիրական տրամադրութիւններ եւ խորհրդածութիւններ միահամուռ ցոյց տուած եւ բացատրած են աշխատասիրութեան գերադասութիւնն եւ աշխատութեան անհատական նուիրական պարտականութիւնն: Որ եւ է դաւանանքի հետեւող իմաստասէրներու գաղափարներուն եթէ դիմում լինի, նոյնպէս և՛ որ եւ է կրօնի վերաբերող մատեաններն եթէ թղթատուի, պիտի տեսնուի միակերպ՝ սակայն տարբեր տարբեր իմաստներով բացատրուած հե-

տեւեալ կերպ ճշմարիտ խօսքեր եւ պատուէրներ :

« Ծո՛յլ, գնա՛ տես մըջիւնն, ո՞րպէս անդադար շարժ-
« ման մէջ է ամառ եղանակին՝ իւր ձմեռնային պաշարն ամ-
« բարելու եւ օրինակ ա՛ռ » : « Ծոյլ ձեռքը կ'աղքատանայ,
« իսկ գործունեայ ձեռքը կը հարստանայ » : « Նուիրական,
« սուրբ եւ վսեմ է աշխատութիւնն, նա՛ կը սնուցանէ, կը
« բարձրացնէ եւ կ'ազնուացնէ այն մարդը, որ ինքզինքը
« անոր նուիրած է » : « Ով որ արուեստ մը չ'սորվեցնէր
« իր զաւակին, զայն գող մ'ընելու համար կը մեծցունէ » :
Մաք տ'Օնալ նշանաւոր տնտեսագէտն կը գրէ. « Ուր որ հա-
« րուստ երկիր մը տեսնելու ըլլաք, վստահ եղիք թէ հոն
« բնակող ժողովուրդն բարոյական եւ դրական օրինաց, ինչ-
« պէս նաեւ իր պարտուց հնազանդ ու հպատակ անձերէ կը
« բաղկանայ » : « Օրէնք ամէն մարդու իւր գործոց, եւ ար-
« ժանեաց համաձայն կը տնօրինէ, վարձատրելով զանոնք,
« որք բարիք կը գործեն, պատժելով զանոնք որք չարիք կը
« հասցունեն » . — եւ արդարեւ դատական արձանագրու-
թիւններ ցոյց տուած են ամէն ուրեք թէ չարութիւն միշտ
ծոյլ ու անգործ մարդոց զբաղումն եղած է :

Սեփականութեան, ժառանգութեան, վարձատրութեան նկա-
տումներով աշխատութիւնն է միակ ուղիղ միջոցն ու ճանապարհ
տիրանալու : Արդ ուրեմն, երբ հողն երկրագործինն է, տունն
բնակողին, վարձքն ու թոշակ աշխատողին. բնականօրէն
ըստ կարգի երկրագործն պիտի սիրէ հողն աւելի խնամօք,
ամէն պարագայի մէջ կանոնաւորապէս մշակելով՝ առատ
արտադրութիւնն ձեռք բերելու : Բնակողին՝ տունը նորոգեալ
եւ բարեկարգ պահպանելու : Մշակին՝ վարձքն ու թոշակն՝
խնամօք տնօրինելու, որ իւր աշխատութեան արդար պը-
տուղն էին իւր վայելման աղբիւրն : Երեւակայել որ երկրա-
գործն իւր աշխատավայրն պիտի ունենայ ընդ միշտ իւր
կենաց մէջ, վստահ՝ թէ պիտի մնայ այն իւր զաւակաց, իւր
թոռանց քրտամբ թրջելու եւ բերելու եւ ո՛չ ոք պիտի
չկրնայ զրկել զանոնք ազատաբար մշակելէ : Նոյնպէս տունն
պիտի լինի իւր սերնդեան խանձարուրն ու հանգստավայրն
եւ այլն, վարձքն ու թոշակէն պիտի խնայուի մաս առ մաս

նախատես ագով եւ վստահութեամբ թէ իւր ջանք կը գնա-
հատուին : Ապագայ բարօրութիւնն՝ առաւելապէս խոհեմ եւ
ժուժկալ ընթացք կը գծէ նորա գնացքին առջեւ : Այս
նկատումներ ուժգնապէս կը հրապուրեն զմարդիկ իւրեանց
կարողութեան չափովն՝ ինքնաբեր հաճութեամբ նուիրուիլ
աշխատութեան՝ զայն արդիւնաբեր ընելու եւ այսելի իւր-
եանց ներկայ եւ ապագայ երջանկութիւնն ապահովելու :
Յաւելունք նաեւ թէ քաղաքականութեան բարոք ընթաց-
քին պայմաններէն մին եւս ժողովրդային ընդհանուր գոր-
ծունէութիւնն եւ աշխատասիրութիւնն լինելով, երկրին
զարգացումն եւս անկէ կախեալ է . անհատական արժանա-
պատութեան բարձրացումն, գիտութեանց, ուսմանց, կըր-
թութեան եւ դաստիարակութեան, գեղարուեստից ծաւա-
լումն եւ ընկերական բոլոր բարիք արդիւնաւոր աշխատա-
սիրութեան պտուղներն են ի բարի վայելումն մարդկային
ընկերութեան :

31. — Կարեւորագոյն խնդիր մ'է նաեւ ազխատութեան
ազատութիւնն, որ անմիջական ազդեցութիւն ունի արդիւ-
նաւորութեանը վրայ. եւ որոյ էական մի քանի պայմաննե-
կը թուենք միայն այժմ :

Ա. — Թէ մարդ ազատ լինելու է իրեն համար յարմար
դատած ու է կերպ զբաղում եւ գործ ընտրելու առանց
արտաքին ազդեցութեան ենթակայ գտնուելու կամ հարկա-
դրուելու :

Բ. — Թէ մարդս գործի եւ առեւտրոյ մէջ ընկերանա-
լու կամ ընկեր գտնալու եւ ընկերութիւն կազմելու կատա-
րելապէս ազատ լինելու է, եւ առ այս բնաւ արգելքի չը
հանդիպի :

Գ. — Թէ մարդս՝ իրեն ձեռնտու դատած որ եւ է ապ-
րանք գնելու, ծախելու եւ իրեն յարմար թուած հրապա-
րակին վրայ հաստատուելու բացարձակապէս ազատ լինելու է :

Դ. — Թէ մարդս՝ վարձքի, փոխառութեան, փոխա-

տուութեան գործոց մէջ արտաքին ազդեցութիւններէ եւ ընդդիմութիւններէ զերծ լինելու է, պայմանաւ որ վաշխառութիւնն օրինօք արգիւտած լինի:

32. — Ընկերակցական ոգին աշխատութեան արդիւնաւորութեան լծակն նկատուած է եւ որու ամենաբարձր ներգործութիւնն ապացուցեալ իրողութիւն մ'է: Առեւտրական գործոց մէջ՝ ընկերակցութիւնք՝ երբ մասնակցողները եւ մանաւանդ գործին գլուխը գտնուող շահակիցները մի և նոյն նպատակին եւ ուղղութեանը վրայ կ'ընթանան, նշանակէտ ունենալով գործին զարգացումն՝ առանց որ եւ է կանխակալ եւ թազուն դիտաւորութեանց՝ անդր քան զակնկալութիւն այդպիսի մի ձեռնարկ արդիւնաբեր կը լինի: Այս խնդրոյն վրայ առայժմ սա չափ միայն ըսենք թէ բազմաթիւ եղելութիւններով եւ վիճակացոյցերով հաստատուած են թէ՛ օրինակի համար՝ հազարական լիւրա զրամագլուխով հինգ անձերէ բաղկացեալ ընկերութեան մը գործերը առաւելապէս արդիւնաբեր եղած են, քան թէ երկերկու հազարական լիւրա զրամագլուխ ունեցող տասն առանձին առանձին անձերու ամբողջ գործերէ (1):

Ասխատութեանց բաժանումն հրաշալի կերպիւ ներգործած է աշխատութեան արդիւնաւորութեան եւ զարգացման վրայ, որպէս պիտի տեսնուի սոյն գործին ներկորդ մասին վերջը:

33. — Ասխատութիւն իբրեւ միջոց քաջողութեան, կորովի եւ երկայնակեցութեան. — Որոշապէս կարելի չ'է ճշդիւ գիտնալ թէ ընդհանուր մարդկութեան կարծիքն ի՞նչ է հարուստ լինել բայց քիչ տարի ապրիլ, եթէ ո'չ միջակ կացութիւն ունենալ եւ երկար ապրիլ: — Ներկու երջանկութիւններ — հարուստ և երկայնակեաց — որոնց անշուշտ ամէն մարդ կը փափաքի:

(1) Ընկերակցական ոգին ընդարձակօրէն բացատրուած է սոյն Քաղաքական Տնտեսագիտութեան քաջողող ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՌԵՆՏՐԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔ անուն գրքին Առաջին Մասին մէջ, ուր պիտի տեսնուի ընդհանուր քաղաքատնիւն մը Թուրքիոյ եւ Անգլիոյ մէջ վաճառականութեան վրայ:

Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն այդ երկու երջանկութիւններ միանգամայն պարգեւած է մարդկային ազգին, քանի որ կ'ըսէ. «Ասխատել մի՛ դադրիր, հարուստ կը լինիս, եւ գիտցիր որ աշխատութեամբ քաջաւորող ու կորովի կը դառնաս եւ շատ երկար տարիներ կ'ապրիս»: Եւ իրաւի բժշկութիւն, առողջաբանութիւն ընդհանրապէս կը պատուիրեն մարդկային մարմինն ամէն օր շարժման մէջ դնել, և մինչեւ աստիճան մը յոգնեցնել, որով մարդս լաւ ախորժակ և հանգիստ քուն կ'ունենայ և ջղային զօրութիւնները միշտ կը նորոգուին ու կ'ամրանան:

Սխալ է ըմբռնել թէ երկայնակեցութիւնը գիւղական կեանքին մէջն է միայն, որպէս են մշակները, մաքուր օդի մէջ աշխատողները, այլ դիտելու է որ քաղաքներու մէջ երկար տարիներ կ'ապրին անոնք որ առողջաբանական հրահանգներուն համեմատ կեանք կ'վարեն եւ սովորաբար անձնական ոյժն կը գործածեն աշխատութեան համար, այնպէս որ 75-80 տարիներ բոլորելով հանդերձ՝ առողջ, կայտառ ու թարմ երեւոյթն կ'պահպանեն. սոցա հանդէպ՝ մինչդեռ մտօք աշխատողներ, նստուկ կեանք վարողներ համեմատաբար քիչ կը տեսնեն տարեկան այդ թուանշանները:

Առողջաբանական գիտութիւնն ասոր դարմանն կը գտնէ մարմնային մարզանքին մէջ և ինչ որ ֆիզիքական աշխատութեան անպոյութիւնն չէ կրցած տալ մտօք, գրաւոր, նստուկ աշխատանքներուն, գիտութիւնն հնարած է սակայն Մարմնամարզն, որ դպրոցներու պատանիներէն սկսեալ մինչև 70-80ամեայ ծերունիներուն սիրական զբաղումն և ժամանցն եղած է դասերէ և գործերէ դուրս, մանաւանդ քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ. առ այս կ'արժէ տեսնել յԱնգլիա մանաւանդ, ուր Քրիքթ, Ֆուտպօլ, Պայսիֆլ, Թիապարութիւն, Հեսթոնս ժամերով մրցում: Եւայլն, Եւայլն, զուարճութիւններ՝ յորս երկսեռ երիտասարդներ, ծեր ու պառանքներ խուռներամ կը թափին կանանչազարդ դաշտավայրեր, ընդարձակ լիճերու ափունք և Սփորթի անուան ներքեւ զիրենք կը յոգնեցնեն անդադար. այս ընդհանուր զուարճութիւնն պատճառն եղած է իրենց իսկական քաջողութեան, ինչպէս կ'երեւի վիճակա-

գրութիւններէ և ժողովուրդին խոռոն բազմութենէ, յորս անթիւ են 80 տարիներ անցուցած ծերունիք և պառաւները մինչդեռ երկրին օղն ցուրտ, անձրեւոտ, փոփոխական եւ խոնաւ է ընդհանրապէս:

Վերոթուեալ բոլոր նկատումներ կ'ապացուցանեն աշխատութեան վսեմութիւնն և նորա բեղմնաւոր արտադրութեան բարիքներն, որոնք իմաստասէրներու արդիւնաբեր գրութեանց և լուրջ խորհրդածութեանց նիւթ մատակարարած են յօգուտ մարդկային ազգի:

34. — Դրամագլուխ՝ արտադրութեան տեղի տուող Աշխատութեան երրորդ օժանդակն է, որու հետեւեալ կերպով սահման մ'ենս կրնայ տրուիլ « — Աշխատութեան մը արդիւնքէն խնայուած մասերէն գոյացած կարողութիւն մ'է, որ ուրիշ նոր արտադրութիւն մ'յառաջ բերելու կը գործածածաժուի — »: Ուրեմն, նախապէս յիշուած արտին կամ հանքատեղւոյն երկիրն բանալու, փորելու, սերմն ցանելու, հունձքն քաղելու համար գործածուած դրամն, բահն ու բրիչն, գութն ու գերընտին, կալն ու մանգաղն, եղն ու լծան, ուրազն ու մեքենան, եւայլն, դրամագլուխ են, զորս արդէն մարդկային ձեռքն ու ճարտարութիւնն՝ ուրիշ արտադրութիւնէ արժէք մը վրան աւելցնելով չինած է եւ կը գործածէ նոր ուրիշ արտադրութիւնք յառաջ բերելու համար:

35. — Կարեւոր է դիտել թէ ամեն հարսութիւնը դրամագլուխ չ'է, այսպէս՝ երկիրը՝ հողը որ առաջին կարգի հարսութիւն մ'է, իւր ամփոփած ոյժն, արտադրիչ կարողութիւնն անպէտ կը մնայ, ցորչափ մարդկային ոյժն ու դրամագլուխն անոր հետ շոշափման վիճակի չ'է մտած: Հաճոյքի համար առնուած լաւ ձի մը հարստութիւն մ'է, սակայն երբ այդ կենդանին ապրանք փոխադրութեան յատկացուի վաճաճ առնելու պայմանաւ, այդ պարագային մէջ դրամագլուխ կը համարուի: Դրամագլուխ ինքնին չ'է կարող արժէք մ'աւելցնել, իր մ'արտադրել, մարդկային գործունէութիւնն է որ

արտադրելու կարողութիւնն է կ'տայ անոր. այսպէս ուրեմն բահն ու բրիչ իրենց տեղուանք ձգուած՝ ընականօրէն չ'են կարող՝ երկիրն մշակելի վիճակի մէջ դնելու կամ հանքատեղիներ բանալու: Երբ անհատական աշխատութիւնն կը միանայ դրամագլխոյն հետ և այս երկու ոյժեր իրարու կ'օժանդակեն, այն ատեն է որ ընական հարստութիւններէն արտադրութիւնք կ'ակնկալուին:

36. — Դրամագլուխը երկու տեսակ կ'որոշուի, հաստատուն կամ անփոփոխ դրամագլուխ, օրջուն կամ փոփոխական դրամագլուխ:

Առաջինն՝ որ գործիք է, մեքենայ է, գործելու մէջ անփոփոխ կը մնայ, իսկ երկրորդն՝ որ դրամ է, առևտրոյ և վաճառականութեան մէջ ապրանքի պահանջքի, արժէքաւոր թուղթերու, օրողչէքի. վաճառի զանազան նիւթերու մէջ կը խառնուի ու կը փոխուի:

Տնտեսագիտական սկզբունք մ'է մանաւանդ երկրորդ կերպ դրամագլուխին՝ այսինքն դրամին գործածութեանը մէջ ամէն ատեն խոհեմութիւն և հեռատեսութիւն ունենալ, ծայրայեղութիւններու չ'դիմել, և պարտուց ներքեւ մտնալէ զգուշանալ շահագիտական տեսակետով, վասն որոյ միշտ 'ի մտի ունենալու է ինչ ինչ պատճառաւ ապրանք անկումն կամ նուազումն, և վնասուց ներքեւ իյնալու վտանգներն, որք շատ անգամ կործանարար հետեւութիւններ բերած են: Գործին համեմատ դրամագլուխ և սորա համաձայն առևտրական հմտութիւն և կարողութիւն ապահով շահերու երաշխիք կը նկատուին:

37. — Եթէ առևտրոյ մէջ դրամագլուխ անհրաժեշտ պայման է. նոյնպէս և մարդկային գործունէութեան համար ալ պայման է գիտնալ ռաիաբեքի իւր կարողութեանը սահմանին մէջ: Դէպքեր ապացուցած են թէ առևտրական ձեռնարկներու մէջ ծայրայեղութիւն որչափ վնասակար եղած է, նոյնչափ ևս կարողութեան՝ այսինքն անձնական ձիրքի տե-

սակետով՝ սահմանէն անցնելն գէշ հետեւութիւններ ունեցած է։ Եթէ կան մարդիկ՝ որոնք գործունէութեան հերոսներ լինելով՝ ընդարձակ կարողութեան և մեծ տաղանդի տէր նկատուած են, աւելի շահ պիտի կրնային ձեռք բերել երբ իրենց ունեցած զրամագլուխն որ և է կերպիւ կրկնապատկուէր, կամ թէ որչափ աւելի շատնալու ըլլար. նոյնպէս և կան մարդիկ՝ որոնց գործելու կարողութիւնն և ձիրքեր չափաւոր ու սահմանափակ լինելով, մինչև աստիճան մը կրնան կառավարել իւրեանց զրամագլուխն և շահիլ։ Եթէ այս վերջին կարգի մարդոց ձեռք առատորէն զրամագլուխ անցնի, յախուռն գործունէութեամբ և անհեռատեսութեամբ, մանաւանդ մեծամեծ շահերու տիրանալ յաջողելու ենթադրութիւններով կը վնասեն ու կը կորուսեն, որպէս կը տեսնուին օրինակներն ամէն ուրէք առեւտրական հրապարակներու վրայ։

38. — Դրամագլխոյ կազմութեան եական եւ սկզբնական պայմանն է *ԽՆԱՅՈՂԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ*, որու վրայ բաւական ընդարձակօրէն պիտի խօսինք աստ ըստ կարգի։

Արդիւնք մը յառաջ բերելու համար գործածելի միջոցներուն մինն ևս զրամագլուխն լինելն թէ տնտեսագիտօրէն և թէ փորձառաբար ընդհանրապէս ամէն մարդիկ գիտեն։ Երբ կայ բնական հարստութիւն, նոյնպէս և առևտրական գործերու հմտութիւն ու ճաշակ, երբ կայ աշխատելու և գործելու եռանդ ու չկայ սակայն զրամագլուխ — գործիք կամ դրամ, ըստ տեսակին — կը տեսնուի թէ արտադրութեան համար էական օժանդակներէն մինն անգոյ է, այլևս միւս երկու օժանդակներն՝ առանց երրորդին՝ չ'են կրնար փափաքելի արդիւնքն յառաջ բերել։

Դրամագլուխ՝ անհասական հեռաստեղծութեան՝ խնայողասիրութեան աղիւնն է և այս եղանակաւ ծնունդ առած դրամագլուխն՝ որչափ ալ չափաւոր լինի, դարձեալ մեծամեծ ժառանգութիւններէ ու պարգևներէ անհունապէս մեծարժէք և գզուելի կը լինի այն անձին քովը, որ կրցած է զայն յա-

ռաջ բերելու։ Ուրեմն, «Դրամագլուխն կը կազմուի նախապէս՝ բաւական երկար ժամանակի մէջ՝ անձնական անհրաժեշտ պիտոյքներ լրացնելէ յետոյ՝ մաս առ մաս խնայուած դրամով՝ և կամ սոցա միջոցաւ շինուած կամ գնուած գործիքներով»։ Այսպէս ուրեմն երկրագործն տարիէ տարի շինած կամ գնած երկրագործական մեքենաներու և գործիքներու տէր կը լինի. առևտրական ասպարէզի մէջ պաշտօնիւ կամ գործով զբաղողներ՝ իրենց թոշակէն կամ շահէն մաս առ մաս խնայելով օրին մէկը ինքնագլուխ գործելու չափ հնչիւն դրամ ունենալու կարողութիւնն կը շինեն։

39. — Բարոյագիտութեան սկզբունք մ'է թէ հեռաստեղծութիւնն զմադ խնայողասիրութեան կ'առաջնորդէ։ Խնայել՝ զրամագլուխի հիմունք դնել ըսել է, և զրամագլուխը աշխատութիւնն կ'արդիւնաւորէ, արդիւնաւոր աշխատութիւն և զրամագլխոյ գոյութիւնն գործունեայ պարկեշտ մարդուն առջև վարկի դրունք կը բանան և այսուիկ մարդս իւր դիրքն բարձրացնելով՝ քաղաքակիրթ ընկերութեան արժանաւոր անդամ կը լինի։ Խնայողասիրութիւնն հեռատեսութիւն մ'է, այսինքն ապագան ներկային մէջ տեսնել ըսել է. ապագայ երջանկութեան համար այսօրուան հաճոյքն և ունայն ծախքեր հեռացնելն մարդկային բնածին արժանապատուութեան մէկ մասն է։ Խնայել՝ անձն զրկել ըսել չ'է, այս ազահութիւն է, այդ ներելի չ'է, զի մարդս իւր անձն զրկելով իւր կեանքն վտանգի մէջ կը դնէ, ինչպէս նաև ներելի չ'է չռայութիւն, արդիւնք անհեռատեսութեան և աղբիւր յոռի վարուց, գինեմոլութեան, որք կը մաշեցնեն զմարդս չորցնելով անոր սրտին մէջ աշխատասիրութեան եռանդն և հետեւաբար արգասիքն, մղելով զայն թշուառութեան և անկման վիհին մէջ։ Դիտելի է թէ ազահութիւն և չռայութիւն հաւասարապէս դատապարտելի են և որք թշնամի են մարդկային անձին, պատուոյն և կենաց։

Խնայողասիրական տրամադրութիւնք պէտք է փոքր հասակէ՝ այն ինչ դրամ շահել սկսելու օրէն մուտ գտնեն

անհատական մտաց և որոշմանց մէջ, այդ տրամադրութիւնք կ'ամրանան, ցորչափ խնայեալ դրամք՝ վստահելի անձերու և կամ դրամատանց քով աճին ու բազմանան, եթէ առարկութիւն մը լսելի է խնայողութեան առջեւ այն ալ կրնայ լինիլ թողակի և շահու բացարձակ անբաւականութիւնն, մեծ ծախքերու ենթարկուած լինիլն կամ չքաւորութիւնն:

Խնայեալ դրամն ընդհանուրին վստահութեանը արժանացած անձերու և կառավարական հսկողութեան ներքեւ գտնուած դրամատանց եւ հաստատութեանց յանձնել ամէնէ փափուկ եւ ուշագրաւ խնդիր մ'է: Եւրոպիոյ մէջ ամենուրեք եւ մանաւանդ յԱնգլիա խնայողական դրամատուններ բազմաթիւ են եւ ժողովրդեան մեծագոյն մասը՝ մանաւանդ միջին եւ գործաւոր դասակարգը անդադար յարաբերութեան մէջ է նոցա հետ: Թղթատարական վարչութիւնն անգամ Խնայողական Դրամատուն անուան ներքեւ հաստատութիւններ ունի: Դպրոցական յարկերէ սկսեալ մինչեւ քսան երեսունի չափ պաշտօնեայ ու գործաւոր ունեցող առեւտրական հաստատութիւնք ընդունած եւ ինքնին հաստատած են այդ ճիւղերն իրենց մէջ իրրեւ հաւաքավայր իւրեանց չըջանակի մէջ ամփոփուող անձերու խնայողութեանց, զորս աճեցնելով՝ կ'յանձնեն կեդրոնական մեծ դրամատանց: Կան նտեւ սոյն կարգի հաստատութիւններ, որոնք նոյն իսկ քսան փարա արժող պղնձեայ բենիէն սկսեալ կ'ընդունին և հաշուետու մը կը յանձնեն խնայողին:

40. — Թէ այդ դրամատունք ի՞նչպէս կը մտածեն խնայողութեան վրայ, ի՞նչպէս կը հրապուրեն ճշմարիտ և լուրջ խօսքերով և օրինակներով հասարակութիւնն, ի՞նչ ընդարձակութիւն և յառաջդիմութիւն գտած են. չահեկան կը համարինք աստ թարգմանաբար դնել Լիվրուրի Խնայողական Դրամատան մէկ յայտարարութիւնը, որուն մէջ պարզօրէն պիտի երևի անգլիական խորհրդածութիւններն այս կարևորագոյն խնդրոյն վերաբերութեամբ:

«Թէ ի՞նչպէս կարելի է լինիլ հարուստ. — Ո՞րչափ ողորմելի արարած մ'է այն մարդը որ լիրա մ'անգամ չունի իր առջեւ այս աշխարհիս մէջ — նոյն իսկ լիրա մը — խեղճ արարած, դժնդակ պարագաներէ անցնելու ենթակայ մ'է և ամէն առթիւ կրնայ ըլլալ որ մուրացկան մը դառնայ: Մտածեցէք ասոր վրայ, վառվռուն ճշմարիտ մարդու մը զգացումն չունի նա բնաւ: Բայց մարդ մը երբ որ եւ է գումար մը խնայած է և գիտէ որ բաւականապէս ունի իր կենացը հանգստութեան համար, դիտեցէք թէ ի՞նչպէս կը նմանի զգացող մարդու մը, ի՞նչպէս կը յառաջանայ իւր գնացքը փողօցին երկայնութեանը մէջ: Մուրացկան մը չ'է այն, կրնամ ըսել ձեզ թէ այդ մարդը կ'զգայ անկախութիւնն, որ օրջան կ'առնու իւր երակներուն մէջ, իւր քայլերը վայելուչ են վառվռուն մարդու մը պէս. պերճախօսութիւնը նոյնպէս: Նա ձեզ կը նայի դէմ առ դէմ մարդավայել կերպիւ: Օրհնեալ է Աստուած, այս տեսակ մարդիկ բազմաթիւ են աշխարհիս մէջ:

Կը հաւատամ թէ ամէն մարդ կ'ուզէ այսպէս զգալ եւ լինիլ. բայց սակայն հաւաստի եմ որ կան շատերը որոնք չեն գիտեր թէ ի՞նչպէս ձեռնարկեն գործի առ այս: Կան մանք որ կը կարծեն թէ աղքատ են մնացած, վասն զի բազմ իրենց շնորհ չ'է ըրած. կան որ կ'ըմբռնեն թէ մեծ գաղտնիք մ'է հարուստ լինել եւ թէ քիչեր են որք սորված են այդ գաղտնիքը, ոմանք ալ կը մտածեն իբր թէ ամուսնացած չ'լինէին աւելի լաւ պիտի ըլլար իրենց համար. ոմանք ալ կ'առարկեն թէ իրենց վարձքն կամ թողակն ա՛յնչափ սակաւ է, որմէ կարելի չ'է խնայել. կան կարգ մը մարդիկ որք չ'են քաշուիր ըսելու թէ լաւագոյն է կեանքը վայելել բոլոր ա՛յնչափ ժամանակի մէջ զոր կարելի է ունենալ. և հետեաբար կը ծախսեն ինչ որ շահելու ըլլան: Ենդարողներ ալ կան թէ ստակ չ'ինելու տաղանդն չ'ունին և կ'ըսեն թէ իւրեանց տաղանդը անոր համար չ'է ծնած և թէ իրենց ընտանիքէն ոչ ոք հարուստ չ'է եղած բնաւ, և այսպէս կան հազարաւոր սնտոյ առարկութիւններ, զորս արգելիչ պատճառներ նկատած են որ և է փորձ մ'ընելու և

որու հետեանօք կան բազմաթիւ մարդիկ աղքատ մնացած իրենց բոլոր կենացը մէջ. և որոնց համար վստահաբար և համոզմամբ կրնանք ըսել թէ՝ որ և է գործնական փորձ մը չ'են ըրած աղքատ վիճակէ դուրս ելնելու համար — Զարմանալի՛ ընթացք. կատարելապէս յիմարութիւն է աղքատ մնալ:

Ես ահա՛ ձեզ պիտի ըսեմ հարստանալու գաղտնիքն, զոր փորձառութեամբ սորված եմ: Այդ գաղտնիքը միակ վեց գիրերէ բաղկացեալ պարզ բառի մը մէջ կ'ամփոփուի, այսինքն **ԽՆԱՅԵՆ**:

Ըսողներ պիտի գտնուին անշուշտ «Միթէ նոր յայտնութիւն մ'ըբանք էջայ», — մինչդեռ իրենք գիտեն եղեր յառաջուց. — ես ալ կ'ըսեմ — յիմարեն՛ր, դուք չէիք գիտեր, քանի որ աղքատ մնացած էք. ի՞նչ ապուշ ըլլալու էք՝ ըսել թէ գիտէիք զայն: Եթէ ձեր պատասխանը ճշմարիտ լինէր, ի հարկէ այսօր դուք աղքատ մնացած պիտի չ'ըլլայիք: Կասկած չ'ունիմ թէ կը կարծեք գաղտնիքն գիտնալ, բայց ո՞ր են իրողութիւնք և գէպքեր. որք միայն կարեւորութիւն և կշիռ ունին այս կեանքին մէջ. ի՞նչ գաղափար պիտի կազմէք մարդու մը վրայ որ ձեզ ըսելու ըլլայ թէ սեւ ձերմակէ, ի՞նչ պիտի մտածէք աղքատ մարդու մը վրայ, երբ ձեզ ըսելու ըլլայ թէ ինքը գիտէ՝ ի՞նչ ընելու է՝ որպէսզի հարուստ լինի և տակաւին աղքատութեան մէջ գտնուի. ի՞նչ կարծիք պիտի կազմէք անձի մը վրայ որ մեզ ըսելու ըլլայ թէ բան մը գիտէ, մինչդեռ իւր կենաց բոլոր գործերը կ'ապացուցանեն թէ ինքը անտեղեակ է բոլորովին այդ բանէն:

Զ՛կայ որ և է գործ որ զմարդ աղքատ ընելու ըլլայ, սակայն և այնպէս այդ կարգի մարդ մը անհիմն պատճառներ կ'որոնէ իւր աղքատութիւնը բաղդին վերագրելու, ահա այս է իւր իսկական սխալմունքը. — ո՛չ աւելի ո՛չ պակաս —, պարզագէտ իւր կուրութիւնն և տգիտութիւնն է, անհոգութեան անձատուր լինելն է:

ԽՆԱՅԵՆ բացարձակ ու միակ միջոցն է հաստատուն հարստութիւն մը կազմելու համար, երկրիս վրայ ասկէ զատ ուր մը որ և է ստոյգ ու ապահով միջոց մը չ'կայ: Բաղդը չ'հե-

ռացնէր մեզմէ իւր իրական և հիմնական բարիքները և զայնս ամէնէ բարձր գին մատուցանողին կը ծախէ, այսինքն ամէնէ աւելի ճարպիկին, ամենէ շատ խելացիին և աշխատասէրին՝ իրրեւ ընծայ, իբրեւ շնորհ կը նուիրէ: Մարդիկ չարաղէպ սխալ մը կ'ընեն երբ կը կարծեն թէ բաղդին արարածներու խաղալիքներն են, այսպէս մտածել աշխարհիս ամէնէն դատարկ յիմարութիւնն է. իւրաքանչիւր ոք կրնայ չինել կամ խանգարել իւր կեանքն, այս երկու վիճակներէն որ և է մէկը կրնայ ընտրել. մինչդեռ բաղդը ճիշտ անոնց համար է, որոնք արթնութեամբ, պարկետութեամբ եւ ժուժկալութեամբ գիտեն ձեռք բերել զայն բուն այն ժամանակը՝ երբ նոցա աչաց առջև կ'երևի կամ առիթն կը ներկայանայ իրենց: Արթնութեան լաւագոյն յայտարարն է մուրճին հարուածին ձայնը լսելի ընել գործատեղւոյն մէջ առաւօտեան ժամը վեցէն ոկսեալ՝ պարկեշտութեան՝ ուղիղ և ճշդապահ լինել բոլոր յանձնառութեանց և խոստմանց մէջ. իսկ ժուժկալութեան, հարիւր լիրա կամ աւելի, անուան և հաշւոյն դրուած ունենալ խնայողական դրամատան մէջ — **ԽՆԱՅԵՆ**, **ԽՆԱՅԵՆ**, **ԽՆԱՅԵՆ**. ահա այս բառերն են հարստութեան հաստատուն հիմնաքարերը, ամուր, վերջնական և ապահով, շատ խորունկ՝ հողին ներքե դրուած:

Շրջեցէք ձեր ակնարկը աշխարհիս բոլորտիքը և պիտի գտնէք թէ բաւական տարիներու խնայողութիւնն հարուստ ըրած է զմարդս և թէ մէկ տարուան շոյալութիւնն՝ աղքատացուցած է զոմանս: Հարցուցէք զայս հարուստ մարդերէ և ձեզ այս կերպ պիտի պատասխանեն, — Մի՛ երթաք աղքատ մարդերու այս մասին խորհուրդ հարցնելու, սոքա ի՞նչպէս պիտի կրնան՝ օրինակի համար՝ խօսիլ ձեզ այն հողին մասին, ուրկէ անցած չ'են իսկ, եթէ այս կարգի մարդերու հարցնելու ըլլաք, անոնք անշուշտ զձեզ պիտի առաջնորդեն դէպ ի յետ, դէպ ի սխալմունք, միթէ՞ նոքա օրուան բարեկեցիկ մարդերէն են, — ո՛չ, այլ բազմաթիւ տարիներէ ի վեր աղքատ մարդոց զաւակունք —: Ինչո՞ւ համար այսպէս եղած են. — ասոր ամենէ պարզ և ճշմարիտ պատճառն այն է որ, մարդ մը չ'կրնար հարուստ լինել երբ

կը ծախսէ իւր շահած ամբողջ գումարը, այս՝ ինքնայայտ իրողութիւն մ'է, որպէս երկու անգամ երկու չորս կ'ընէ և ապացոյցի ալ կարօտութիւն չ'ունի — եթէ մարդ մը տարին երկու հազար լիւրա կը շահի և բէնի մ'իսկ չի խնայեր, չ'պահէր, բնաւ երբէք հարուստ չի կրնար լինել, իսկ երբ որ և է ոք տարին երկու հարիւր լիւրա կը շահի և տարուէ տարի վաթսուեական լիւրա կը խնայէ, ահա՛ այդ անձը կը հարստանայ, Մարդիկ պարտական են ուշադիր լինել այս իրողութեան, ևս առաւել բաց աչօք և արեւու պայծառ լոյսով կատարել այդ զանազանութիւնը և ապահովարար պիտի ըմբռնեն իրականութիւնն, ճշմարտութիւնն՝ մանաւանդ որ պիտի չ'կրնան ուրանալ երբէք թէ ներկային մի փոքր շնորհն ապագայի մեծ բարօրութեան արեւմտ կը կազմեն. կամ տարբեր կերպիւ ըսելով՝ այդ կարգի մտաւորապէս կոյր մարդիկ՝ իւրեանց անձնական գործերով կ'ապացուցանեն թէ՛ փոխանակ արժանավայել մարդ լինելու՝ պարզապէս կենդանիներ եղած են, այնպէս՝ որպէս խոզեր ու կովեր, որոնք իրենց որովայնը լիցնելէն և գոհացնելէն յետոյ՝ յաջորդ ժամանակի և ապագայի վրայ չ'են կրնար մտածելու և պատրաստելու. եթէ ցաւալի է այս կէտը, առաւելապէս ցաւալի է այդ կարգի մարդոց վիճակն, որք խրճիթներու մէջ կը ծնին, կ'ապրին կենաց ամեն կարգի դառնութիւններէն հեռանալու և մարդավայել դիրք ձեռք բերելու անփոյթ գրտնուելով. — Թե ի՞նչպէս պիտի կրնանք խնայել, ցոյց տուեմ մեզ բացատրեցեմք ըսողներ գտնուին հարկաւ: Ահա՛ պատասխանը: Օրը երկու բաժակ գարեջուր նուազ խմել և հետեւաբար նուազ արբենալ կը հաւասարի խնայուած չորս բէննի, որ տարին կ'ընէ ճիշդ Վեմ ԼիթԱ. և երբ որ և է ոք այս կարգի վնասառիթ ծախքերէ և հազար ու մէկ անպէտ և սնոտի նիւթերու համար ժամանակ անցնելէ եւս ստակ թափելէ զգուշանալու ըլլայ, նախ որ քաջաոգով կը դառնայ, և ապա դրամն խնայած, ապահոված կը լինի, և այսուիկ պիտի գրգռէ բաւզին նախանձն, տակաւ առ տակաւ բարձրանալով վայելուչ մարդու արժանի դիրքին, զգա-

լով կենդանատու նոր ու զովարար թարմութիւն իւր արեան շրջանին և երակներուն մէջ:

Ի՞նչպէս պիտի կրնայ մարդ մը յառաջագործել առ այս — Անկասկած, առանձին և ապահով միջոց մը կայ հետեւելու — հետեւիլ կամ ո՛չ — ահա՛ երկու ճանապարհ, որոնց մէկուն մէջ մտնելով պիտի լինի վայելուչ եւ բարեկեցիկ մարդ մը, իսկ միւսին մէջ անպիտան մը:

Կ'ըմբռնեմ թէ մարդիկ շատ անգամ յուսավորէպ կը լինին և խորխորատի մէջ կ'իյնան իրենց երեւակայական նպատակին և ապարդիւն յառաջագործեանց մէջ և որոնց համար իսկ չարաչար կ'աշխատին: Այս չարիք յառաջ եկած կ'լինի որոշ ու գործնական նպատակի մը և ստոյգ ուղեցոյցի մ'անգոյութենէն, — Միթէ այդպէս չ'է՞ եղած — լաւ ընտրութեամբ և լըջօրէն դասակարգուած նպատակ և ուղեցոյցի պէտքն արդէն մեծապէս զգալի և անհաժեշտ է կեանքի մէջ յաջողութիւն գտնելու համար, ճիշդ այնպէս, են կարկին և կողմնացոյցը նաւուղիղներուն համար, առանց որոյ՝ նաւուղիղները շատ անգամ կ'կորսուին՝ վրիպմանց և մշուշներու մէջ ծովերու վրայ և չ'են կրնար գիտնալ թէ ո՛ւր կ'երթան և ո՛ր նաւահանգիստն պիտի հասնին:

Եւ այսպէս է ճիշտ մարդս կենաց ուղիին մէջ, ուստի այն որ առտնց ստոյգ նպատակի և շիտակ ուղեցոյցի կ'աշխատի, ապարդիւն ջանքով աշխարհիս կենաց՝ ծովուն վրայ կը յառաջանայ մշուշներու և խաբխաբխութեան մէջ. ապահովապէս կորստեան և անկումի անդունդին մէջ կը գլորի, կ'անհետի: Այժմ՝ երեւակայեցէք մարդ մը որ կ'ընդունի հարստանալու նպատակն, ուստի կ'որոշէ խնայողութեան ուղեցոյց մը ունենալ. պիտի բանայ անշուշտ խնայողական դրամատան մը հետ հաշիւ մը ինքզինքը պարտաւորեցնելով պարբերաբար շարաթէ շարաթ որ և է գումար մը յանձնել հոն՝ իբր թէ պատուաւոր կերպիւ փոխառութիւն մ'ըրած ըլլար և զայն վերադարձնելու հարկին մէջ գտնուէր: — Այս է ահա՛ միակ և ուղիղ միջոցն հարստութիւն ունենալու. — Այս մարդկային շահաւէտ պարտականութիւն մ'է, և ենթակայ լուրջ և հեռատես որոշման:

Մոնոլիթ, ուսուցէք ձեր զաւակաց խնայողասիրութիւնն, յորդորելով զանոնք իրենց պղնձեայ դրամներն, — բէնիներն դնելու, յանձնելու դպրոցական Բեքի պանք դրամատանց քովը — որոնց գործակցութեամբ ցարդ քառասուն երկու հազար մասնաւորաց հաշիւներ բացուած են սոյն խնայողական դրամատան մէջ:

Դիսոդուքիւն. — Այս դրամատունն հաստատուած է փոքր գումարներէն սկսեալ՝ ընդունել 'ի շահ՝ խնայողասիրաց: Պաշտօնապէս ընդունելի է մէկ շիլլին որպէս մէկ լիրան: Մի՛ դեղեւիք գալ յանձնելու մտաւարով թէ խնայելի մէկ շիլլին ունիք առ այժմ: Այն անձը որ չարաթէ չարաթ մէյ մէկ շիլլին կը դնէ դրամատունն, աւելի լաւ գործ մը կատարած կը լինի, քան թէ այն անձը՝ որ կ'ըսէ « — ըսպասեմ մինչեւ որ լիրա մը հաւաքեմ և այնպէս յանձնեմ դրամատան: — »

41. — Յետագայ թիւերը ցոյց կուտան խնայողական դրամատան զարգացումն:

1856ին	1	դրամն կար	23282	հաշիւ՝ խնայուած	£	739484
1866 »	1	»	33219	»	»	759120
1876 »	2	»	58503	»	»	1592834
1886 »	4	»	82625	»	»	2290192
1896 »	5	»	101911	»	»	3060606
1902 »	5	»	122921	»	»	3423207

Վերջին տարին՝ միջին հաշուով մարդ գլուխ £ 28 կգայ:

Ամբողջ Բրիտանական՝ կղզեաց մէջ խնայողութեան զարգացման աստիճաններուն և յառաջդիմութեան վրայ որոշ և ստոյգ գաղափար մը տալու համար շահեկան կը հա-

մարինք հետեւեալ բաղդատական փոքրիկ ցուցակն ևս դնել աստ ի գիտութիւն:

1850ին	30	միլն ոսկի	1	միլն անձէ,	ընդհ. բնկչ.	28	միլն
1870 »	53	»	2½	»	»	31	»
1895 »	143	»	8	»	»	39	»
1900 »	187	»	10	»	»	41	»

Այս հաշուով Անգլիոյ ամբողջ բնակիչներուն վերջի 1900 թուականին չորս անձէ մէկը խնայողութիւն ըրած կ'ըլլայ, և միջին հաշուով իւրաքանչիւր ոք 185¼ լիրա դրամատուն դրած մը համարուի:

42. — Խնայողութեան լաւագոյն և ապահով միջոցներէն մին ևս նկատուած է Կեմաց ապահովագրական ընկերութիւններն. որոնց համար չափազանց չ'է ըսել թէ մարդկային նիւթապէս զարգացման ճշմարիտ և անկեղծ սատարներն եղած են, մարդիկ խնայողութեան հրաւիրելու, հրապուրելու և պարտաւորեցնելու. — հետեւաբար աշխատութեան, ու դործնական կեանքի մէջ գտնուելու մղելով զանոնք և իբրեւ վարձատրութիւն ունկնդրին, հետեւողին գումար մը զրամագլուխ պատրաստելով:

Ամփոփենք համառօտիւ աստ սոյն կարգի հանրագումարն ևս նկատուած է Կեմաց ապահովագրական ընկերութեանց գործողութեան կերպերն: Կենաց ապահովագրական ընկերութեանց՝ մարդս իւր աշխատութեան և խնայելու կարողութեան համաձայն տարուէ տարի քանի մը լիրա վճարելով—ընդհանրապէս 20 տարիէն մինչև 10 տարի շարունակ—քանի մը հարիւր — հազար լիրա ըստ պայմանագրութեան կ'ստանայ, եթէ ողջ մնայ, իսկ եթէ նախ քան պայմանագրին պայմանաժամն աւարտելուն, որ և է ժամանակ վախճանելու լինի, ժառանգորդք կ'ստանան իսկոյն ապահովագրեալ գումարն: Տարեկան վճարումին քանակութիւնն թեթեւ կը լինի որչափ ապահովագրեալն երիտաւորդ և քաջատղջ է, ուստի և մօտաւոր բնական մահուան հաւանականութենէն հեռի: Ամբողջ տնտեսութեան՝ տարեկան վճարելի գումար-

ները՝ հարիւրին երեքէն մինչեւ վեցը կրնայ լինել՝ որուն ամբողջ գումարը՝ ըստ պայմանագրութեան՝ ապագային ընծայելի առաւելութեանց զանազանութեամբ՝ միշտ նուազ համագումարի մը կը յանգի քան պայմանագրեալ ստանալիք գրամագլուխ-գումարն։ Երբ ապահովագրեալն առաջին երեք տարիներ կանոնաւորապէս վճարած կը լինի՝ ընկերութենէն ըրած վճարումին վրայ փոքր փոխառութիւն մ'էս ընելու իրաւունքն կը վայելէ։

Այս բացատրութիւններէն յետոյ աւելորդ կը նկատենք կենաց ապահովագրական ընկերութեանց օգտակարութեան վրայ ծանրանալ և կ'ըսենք միայն թէ ապագայ գրամագլուխի մը տէր լինելու ակնկալութիւնն կը մղէ զմարդ խնայող, աշխատասէր և ժողովակ լինելու, որք ո'չ միայն քաղաքական տնտեսագիտութենէ յանձնարարեալ են, այլ նաև առաքինութեանց գլխաւորներէն համարուած են։

Այս կարգի ընկերութեանց մասին մարդս պարտական է՝ իւր ճշմարիտ շահուն տեսակետով՝ ուշադիր ընտրութիւն կատարել՝ նախապատուութիւն տալով՝ ինչ, ընդհանուրին վըստահութեանը արժանացած, պատուաւոր և մեծահարուստ ընկերութեանց, որոնց մէջ առաջին տեղն գրաւած է կրնայ ըսուիլ Նիւ Եօքի կենաց ապահովագրական ընկերութիւնն, որուն Եւրոպիոյ կեդրոնատեղին է Բարիզ ճիւղեր և գործակալներ ունենալով ամէն երկրի մայր և գլխաւոր քաղաքներ։ Այս ընկերութիւնն ստուգիւ նախախնամութիւն մ'է եղած ատենէ մի վեր հազարաւորներով անձերու և ընտանեաց իւր օգտակէտ պայմաններով ու գործառնութեամբը։

Միւս կողմէ, Ապահովագրական ընկերութիւններ ունին իրենց նիւթական շահն, վիճակագրութիւններ ծառայեցնելով իրենց իրեն և զեղեցոյց, Բազմաթիւ անձերէ գանձուած փոքրիկ գումարներ հաւաքաբար մեծ գումարներու կը յանգին ամեն տարի։ Որք կալուածական, առեւտրական, և այլն հաստատուն և շահաբեր ձեռնարկութեանց և գործոց մէջ ճոխանալով կը վճարուին իւրեանց պայմանագրութիւններու

և յանձնառումներու համար, թողլով միանգամայն ընկերութեան կարեւոր շահաբաժին մը։

43. — Ընդլայնելով բացատրութիւնները ընդհանրապէս զանազան կարգի և նպատակներու համար հաստատուած ապահովագրական ընկերութիւններու գործառնութեանց վրայ պիտի տեսնուի թէ սոքա միահամուռ կը ջանան դերծել մարպուս ինչքն ու գոյքն, ապահովել անակնկալ ու պատահական դէպքերէ և կորուստէ։ Օրինակի համար վաճառականին մեծագումար ապրաքներն նաւու մէջ փոթորկալից եղանակին ալիքներու խաղալիք լինելու, ընկղմելու, և կորսուելու, նոյնպէս հրդեհներու դէպքերու մէջ ընտանեկան բնակարանն ու գոյք, գործատեղի, անշարժ կալուածքն, շտեմարաններն մոխրի դառնալու և սոցա նման՝ սեփականողն չքաւորութեան դատապարտող, վայրկենաբար կործանող բնական ու պատահական հարուածներուն դէմ վնասուց հատուցումն յանձն առնող, ապահովող ու կատարող և հետեւաբար մարդուս աշխատութեան եռանդն չ'կասեցնող հաստատութիւններ են, որոնք իրենց անձնական շահ ու վնասի վերաբերութեամբ կազմուած և ծովային, ցամաքային, հրդեհի արկածներու դէմ մասնաւորաց վերթութեալ կերպ գոյքն ապահովելու նպատակաւ, կեդրոններ ու ճիւղեր ունենալով աշխարհիս ամեն քաղաքակիրթ և վաճառաշահ երկիրներու մէջ, ստանալով պարբերաբար — բնակչութենէն նախ քան որ և է կերպ վտանգի մը ծագումն — տարեկանի վրայ հաշուած թեթեւ տուրք մը — հարիւրին կէսէն մինչեւ մէկ-երկուք — ըստ պարագային և ժամանակի տեւողուն թեան, ապահովագրեալ արժէքի փոխարէն գումարին վրայ։ Այս պայմաններու ներքեւ ո'չ ծովու և ո'չ հրդեհի վտանգներ նշանակութիւն և կարեւորութիւն չ'են կրնար ունենալ ապրանքին տիրոջը ու կալուածատէրին քովը, քանի որ փոխարէն արժէքն գանձուելուն ապահով և ստոյգ է, երբ եթէ այդ անակնկալ արկածներն տեղի ունենալու ըլլան, Ուստի և՛ ո'չ միայն առեւտուրն ի տար աշխարհ մղելու,

այլ նաեւ կալուածներն բազմացնելու եռանդն ու փափաքը չ'պակսիր մարդուն քովը :

Կան նաեւ ապահովագրական ընկերութիւններ անհատներու սնունդ կամ բաւականաչափ թոշակ մ'յատկացնող՝ եթէ դիպումածաւ եւ արկածով այլեւս գործելու կարողութենէն զրկուի, պայմանագրեալ գումար մը ժառանգորդաց վճարուի, եթէ որոշ ուղեւորութեան մը մէջ ծովամոյն կամ երկաթուղւոյ արկածի մը զոհ երթալու լինի : Նոյնպէս եւ կան ապահովագրական ընկերութիւններ՝ յանձնառու՝ փոխարէնն վճարել ապրանքի մը կամ նիւթի մը եթէ կորսուի, գողցուի, կարկուտի եւ ջրհեղեղի զոհ երթալու ըլլայ եւայլն :

Աւելորդ է ըսել թէ ամեն կարգի ապահովագրական ընկերութիւններ՝ մեծամեծ ծառայութիւններ կը մատուցանեն մարդկային ընկերութեան, ներշնչելով սորա ներքին վստահութիւն կենաց, գոյից եւ ընչից պահպանման վրայ, այսինքն աշխատութեան արդեանց անվտար մնալու խնդրոց մէջ :

Անհատական աշխատութիւնն արդիւնաւոր ընելու ոգին՝ մարդկային ընկերութիւնն կազմող անդամներուն զարգացման եւ յառաջդիմութեան, նոյնպէս եւ անհատական աշխարհային կենաց մէջ ապահովարար ապրիլ ու սկզբունքներն, քաղաքական Տնտեսագիտութեան հանրօգուտ տրամադրութիւններէն լինելն այլեւս խնդրոյ նիւթ ընել աւելորդ է, եւ որոնք կը տեսնուին առ հասարակ խնայողասիրութեան, ապահովագրական հաստատութեանց եւ սոյն կերպ հանրօգուտ ձեռնարկութեանց եւ գործառնութիւններուն մէջ :

Սոյն հաստատութիւնք յայտարար են ժողովրդեան մը զարգացման պողոտային մէջ գտնուելուն, երբ մանաւանդ կը վայելեն կառավարական վերին հսկողութիւնն եւ քաջալերութիւնն, որք կ'ապացուցանեն նաեւ իշխանութեան բարձր ուշադրութիւնն եւ նախանձախնդրութիւնն ժողովուրդն բարեկեցիկ վիճակներու առաջնորդելու :

44.— Գոհութեամբ դիտելի է որ ժամանակէ մը ի վեր Օսմանեան Կասեմական դրամատունն Կ. Պոլսոյ եւ Թուրքիոյ

գլխաւոր քաղաքներու մէջ խնայողական ճիւղ մը հաստատած է՝ ընդունելու նուազագոյն չափ դնելով կէս Օսմ. լիրայ : Բարեդէպ տնօրինութիւն մ'է այս որմէ կրնան օգտիլ մեծապէս՝ մանաւանդ թոշակի եւ վարձքի դրութեամբ շահող անհատներն :

Նոյնպէս գոհութեամբ դիտելի է որ Օսմ. Ապահովագրական Ընկերութիւնն մ'եւս հաստատուած է, որ անշուշտ տեղւոյն պահանջումներուն գոհացում կ'տայ, իբրեւ ապահով պատուար մը կանգնելով նոյն կարգի օտար մի քանի ընկերութեանց գործակալներու զեղծումներուն առջեւ, եւ որոնց արգելումն անշուշտ աւելի պիտի նպաստէ տեղական յիշեալ հաստատութեան գործառնութիւններն :

Ոչ միայն անհատական աշխատութեան արդիւնաւորութիւնն, այլ նոյն իսկ մարդուս մատուցած նոյն իսկ վճարուած ծառայութիւնք եւս գնահատելի լինելն թէ կառավարութեան մը եւ թէ մարդկային ընկերութեան ազնուագոյն զգացումներէն եւ նուիրական պարտուց ճանաչողութենէն յառաջ կ'գան, որոնց իբրեւ ճշմարիտ ապացոյցներ կը նկատուին նաեւ Հանգստեան քուակներն եւ որք կը յատկացուին երկարամեայ պաշտօնէից ի ծերութեան եւ կամ ընտանեացն ի դէպ մահու : Այս մարդասիրական դրութիւնն Օսմ. Օրէնսդրութեան մէջ գոյութիւն եւ գործադրութիւն ունի :

Սոյն կարգէն է նաեւ Աւանդից վարչութեան հաստատութիւնն ի Կ. Պոլիս եւ այլուր, — կերպ մը դրամատուններ — որոնք արժէքաւոր աւանդի մը դէմ փոքր տոկոսով առժամանակեայ փոխառութիւն կ'ընեն դրամի կարօտութիւն ունեցող անհատներու, դիւրութիւն ընծայելով անոնց :

Յիշենք նաեւ Օսմ. Երկրագործական դրամատունն, որ երկրին ամէն կողմերը ճիւղեր ունի, եւ որ ստուգիւ նախախնամութիւն մը կրնայ նկատուիլ երկրագործական դասուն, հեռացնելով սոքա կարգ մը անխիղճ վաշխառներու անիրաւ գործողութիւններէն, որոնց հետեւանօք շատ տուներ մոխրոյ վրայ նստած են :

ուստի եւ մեքենայք աշխատասէր մարդոց առաջին թնամի-
ներն են, քանի որ նորա ձեռքէն գործն ու աշխատութիւն
կը յափշտակեն եւ անոր գործելու ասպարէզն կը խաբանեն,
այնպէս որ հարիւր մարդոց կատարելիք գործն իրենք կը
կատարեն հինգ տաս մարդով, հետեւաբար մնացորդ իննսուն
կամ իննսունեւհինգ մարդիկ կ'ստիպուին անգործ մնալ, Այս
մարդկային զարգացման օգնութիւն մը չէ այլ զայն թշուա-
ռութեան դատապարտել է, եւայլն, եւայլն » :

47. — Թողո՛ւնք որ երկաթն ու շոգին ծովային ուղե-
ւորութիւնները անբաղդատելի կերպիւ ապահովութեան եւ
արագութեան մէջ դրած են, թողո՛ւնք որ երկաթն ու ելեք-
տրականութիւնն ամբողջ երկրագունտին ամեն մէկ կէտը
վայրկենական յարաբերութեամբ կապած են իրարու հետ.
ըսենք թէ՛ մեքենայք ո՛չ թէ մարդոց ձեռքէն աշխատու-
թիւնն առած են, այլ աշխատող մարդոց թիւն և աշխա-
տութեան տեսակներն աւելցուցած են :

48. — Անգլիա՛ որ մեքենայից հնարման և գործածու-
թեան հեղինակն ու կեդրոնն եղած է, վերջին երեք քա-
ռորդ դարու մէջ կրած փոփոխութիւնն ու զարգացումն ցոյց
տալու համար կը դնենք աստ խիստ համառօտ բաղդատա-
կան ցուցակ մը, քաղուած պաշտօնական վիճակագրութիւն-
ներէ. թիւերը ինքնայայտ ապացոյցներ են :

« — 1837էն մինչեւ 1895 մեքենայի և գործելու ոյժերը
շոգիին շնորհիւ վեցուկեւ անգամ աճած են և այսօրուան
ոյժը 170 միլիոն գործաւորի աշխատութեան կը հաւասարի.
օրական 650 հազար լիրայով. իսկ եթէ մարդ գլուխ եր-
կուքական շիւին օրողէք հաշուէր պիտի վճարուէր 17 մի-
լիոն սթէրլին օրը » :

« 1854ին դուրս ղրկած է 22 միլիոն թօնօ երկաթ. իսկ
1900ին՝ 49 միլիոն. գործուած երկաթ, պղինձ, 1840ին՝ 1¹/₄,
1870ին 5¹/₂, 1895ին 7¹/₂ միլիոն թօնօ. ճարտարութիւնք

բամբակեայ 1840ին 85⁴ միլիոն լիպրա, մեքենայից շնորհիւ
այդ թիւը հասած է 1896ին 3070 միլիոն լիպրայի » :

Անգլիա՛ իւր ներքին ճարտարարուեստից մէջ մեքենայ
կը գործածէ, ներքին բաղդատմամբ աւելի շատ թուով
գործաւոր ունենալով քան Ռուսիա, որ ամենէ քիչ մեքենայ
գործածող երկիրն է :

Սոքա բաւական պիտի նկատուին, կարծենք, ապացու-
ցանելու թէ՛ մեքենայք գործին ու գործաւորին քանակու-
թիւնն փոխանակ նուազեցնելու, կը բազմացնէ : Իբրեւ օ-
րինակ յառաջ բերենք մարդկային պիտոյից անհրաժեշտ նիւ-
թերէն՝ զգեստեղէնք, Նախ քան մեքենայից գիւտն՝ ջուլ-
հակին մգուզն և գործիքները, դերձակին մկրատն ու ասեղը
անբաւականապէս և սղաքնի կը մատակարարէին անհատա-
կան հանդերձանքը. մեքենայն առատօրէն, դիւրագնի և
վայելչօրէն հայթայթեց ասուեղէն և զգեստի վայելուչ ա-
մեն կերպ կտորներ. կտաւեղէնք ու կերպաները, մեքենան
ստանձնեց կտրելու, կարելու պաշտօնն և գործողութիւնն՝
ամենայն արագութեամբ և ամենաճիշտ ուղղութեամբ. այն-
պէս որ ամէն մարդու քսակին դիւրամատչելի հանդերձանք
կայ լիուրի և ամեն ոք վայելչօրէն կ'զգենու :

Միեւնոյն նպատակի համար՝ հանքեր շահագործելով՝
մետաղներ հանելու, գործատեղիներ հաստատուելով մե-
տաղները տեղւոյն վրայ մեքենայի վերածելու, վաճառելու,
բամբակ, քթան և այլն նիւթեր մշակութեամբ և այլն պտո-
շած միջոցներով արտադրելու, սոցա առեւտուրն ընելու,
գործարաններու մէջ մեքենաներով կտրել, կարել, պատրաս-
տել տալու, հրապարակներ հանելու, հոս հոն յուղարկել
տալու, վաճառելու համար մարդիկ պէտք են, որոնց այսօր-
ուան քանակութիւնն անշուշտ տասնեւհինգ, քսան անգամ
աւելի բազմապատկուած են միեւնոյն քանակութեամբ ժո-
ղովրդեան մը համար, քան ինչ որ էին նախ քան մեքենա-
յից միջոցաւ զգեստ պատրաստելու ժամանակները : Շոգե-
նաւային, երկաթուղւոյ, հեռագրատան և հեռաձայնի և
այն ամեն հաստատութիւնք, որք մեքենաներու գիւտին
շնորհիւ կազմութիւն և հաստատութիւն ստացած են, մարդ-

կային անթիւ բազմութիւն ունին իբրեւ գործաւոր և պաշտօնեայ իւրեանց գործոց մէջ. ուստի և մեքենան գործ ու զբաղմունք հայթայթած եղաւ մարդկային ընկերութեան:

Յիշենք մեքենաներու ազդեցութիւնն ուսմանց և գիտութեանց վրայ ըրած ներգործութիւնն:

Յայտնի է թէ քիչերու վերապահեալ էր նախ քան զտպագրութիւնն և արագատիպ շոգելիւր մամուլն, գիրք ունենալ՝ որք ձեռագրեր էին, սահմանափակ, սակաւաթիւ և սղաղնի՝ այսօր տպագրական մեքենաներու շնորհիւ ամենառիչք գնեցող ձեռք կը բերունին, լրագրութիւնն՝ նոյն իսկ թղթի արժէքէն աւելի վար գնով թերթեր տարածած է ժողովրդեան ամեն դասակարգի մէջ: Տպագրական մեքենայք մարդկանց համար նմանապէս նորանոր գործերու և զբաղումներու ծնունդ տուած լինելն փոքր չըջանայեցողութեամբ՝ շատ դիւրին է ամփոփել և ըմբռնել:

49.— Երրորդ և վերջի՝ տեղական օրինակ մը բաւական է ցոյց տալու թէ մեքենաները և շոգին՝ գործաւորներու թիւն աւելցուցած, նորանոր պաշտօններու տեղի տուած, քաղաքն ու երկիրն չէնցուցած բարեկարգած և նոր հարստութեանց գոյացման տեղի տուած են: Ահաւասիկ:

Կ. Պոլիս, Վոսթորի վրայ՝ այսօր աւելի քան քառասուն միջակ շոգենաւներ կը շրջին տեղական յարաբերութեանց, հաղորդակցութեան և փոխադրութեան համար, մինչ յառաջագոյն նաւակներ այդ գործը կը կատարէին: Երբ շոգենաւներ սկսան բանիլ, ընդհանուր դժգոհութիւն տիրած էր, առարկուելով թէ նաւակավարներ անգործ մնալով թշուառ պիտի ըլլան, մինչդեռ իրողութիւնք այսօր դորա հակառակն ցոյց կ'տան. վասնզի՝ ո՛չ միայն նախկին վիճակէն աւելի շատ նաւակներ ու նաւակավարներ կան, այլ շոգենաւներու գործածութեան շնորհիւ՝ բազմաթիւ անձինք գործ ու պաշտօն գտած են շոգենաւային վարչութեան քով նոյնպէս և այդ վարչութիւնն՝ կամ ընկերութեան շահակիցք կը շահին, նուազագին վարձք առնելով երթեւեկող-

ներէ քան նախկին նաւակավարները, մանաւանդ որ՝ շոգենաւի փոխադրութիւնը աւելի ապահով ու արագ է քան նաւակի երթեւեկութիւնը:

Այս առաւելութեանց վրայ բարդել հարկ է նաև. այն բարեգարդութիւնն, նորանոր գիւղերու շինութիւնն, հողերուն արժէք գգնուլն և այն ամեն բարիքը՝ որոնք միահամուռ շոգենաւերու գոյութեան շնորհիւ եկան առաւելապէս զարդարել զԿ. Պոլիսն:

Այս կարգէն է նաև Կալաթա-Բերայի ներքնուղին, և երկաթուղւոյ բոլոր այն գիծերը, որոնք Թուրքիոյ չքնաղ մայրաքաղաքն երկրին և Եւրոպիոյ հետ՝ արագօրէն հաղորդակցութեան դրած են:

Մեքենան ու շոգին միևնոյն կերպիւ ազդած են ճարտարարուեստից, հողային, հանքային և ամէն կարգի արտադրութեանց առատութեան և բարեկազմութեան՝ ինչպէս նաև չափաւորապէս դիւրագնի և աժան լինելուն վրայ, այնպէս որ՝ մարդկային ընկերութիւնն՝ ո՛չ միայն իւր ամեն կարգի պիտոյքն կատարելագործեալ նիւթերով ու առարկաներով կրնայ հայթայթել, այլ և դիւրագնի ձեռք բերել: Մեքենաներու գործածութիւնն տեղի տուած է նաև արտադրութեանց մրցման, որ զրգիւռ մ'է մին քան զմիւսն առաւելապէս կատարելութեան հասցնելու ապրանքն նիւթերը աժան վաճառելու մէջ: Քաղաքակրթութեան շնորհիւ մարդկութիւնն օր ըստ օրէ իւր արժանաւոր բարձրութեան հասնելով, ըստ այնմ ևս՝ իւր ամեն կարգի պիտոյից չըջանալն ընդլայնած է, մեքենայք և մրցումն անդադարօր ժողովրդին՝ այդ ընկերութեան պիտոյից և պահանջմանց լիարժեք գոհացում տալու համար:

50.— Աւելորդ կրկնութիւն մը պիտի լինի վերստին ըսել թէ ամեն տեսակէտով՝ մարդը պարտաւոր է աշխատութեամբ մը զբաղելու և այս պարտաւորութեանը պատճառներն բացատրելու և ցոյց տալու:

Աշխարհային գործնական կեանքի մէջ՝ դպրոցական սե-

մէն դուրս սկսեալ ժամէն՝ մինչեւ խոր ծերութեան տարիքը և կամ մահուան դուռը՝ քաղաքակիրթ մարդկութեան շրջանակին մէջ՝ անձնիւր անհատ՝ արու թէ էգ՝ անպատճառ և անպատճառ զբաղում մ'ընտրած կը լինի իրեն—իգական սեռը՝ եւրոպական ազգաց տեսակէտով՝ այր մարդու պէս գործնական կեանքէ զրկուելու և քաշուելու պատճառ մը չունի, մանաւանդ երբ ամուրի է և բանաւոր արգելք մը չկայ, բացի կառավարական բարձր պաշտօններէ և զինուորական ասպարեզէ, ո՛ւր իգական սեռն, զգացումի և փափ-կութեան տեսակէտով՝ չ'կրնար մասնակցիլ:

Աշխատութեանց տեսակներն մանրամասնել և ուրոյն ուրոյն բացատրել մեր կարողութենէն և տնտեսագիտական սահմանէն դուրս է, այսու հանդերձ ընդհանուր դասակարգութիւն մ'ըրած լինելու համար՝ կանխապէս յաւելունք թէ ամեն կերպ զբաղում, որ ըստ օրինի թոյլատրելի է, բարոյական և ընկերական տեսակէտներով ընդունելի է, կրնայ ապահովել անձնիւր անհատին պիտոյքն ու նորա պահանջմանց գոհացումն և՛ նոյն իսկ նոր հարստութեանց տիրացնել զայն, որու որ հետեւած է իրեն համար իբրեւ աշխատութեան ասպարէզ: Միայն թէ հոս ուշագրաւ խնդիր մը կը ծագի, զոր անտես առնուլ պէտք չէ, և որ կը նկատուի իբրեւ մի էական պայման աշխատութեան արդիւնաւորութեան և սիրելի առարկայ աշխատողին համար:

Ամեն կերպ գործ կրնայ զարգանալ՝ եթէ ստուգիւ և արժանաւորապէս անցած լինի ա՛յն անձին ձեռքը, որու համար յատկութիւն և կոչում ունինաւ: Այս տեսակէտով Եւրոպիոյ ժողովրդեան լուսամիտ և զարգացեալ դասուն մէջ՝ իբրեւ սկզբունք ընդունուած է բոլոր պատանւոյն ընտելու իրեն համար աշխատութեան ասպարէզ մը կամ լաւ ևս ուսանողի դիտել պատանւոյն ընթացքն եւ համոզուիլ քի ի՞նչ տեսակ ասպարէզի կոչում եւ ձեւ ունի այն. և որու հետեւութիւնն եղած է գործին զարգացումն և անհատին յառաջդիմութիւնն ընդհանրապէս:

զաւով՝ նախ կը նշանակենք նախնական և հիմնական գործնաշինքն երկրագործութիւն, բարի, արդիւնաւոր և օրհնեալ զբաղում մը, որ արդարապէս ձեռք բերուած հաստատուն հարստութեանց աղբիւրն է, և որ երկրին յառաջդիմութեան իբրեւ առաջին պայմանն ընդունուած է անշիճեղի կերպիւ: Հողին յանձնուած մէկ սերմն ետ կը դառնայ քսան երեսուն և նոյն իսկ շատ աւելի անգամ բազմապատկեալ, տալով ընդհանուր առեւտուրոյն և ճարտարարուեստից նիւթերն և բանականէն սկսեալ մինչեւ յետին անբան կենդանոյն սնունդեան սկզբնական տարերքն: Նախնական մարդը՝ ընտանի կենդանիներու-ոյժն այս աշխատութեան օժանդակ յատկացուցած՝ և իւր անձնական վաստակն ու յոգնութիւնն այսու միջոցաւ թեթեւցած էր:

Երկրագործութեան սահմանին մէջ կ'ամփոփուի նաև ագարակապանութեան, և կենդանեաց սերունդն աճեցնելու և ազնուացնելու արուեստն, որ երկրագործութեան ընդարձակ և կատարելագործեալ մեծ և արդիւնաշատ աշխատութիւնն և զբաղումն է:

Այգեգործութիւն, պտղատու ծառերու և ծաղկանց, նոյնպէս և կոսմանչեղինաց բանջարեղինաց մշակութիւնք երկրագործութեան կամ հողագործութեան դասակարգին կը վերաբերին:

Հողը իր մէջ կ'ամփոփէ արտադրութեան անսպառ կարողութիւն մը, որու՝ որչափ շատ փորձուած խնամք տարուի, այնչափ աւելի արդիւնքն կ'աճի ու կ'աղնուանանայ: Այդ խնամքին վրայ՝ որ տեղի կ'ունենար և կը մատակարարուէր մարդկային և կենդանեաց ոյժերով, եկած աւելցած է նաև մեքենական ոյժն և ամէն կարգի գործողութիւններուն զիւրատար միջոցներն, այնպէս որ դար մ'յառաջ տեղի ունեցած երկրագործութիւնն քսան երեսուն անգամ աւելի կատարելագործուած կը նկատուի այսօր և բարեբեր հողերու շուրջ գտնուած և կամ պատրաստուած գետեր և ջրոյ ամպարներ օգնութեան կ'հասնին ռոգեցու զայն, եթէ ի դէպ ժամու ալնկալուած անձրեւներ օգնութեան չ'հասնին: Մշա-

աւելի շատ կանոնաւոր և արդիւնաբեր կերպիւ երեւան կ'ել-
նեն, մարդկային ընկերութեան գործ, զբաղում, աշխա-
տութիւն և հետեւաբար հարստութիւն հայթայթելով: Գա-
լիֆորնիոյ ոսկիի հանքերը ամեն տարի հազարաւոր դաղ-
թականներ կը գրաւեն. և եթէ Թրանսվալի ոսկւոյ հանքերու
իւրացուցման ոգին, փափազն ու ձեռնձգութիւն չ'լինէր էա-
կան շարժառիթն. Անգլիա երկուքուկէս տարիներու մէջ
անդադար երկու հարիւր միլիոն անգլիական լիրա և երե-
սուն քառասուն հազար կտրիճներ զոհել տալ յանձն պիտի
չառնուր անշուշտ Հարաւ-Ափրիկէի վերջին պատերազմին
մէջ, ուր տեղեաց համար ստուգուած էր թէ դարերով պիտի
կրնան առատօրէն բախի մետաղներ դուրս հանել և որոնք
այսօր անգլիական սեփականութիւն եղած են:

53. — ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍԻ Ժողովրդեան մը, ազգի մը զա-
ւակաց հանճարին, ճաշակին, աշխատասիրութեան ամենա-
մեծ ապացոյցն՝ և հարստանալու բեղմնաւոր ասպարէզն ե-
ղած են: Բոլոր այն նիւթեր, որք մարդկային մարմինն կը
ծածկեն, որպէս բուրդ, բամբակ, քիւն, մետաքս, կաշի,
նաեւ սննդեղինաց պահպանման և ընդունակութեան կը ծա-
ռայեն, որպէս ապակեայ, յախճապակեայ, մետաղեայ ա-
նօթներ ու գործիքներ, բնակարաններու պիտոյքն կը կազ-
մեն, որպէս տպածոյ, գորգ ու գետնկալ, կարասիք, ինչպէս
նաեւ անձնական գործածութեան կը ծառայեն որպէս՝ զանա-
զան կերպ գործիքներ ևն. կատարելագործեալ վիճակի բե-
րելու հասցնելու արուեստներն են, որոնք ընդհանուր առ-
մամբ սննդեան պէս և անոր աստիճան մարդկային ընկերու-
թեան՝ միահամուռ՝ օգտակար են և անոր ընդհանուր պա-
հանջմանց կարեւորագոյն մասունքն կը կազմեն:

Կենդանիք ունին իւրեանց հաստ ու թաւուտ մորթն,
որ զիրենք ջերմութենէն և ցուրտէն կը պահպանէ, իսկ
մարդս մերկ աշխարհ գալով՝ բարակ ու փափուկ կաշի մ'ու-
նի, խնամքի և ծածկոյթի կարօտ: Այս կարօտութիւնն,
զանազան արտադրութիւններէն՝ որպէս բամպակ, քիւն՝

կենդանեաց բուրդէն և կաշիէն գոյացնել պատշաճաւոր և
բնական եղած է. այնպէս ալ իւր սննդեան անհրաժեշտ
պիտոյից կը գործածէ խոտակեր և մաքուր նկատուած կեն-
դանիք միայն և հողային ու բնութեան արտադրութիւնք:

Նախնական այս վիճակին յաջորդական շրջմանց մէջ՝
երկրագունտիս այն ամեն տեղուանք, ուր մարդ կայ, հոն
ևս եղած է հիւսնարան ու ջուլհակ և մինչ մեքենայից
գիւտն ու զարգացումն՝ մարդկային ձեռաց աշխատութիւնք՝
պարզ ու անտաշ՝ ներածին չափ կը պատրաստէին վերո-
թուեալները ընդհանուր կերպիւ և այս կը շարունակուի շատ
երկիրներու մէջ տակաւին ձեռաց աշխատութեան միջոցաւ
միայն, ուր երկաթ ու քաղաքակրթութիւն կատարելապէս
չեն տեղաւորուած տակաւին:

Մեքենայք՝ երկաթի ու կարծր հանքերու այդ կոյտը՝
իւր հետ բերաւ ճարտարարուեստին համար վերապահեալ
յաղթանակն, մարդկային հանճարին ներքեւ՝ ամենէ փափուկ,
խստապահանջ և նրբասէր ճաշակներու լիւրի գոհացում
տուող տարազներ գործելու: Բնութեան ծոցէն դուրս
ելած կոշտ քարերու, հողերու, վայրի ծառերու, կանանչու-
թեանց խոնուրդով և բաղադրութեամբ՝ արեգական եօթ գոյնի
բազմատեսակ ցոլացումներն տալու յատկութեամբ օժտուած,
եկան հաճելի երեւոյթներ տալու հիւսուածոց և գործուած-
ներու, բնութենէ օժտուած տաղանդալիր գրիչներ վարդ ու
ծաղիկի ինչպէս նաեւ ամենէ հաճոյալիր երեւոյթ ունեցող
գիծեր ու զարդեր գծագրելով զարդարեցին ճարտարարուես-
տի պատրաստութիւններն ըստ կարգի:

Եւրոպիոյ ամեն քաղաք ու գիւղ ունի ճարտարարուեստի
գործատուններ, ուր բարձրաբեր ծխնարաններէ դուրս կ'ել-
նեն մուխն անդադար. չոգեշարժ մեքենաներու ձայնը դուր-
սէն կ'լսուի, հոծ բազմութիւն գործաւորներու ամեն ուրեք
շարժման և աշխատութեան մէջ: Մանաւանդ Սանգրիա՝ ի-
րապէս տեսնել այդ գործարաններու անհուն բազմութիւնն,
քանջանալ մարդկային հանճարի վրայ կերպ մ'երջանկու-
թիւն է մարդուս համար:

Հետեւեալ թիւերը բրիտանական կղզեաց ճարտարագործութեան հսկայ յառաջդիմութիւնն ցոյց կ'տան:

Արտահնձն.	1840ին 113 մլ. լւ.էն բարձրացած է 1895ին 703 մլ. լւ.
Ծովավճռւնձն.	1840ին 3½ մլ. տկուչի.էն բարձր. է 1900ին 31½ մլ. տկու.
Բուրդին	1740ին 58հզ. թօնօ սրտրձնք. 1896ին 2655 թօնօ

Ճարտարարուեստից ձեռնարկներու մէջ՝ զրամագլուխն անշնաս և պատշաճապէս գործածուած կը նկատուի՝ որչափ փոյթ տարուի հաստատուն ամուր մեքենաներ զետեղելու, գործերու ընդհատութեան և նորոգութեան ծախսուց տեղի չտրուելու համար ստէպ, մանաւանդ անակնկալ արկածներու և կաթսայի պայթման առաջին առնելու համար ներքին հսկողութիւն և նախահոգ տնօրինութիւն պարտաւորիչ եղած է շատ տեղեր. նախահոգ տնօրինութեամբ գործաւորներու կեանքը ապահովագրել, և այսուիկ անոր անկարողութեան կամ մահուան պարագաներուն՝ ընտանիք ու զաւակունք նիւթական միջիթարութիւն մ'ունեցած լինին: Յաւելունք նաև թէ ներքին կազմութիւնն, վարչութիւնն ու մատակարարութիւնն և ամեն ինչ որ պէտք է բարւոք տնօրինութեան համար՝ փորձառու և վստահութեան արժանի անձերու ձեռք գտնուի՝ լնոյնպէս պայմանք են գործին զարգացման և յարատեւութեան: Արագ և զիւրազնի հաղորդակցութեանց և ապրանաց փոխադրութեան համար գործատուներ նաւահանգիստ եւ կայարաններու մերձ տեղուանք կառուցանել տալ ուշադրութեան արժանի կէտ մ'է: Գործարանին արտադրութեանց տարածման համար ընթացք և խնդրանք ենթադրուած վաճառաչի կեդրոններ մթերանոցներ հաստատել, գործակալներ ունենալ, չրջուն գործակալներ եւս աստ անդ յուղակել մեծապէս կը ծառայեն գործին յաջողութեան տարածման և ընդարձակուելուն:

54.—Հանգուոս շինութիւնք անուան ներքեւ ճանչցուած են կառավարական կամ անհատական ու ընկերային շահակցական այն կարգի ձեռնարկներն, որոնք ուղղակի

ձեռնարկուներու և շահակիցներու, և աննուղղակի՝ ընդհանրութեան շահաւէտ օգտակարութիւններ կ'ընծայեն: Թուենք մի քանիներ, որպէս են շոգենաւային, երկաթուղիի, ճահիճներ ցամաքեցնելու, գետերու կամ ծովերու ընթացք՝ պարանոցներու բացմամբ՝ փոխելու, ջրանցքներ բանալու և այլն սոյն կարգի ձեռնարկներ: Յիշենք նաև հանքերու շահագործումն:

Տնտեսագիտութիւնն քննուած է թէ սոյն գունակ ձեռնարկներ առաւելապէս պատշաճ են տիրող կառավարութեանց պատկանիլ և նորա եկամուտին աղբիւրն կազմել, եթէ ո'չ ժողովրդեան և անհատից սեփականութիւն լինել, և հետեւեալ եղրակցութեան յանգած է: Ա. Եթէ բացարձակապէս կառավարութեան պատկանի պիտի չկրնայ՝ նորա զբաղմանց բազմատեսակ և տարածուն լինելուն բերմամբ՝ գործին վայելուչ հոգ ու խնամքն վայելել և ըստ արժանոյն արդիւնաբեր ըլլալ: Բ. Այդ կարգի ձեռնարկներ անուղղակի կերպիւ ընդհանուր ժողովրդեան հարստանալու միջոցներ ներկատուած լինելով, պէտք է նորա միջոցաւ կատարուին և յառաջ գալու ըլլան. Գ. Միայն թէ միեւնոյն երկրին մէջ գտնուելով սովորաբար այդ կարգի գործեր, ուստի և անգտնուելով սովորաբար այդ կարգի ձեռնարկ մը բուն հատական կամ ընկերական այդ կարգի ձեռնարկ մը բուն նպատակին ծառայեցնելու և ակնկալուած օգտակարութենէն ամեն ոք ըստ կարգի օգտելու կարող լինելու համար, պէտք է որ միայն կառավարութեան գիտակցութեան, հրակողութեան ներքեւ և անոր միջամտութեան ենթակայ լինի միշտ. և այս նկատումներու հետեւանօք է որ սոյն կարգի ձեռնարկներուն համար կառավարական արտօնութիւն կը խնդրուի: Անհատներն ևս իւրեանց կարողութեան համեմատ այդ կարգի ձեռնարկներու մէջ շահաբաժին կամ արժեթուղայութեան ունենալու իրաւամբ իւրեանց դրամն արժեցնելու առիթներուն կը հանդիպին: Սոքա են մեծաւ մասամբ Անանուններուն կը հանդիպին: Սոքա են մեծաւ մասամբ Անանուն ընկերութիւններու նկատմամբ անհրաժեշտ դատուած պայմաններն:

Այս կերպիւ առեւտրական, ճամբորդի և թղթատարի շոգենաւային ընկերութիւններ և երկաթուղիք կը կազմուին,

որոնք՝ եթէ մրցմամբ գունտագունտ ուղեւորներ և ապ-
րանք փոխադրելով նաւահանգիստէ նաւանգիստ, երկրէ եր-
կիր, նուազագոյն վարձք կ'ստանան, ահագին հարստու-
թիւններ կը կազմեն: Եթէ Եգիպտոսի, Կիպրոսի և այլն
տեղեաց ճահիճներ չորցնող ընկերութիւններ հողեր չահե-
ցան, Ժողովուրդն ալ մշակութեան արտեր ու դաշտավայ-
րեր ունեցաւ, երկիրն ալ մաքուր օդ: Նմանապէս Սուէժի,
Բանամայի և Կորնթոսի ջրանցքներուն ընկերութիւններ մի-
լիոններ կը դիզեն, Ժողովուրդն ալ երկարատեւ, վտանգա-
ւոր և սղագնի ճամբորդութիւններ, ապրանաց ու թղթա-
տարի փոխադրութիւնք կարճ, ապահով ու աժան ուղեւո-
րութեամբ կ'կատարէ. այնպէս որ առեւտրական յարաբե-
րութիւնք շատցան և մեծ արագութիւն ստացան:

Աշխատութեանց կերպ և տեսակներու զանազանու-
թեանց վրայ մանրամասն գրել չահեկանութիւն մը չ'ընծա-
յեր, մանաւանդ որ գործնական կեանքի մէջ գտնուող հե-
տաքրքիր անձինք ամեն օր կը տեսնեն և կ'որոշեն, ուստի
և անոնց թուումն մասանց և սահմանն աստ ղեկ զանց
կ'առնունք: Մարդիկ իրենց պատանեկան տարիքէն ունենա-
լով զայնս աչաց առջեւ՝ ի հարկէ անձնական յատկութիւն,
յարմարութիւն և գտնուած միջավայրն ուշադրութեան առնե-
լով՝ իրենց գործ և զբաղումի ասպարէզ՝ որեւէ միւն կ'ընտրեն:

55. — Աշխատութեան ընդարձակութիւնն և արդիւնա-
ւորութիւնն կախում ունի անվիճելի կերպիւ՝ ընկերային ոգ-
ւոյն զարգացման և դրամագլխոյ ի մի վայր համախմբան
պայմաններէն, որոնց վրայ հարկ եղաւ քանիցս վերադառ-
նալ: Արդէն տեսնուեցաւ թէ ամենէ պարզ և նախնական
վիճակի մէջ իսկ արդիւնք մ'յառաջ բերելու համար—բնա-
կան հարստութիւն, աշխատութիւն և զրամագլուխ—էա-
կան սոյն երեք կարողութիւններ միեւնոյն անհատին սեփա-
կանութիւնն լինել թէեւ հազուադէպ պարագայ մը չ'է,
սակայն մեծաւ մասամբ այս բարեբաղդութիւնն—երեք կա-
րողութիւններ ի միասին՝ ներդաշնակօրէն՝ ընդարձակ հի-
ման մը վրայ՝ ի դործ ղեկու ոյժն (—այսինքն միեւնոյն

անձն ունենալով արտեր ու ագարակներ, — տավարներ ու
գործիքներ եւ մեքենայք — մշակութեան համար պէտք ե-
ղած զրամն եւ ծախքերը հոգալու կացութիւնն, հողն փո-
րելու, պատռելու, մեքենավարելու, սերմնցանելու, հասկքն
հաւաքելու, մանգաղելու, զիզելու, ամպարելու կարողու-
թիւնք, հրապարակներ փոխադրելու, վաճառելու, փոխար-
ժէքն գանձելու յատկութիւնք եւ այս կերպիւ մի եւ նոյն
անձն այս ամենն ունենալով ու կատարելով՝ բոլոր արտա-
դրութեանց, շահուց եւ հարստութեան բացարձակօրէն տի-
րանալ ստուգել բարեբաղդութիւն մ'է, սակայն գործնական
կեանքի մէջ եւ մարդկային կարողութեանց տեսակէտով՝
կրնանք ըսել թէ այդ հազուադէպ պարագայ մ'է, երբ մա-
նաւանդ նկատի առնուի երկրի մ'ընդհանուր մշակութեան
խնդիրն եւ առ այս աշխատելու հարկադրեալ անձերու քա-
նակութիւնն: Հետեւելով Բաղաքական Տնտեսութեան օրի-
նաց տրամադրութիւններուն, կը տեսնուի նաեւ բազմաթիւ
իրողութեանց մէջ թէ՛ արդիւնաւորութեան գաղտնիքն ընկե-
րական ոգւոյն եւ աշխատութեան բաժանման դրութեան՝ ուստի
եւ սոյն սոյն գիտութեան ընդհանուր տրամադրութեանց մէջ ամ-
փոփուած է: Ենթադրել թէ այդ ոգին, դրութիւն և տրա-
մադրութիւնք ամեն ինչ կեդրոնացած են անհատի մը վրայ
եւ որչափ ալ առ այս հարկ դատուած կարողութեան եւ
ձիրքերու տէր լինի այնպիսի ոք, պարտական ենք ընդու-
նելու թէ բազմաթիւ անձերու ընկերակցութիւն եւ համե-
րաշխ գործակցութիւն դերազանցապէս օգտակար են, ուր
կրնայ տեղի ունենալ գաղափարաց շփում, ուղիղ հետեւու-
թիւն, յանձնառութեանց ճշգրտապահ կատարումն, որք միա-
համուռ կ'ապահովեն ձեռնարկին բարեբեր արդիւնաւորու-
թիւնն:

Տեսնուեցաւ արդէն բնական հարստութեան, աշխատու-
թեան եւ զրամագլխոյ բացատրութեանց մէջ ընկերակցա-
կան ոգւոյն նախնական կարեւորութիւնն, որ աստիճանա-
բար ընդարձակուելով, բազմաթիւ մանրամասնութիւններու
րաժնուեցաւ օրինական պայմաններու և դասակարգութեանց
ու տեսակներու ներքեւ մտած, եւ ամեն քաղաքակիրթ եր-

կիրներու առեւտրական գործոց մէջ տիրապետած է: Հետեւաբար կրնանք ըսել թէ՛ երկարժամանակեայ փորձեր ցոյց տուած են ընկերակցութեան արդիւնքներն առեւտրական ստպարիզի վրայ:

Ընկերակցական միութեան հետեւանօք մասնաւորաց մեծ ու փոքր քանակութեամբ դրամագլուխներ, նիւթական ոյժն ի մի վայր եւ մի եւ նոյն նպատակի համար համախմբուելու մասին ամեն քաղաքակիրթ Պետութեանց Օրէնսդրութիւնն՝ առեւտրական ձեռնարկներու, ընկերակցական պայմաններու վրայ մանրամասն եւ ընդարձակ տրամադրութիւններ գծած է եւ որոշած է գլխաւորաբար հետեւեալ հինգ տեսակ ընկերակցութիւններ.

- Ա. — Հաւաքական Ընկերութ. (Société en nom collectif)
- Բ. — Դրամագլխական » (Société Commandite)
- Գ. — Անանուն » (Société Anonyme)
- Դ. — Պայմանադրեալ » (Société Limitée)
- Ե. — Դորձակցական » (Société Cooperative)

Առաջին կերպին մեջ ընկերութիւնն երկու կամ աւելի անձերու միջեւ կը կազմուի ընկերակցի մ'անուամբ սովորաբար ընկերութիւն յայտարարող բառով եւ իրենց միջոցաւ կը կառավարուի. դրամագլուխներուն հաւասար կամ տարբեր լինելն, նոյնպէս եւ շահ ու վնասու մասնակցութիւնն ըստ այնմ համեմատական կարգադրել ընկերակիցներու կամքէն կախեալ է: Պատասխանատուութիւնն թէ հաւաքաբար ընկերութեան եւ թէ զայն կազմող անհատներուն վրայ կը տարածուի, և դրուած դրամագլուխներէն անցնելով՝ կը հասնի մինչեւ իւրաքանչիւր շահակից անհատին սեփականութեան վերջին մասին վրայ:

Երկրորդ կերպ ընկերութեան մեջն եւս պատասխանատուութիւնն առաջնոյն պէս անսահման է ընկերութեան մէջ անդն ունեցող եւ կառավարող անձերու համար, որոնք են նաեւ դրամագլուխ ղնողներն: Իսկ անոնք որ գործնական

մասնակցութիւն չունին բաց ի մաս մը դրամագլուխ դրած լինելէ շահ ու վնասին մասնակցելու նպատակաւ. սոքա դրամագլխոյն շափ պատասխանատուութիւն ունին վնասու եւ կորստեան պարագաներու մէջ:

Երրորդ կերպ ընկերութեան մեջ, որ սովորաբար գործին յայտարար պաշտօնական անունն կ'ստանայ եւ կրնայ կառավարուիլ դրամագլխոյ եւ շահ ու մասնակցութիւն չունեցող թոշակաւոր անձերէ իսկ, ընկերութեան շահակից գործադիր վարչութենէ հաստատուած. սովորաբար հանրագումար չի ունի, եւ որուն հաստատութիւնն կառավարական արտօնութեամբ միան կրնայ տեղի ունենալ: Դրամագլուխն շահաբաժինի կամ արժէթուղթի վրայ հիմնուած կը լինի չափաւոր գումարներու վերածուած եւ պատասխանատուութիւնն յատկացեալ գումարէն չանցնիր: Առաւելութիւն գումարի՝ ընդհանրապէս երկուերորդ, սեփականող բաժնետէտաց ներկայութիւնն, այսինքն ընդհանուր ժողովն կ'ընտրէ վարչութիւնն, որ տնօրինելու բացարձակ իշխանութիւն ունի՝ պաշտօնապէս ունեցած կանոնադրին տրամադրութեանց համաձայն:

Չորրորդ կերպ ընկերութիւնն ճիշդ երրորդին կը նմանի, սա տարբերութեամբ որ՝ կառավարական արտօնութեան տեղի չկայ, եւ սովորաբար չափաւորեալ անձերու միջեւ՝ մեծագումար շահաբաժիններով ներկայացուած կը լինի դրամագլուխն, որու հաւասար է նաեւ պատասխանատուութիւնն:

Հինգերորդ կերպ ընկերութիւնն այն տարբերութիւնն ունի որ անդամակիցներուն թիւն փոփոխական է, ինչպէս նաեւ իւրեանց մասնակցական բաժինն: Մանր դրամագլուխներ կը յատկացնեն այս կարգի ընկերութիւնք կազմակերպեալ գործերու մասնակցելու, ինչպէս նաեւ մասնաւորաց հետ ընկերանալով նորահաստատ ձեռնարկներ յառաջ տանելու, Պատասխանատուութիւնն ընդհանրապէս մասնակցած դրամագլխոյն շափ կը լինի:

Աշխատութեան տեսակներու եւ զանազանութեանց վը-

րայ պիտի հանդիպինք նաև յաջորդ մասին Վարձք ու Առ-
շակ բաժնին մէջ ,

56. — Աշխատութեան բաժանումն . — Գործ մը յա-
ռաջ բերելու համար՝ կատարելի աշխատութիւնն մասերու
բաժնելով՝ ուրոյն ուրոյն անհատներու յանձնելն է , այնպէս
որ՝ մէկէ շատ աւելի անձնեք մի եւ նոյն գործն ամբող-
ջացնելու միացած կը լինին իրարու հետ : Աշխատութեան
բաժանման մէջ իմաստուն տնօրէնութիւնն է եւ էական պայ-
ման՝ ամեն անհատի՝ կարողութեան , ճարպիկութեան եւ ձե-
ռնահասութեան համեմատ՝ գործին մասերէն պատշաճագոյնն
որոշել եւ տալ : Խնամօք ընտրութիւն ընել՝ նախապատու-
թիւն տալով անհատական հակումին եւ ըստ այնմ կատարել
նաև աշխատողներու ընտրութիւնն :

Աշխատութեան բաժանումէն ակնկալուած օգուտներն
հետեւեալ կերպիւ կ'ամփոփենք : Ա. — Թէ աշխատող ան-
ձին ճարպիկութիւնն կը սրի , մի եւ նոյն գործն շարունա-
կաբար կրկնելով : Բ. — Թէ գործ մը ձգելով ուրիշ գործի
մը անցնելու , նոյնպէս ձեռքի գործիքն թողլով , ուրիշ գոր-
ծիք մ'առնելու անպատեհութիւններ եւ ժամանակի կորուստ-
ներ տեղի չեն ունենար : Գ. — Գործիքներու խնայողութիւն
եւ տարբեր տարբեր ձեռաց մէջ գործածուելէն յառաջ գա-
լիք կորստեան , բեկման , նուազագոյն անպատեհութեանց
անգոյութիւնն . քանի որ աշխատութեան բաժանման դրու-
թեամբ պէտք կը լինի յատկացնել գործիքներ աշխատու-
թեան տեսակին՝ եւ ո՛չ թէ աշխատողներուն քանակին հա-
մեմատ : Դ. — Աշխատութեանց ծանր ու թեթեւ , երկա-
րատեւ ու կարճ պարադաներն ու վիճակներն նկատողու-
թեան առնուելով , ըստ այնմ ուժեղ ու տկարակազմ , կտրիչ
ու սակաւոյժ , ճարպիկ ու նորավարժ գործաւորներու աշ-
խատութեան կը յանձնուի ըստ կարողութեան . հոգ կը տար-
ուի կանանց ու պատանեաց յարմար աշխատութիւն տրուե-
լու : Ե. — Նախընթաց նկատումներով առաւելապէս կրնայ
ճշտուիլ վարձատրութեան արդար ու արժանաւոր աստիճան-
ներն եւ ըստ այնմ կատարել , աշխատութեան ընծայած օ-

գուտներուն համեմատութեամբ : Զ. — Բոլոր այն կարգի
ընդարձակ ճարտարութեանց մէջ , ուր գործերու եւ աշխա-
տութեանց քանակութիւնն բազմաթիւ է եւ տարբեր տար-
բեր տեսակներու վերածուած , մեքենայք էական միջոցներ
եւ գործիչներ եղած են , որոնց արդիւնքն այնչափ աւելի
մեծ ու զգալի կը լինի , որչափ աշխատութեան բաժանումն
ուղղօրէն եւ գործին պահանջման համեմատ դասակարգուած է :

Աշխատութեան բաժանման մասին նախընթաց եւ յաջոր-
դող բացատրութիւններ միանգամայն ամփոփելով եւ նորա
գործնական տրամադրութիւններուն բերմամբ ամեն դասա-
կարգի գործառնութեանց , տնօրէնութիւններուն , ընկերա-
կան եւ վարչական կազմութեանց մէջ ներգործած բարեկար-
գութիւններն , նոյնպէս եւ ակներեւ ու անվիճելի օգտակա-
րութիւններն նկատողութեան առնելով՝ կատարեալ համոզ-
մամբ դիւրին է հետեւցնել թէ՝ տնտեսագիտական բարեդէպ
իրողութեանց եւ աշխատութեան արդիւնաւորութեան՝ թէ
զօրավիգն եւ թէ միանգամայն գործելու ներդաշնակութեան ,
եւ նոյն իսկ՝ անհատական ճարտարամտութեան ու հանճա-
րին զօրութիւն ներշնչող ազդակն եղած է այդ օրէնքը , "ը
այսօր միահամուռ տնտեսագէտներէ ընդունուած է եւ ամէն
քաղաքակիրթ կառավարութիւններէ , պաշտօնատուներէ , ա-
ռելտրական ձեռնարկներէ պաշտպանուած եւ ի գործ դըր-
ուած է :

57. — Աշխատութեան բաժանումն իւր հետն կը բերէ
պարտուց եւ իրաւանց չափն ու սահմանն , կարգապահութիւն
եւ մանաւանդ գործոց որոշ եւ մեկին կացութիւնն ու վի-
ճակն , եւ ամեն պարագայի մէջ ցոյց կ'տայ իւր բազմադիմի
ու անվիճելի օգուտները :

Սկսելով պարզ օրինակներէ՝ ըսենք թէ բնակարան մը
չինելու պահուէն հարկ եղած աշխատութիւնք , որպէս հի-
մունք բանալ , պատ շարել , ծեփել , տախտակեղէն շինու-
թիւնք կատարել , չաղախ շինել , շինութիւնն ճշտել , գու-
նաւորել , շուռ , պատուհան , կղպանք դնել եւ՝ այլ եւ այլ

զբաղմանց համար պէտք է ունենալ գործաւոր, որմնադիր, ծեփող, ատաղձագործ, մշակ, ճարտարագէտ, ներկարար, երկաթագործ եւ այլն մարդիկ՝ որպէս զի այդ շինութիւնն նպատակին համապատասխանէ, եւ կանոնաւոր բնակարանի կարգն անցնի, եւ եթէ որ եւ է սխալմունք տեղի ունեցած ըլլայ, ճարտարապետին քննութեան ներքեւ ի յայտ գալով, այդ սխալմունքին կամ թերութեան տեղի տուողն պատասխանատու բռնուի եւ անոր ուղղել տրուի:

Աշխատութեան բաժանման օրինօք եթէ առերեւոյթս աշխատաւորաց թիւն կ'ստուարանայ եւ կը կարծուի թէ ըստ այնմ եւս ծախքն կ'աճի, սխալ ենթադրել է, քանի որ բնակարան մը շինելու համար պէտք եղած հմտութիւնն եւ ճարտարութիւնը ամենքը միանգամայն որ եւ է մէկը չ'կրնար իր անձին վրայ կեդրոնացնել, եւ եթէ այդպէս իսկ ենթադրուի, այդ չէնքը չ'կրնար կանոնաւոր բնակարանի մ'երեւոյթն առնուլ, քանի որ անկարելի է ընդունիլ թէ մի ոմն կարող է բոլոր պահանջուած արուեստներուն մէջ յաջողակ լինիլ. եւ եթէ ընդունուի այս կերպ գաղափարն անգամ եւ համայնագէտ անձ մ'իսկ ներկայանալու լինի, փորձը պիտի հաստատէ թէ երկար ժամանակի եւ մեծ ծախքի կարօտութեան տեղի տուած կ'ըլլայ միայն մէկ մարդու աշխատութիւնն:

Ուրիշ պարզ օրինակ մ'եւս յառաջ բերենք: Գնտասեղը որ ինքնին անշան իր մ'է աժան, եւ սակայն շատ պարագաներու մէջ պէտք կը տեսնուի, ժամանակ մը այնչափ սուղի կը նստէր, որմէ գնել գրեթէ կարելի չէր: Պիլճիգայի մէջ փորձով տեսնուեցաւ թէ՛ ամենէ ժրջան գործաւոր մը առանձին աշխատելով՝ օրը հազիւ չորս հարիւր հատ գնտասեղ կարող եղած է շինել, երկաթեայ թելը չտկելու, կըտրելու, գլուխները կտրցնելու, ծայրերը սրելու, ի մի բան տասն կերպ աշխատութիւն ստանձնելով ու կատարելով: Սակայն վերոթուեալ ամէն մէկ կերպ աշխատութեան համար գործաւորներ յատկացուելով, մեքենաներու օժանդակութիւնն եւս օլնութեան բերելով, օրը քառասուն հազար լըն-

տասեղ չինած կը լինի: Այս՝ արդիւնք է մեքենաներու եւ աշխատութեանց բաժանման, որոնց հետեւանօք մարդկային ընկերութիւնն եւ շահու մեծ բաժին մ'ունեցած կը լինի իւր պիտոյքները դիւրագնի եւ կատարելագործեալ ձեռք բերելու:

ՃՏ. — Ճիշտ այս կերպ կերպ կարողութեանց եւ դրութեան — Մեքենայ եւ Աշխատութեան բաժանում — հետեւանօք նոյն իսկ ամենէ սուղ քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ՝ որպէս յԱնգլիա, անհատք իւրեանց բոլոր անհրաժեշտ պիտոյքներ կրնան կարելի եղածին չափ դիւրագնի ձեռք բերել, որպէս սնունդ, հանդերձանք եւ բնակութիւն:

Ընկերակցան դրութեամբ կազմուած կան ճաշատուններ յորս մաքուր սնունդ կը գտնէ մալիւս աժան գներով, այնպէս որ ինքն նիւթերն գնելու, տանը մէջ պատրաստել տալու ձանձրոյթն եւ ժամանակի կորուստն կը հնոացնէ: Կան հանդերձանքի ահագին հաստատութիւններ, ուր մանաւանդ կտրելու արդուկելու եւ այլն գործողութիւնք մեքենաներու յանձնուած լինելով՝ արագութեամբ եւ ամենամեծ քանակութեամբ զգեստեղէնք կը պատրաստուին եւ անհատաւորա՛ն աժան գներով կը ծախուին:

Շարաթական վճարմամբ կան վարձու տուններ եւ տուններու մէջ սենեակներ, պարապ կամ կահաւորեալ՝ ըստ պահանջման, ուր մարդս դիւրագնի հանգիստ կ'ընէ, եթէ այս կէտն բաղդատուի տարեկան վարձու բռնելու պարտաւորեալ տուններու հետ, մարդս պիտի ըմբռնէ իւր շահուն բացառիկ առաւելութիւնն:

Եւ սակայն սննդեղէն, հանդերձանքի նիւթեր ծախող, մարդկային վարձու բնակութեան հաստատութիւններով ու իջեւաններով զբաղողներ, կալուածատէրներ՝ անտեսագիտակաւս պայմանաց եւ օրինաց հետեւելով՝ իւրեանց գործերու տնօրինութեան խնդրոց մէջ կը շահին ու կը հարստանան:

Ինչպէս որ՝ քիչ մը վերը՝ ակնարկութիւն մ'եղաւ, աշխատութեան բաժանումն որ եւ է կերպ զբաղում մ'ունեցողին թողունք որ անդադար կրկնութեամբ իւր ուշադրու-

Թիւնն անոր վրայ կեդրոնացնելով՝ դիւրին միջոցներ ի գործ դնելու վրայ խորհելու կը մղէ և հետեւաբար գիւտեր ընելու կ'առաջնորդէ, այլ նաեւ կ'զարթուցանէ անոր մտաց մէջ պատասխանատուութեան խնդրոյն հետ մէկտեղ, նաեւ վարձատրութեան գիտակցութիւնն եւ արժանիքը։ Իւր հաշուոյն է, անկախ է՝ լաւագոյնն և ձեռնտուն շինելու կ'աշխատի առաւելապէս լաւ շահելու ակնկալութեամբ և իր գործին յարատեւութիւնն ապահովելու կը ջանայ։ Պաշտօնեայ մ'է, ուրիշին հաշուոյն աշխատող մ'է, մտադիր ու հոգատար է լաւ ու անթերի ընել ո՛չ միայն իւր յանձնառութիւնն կատարած լինելու, այլ գործին բուն տէրերը գոհացնելու համար։ Երբ գործին կամ պաշտօնին յարատեւութիւնն եւ վարձատրութիւնն ապահովելու հոգատար ուղադրութեամբ։ Տեսնուեցաւ արդէն թէ մեր ամենօրեայ գործածած առարկաներ ու նիւթեր, ապրելու համար սպառած սննդեղէնք և ամեն ինչ որ կ'առնունք մեր անհատական պիտոյքն ու պահանջումներ գոհացնելու համար, դիւրագին և առատ գըտնելու պատենութիւնն յառաջ եկած է տնտեսագիտական օրէնքներու շնորհիւ եւ որոց գլխաւորներէն մինն եւս սոյն Աշխատութեան բաժանումն լինիլ տեսնուեցաւ, հակառակ պարագային ամէն մարդիկ կարգ մը կարեւոր նիւթեր վայելելու հաճոյքէն պիտի զրկուէին ապահովաբար հազուագիւտ լինելու եւ մեծ արժէք ունենալուն համար։

59. — Նմանապէս գիտական արուեստներ եւս աշխատութեան բաժանման օրինօք կատարելութեան հասնելով առաւել եւս մարդկային ընկերութեան օգտակար կը լինին և վստահութիւն կը վայելեն։ Առաջին պարագային մէջ եթէ ոմն՝ թէ բժիշկ և թէ փաստաբան լինէր, կամ թէ երկրաչափ ու կրօնաւոր, պիտի չկրնայինք վստահիլ մեր անձն ու շահերը փաստաբան բժշկին կամ մաթեմատիք հաշուող աղօթարարին, եթէ այսօր առանձին առանձին գիտութեանց մասնագէտներ կան, բժիշկ, փաստաբան, երկրաչափ, կրօնաւոր, եւայլն, երկրորդ պարագային մէջ աշխատութեան

բաժանումն աւելի առաջ քաշելով՝ այդ գիտական արուեստները ճիւղերու բաժնած՝ ուրոյն ուրոյն անձերու արուեստ դարձուցած է։ Գյուլսի, աչքի, ականջի, ինչպէս նաեւ մորթի եւ ներքին հիւանդութեանց, արտաքին վէրքերու համար ինչպէս կան առանձին առանձին մասնագէտ բժիշկներ, կան նաեւ պատժական ճիւղի գատ, առեւտրական ճիւղի գատ առանձին առանձին փաստաբաններ։

Առեւտրական գործոց եւ պաշտօնէութեանց մէջ աշխատութեան բաժանումն իւր յօշափելի արդիւնքները ցոյց կ'տայ միշտ։ Ոմն եթէ ապրանք գնել, ծախել, հաշուել, գանձել, թղթակցիլ, երթ-ևեկել, բանակցիլ, եւ գործին պահանջած ամէն պիտոյքն ու յարաբերութիւններ միանգամայն ստանձնելու լինի, որ եւ է մէկ գործը կատարեալ կերպիւ կարող չ'է ի գլուխ հանել, ուստի եւ գործին տարածութեան և կարեւորութեան համեմատ ուրոյն ուրոյն տեսուչ, հաշուակալ, գանձապետ, գրագիր, դրամահաւաք, սպասաւոր, եւայլն պաշտօնեայք կ'ունենայ, որպէս զի իւրաքանչիւր ոք իւր տանձնած գործն ու պաշտօնն իրաւանց ու պարտուց տեսակէտով՝ պատասխանատուութեան գիտակցութեամբ իւրովսանն ճշդապէս կատարելու լինի։

Նոյնպէս ոմն չէ կարող, օրինակի համար, ասուեղէնի գործըրած ժամանակ, սննդեղէնի նիւթեր եւս ծախել և ժամագործութեամբ զբաղիլ, ա՛յն ատեն բնականօրէն որ և է մէկ կերպ գործն պիտի չկրնայ արդիւնաւորել և յառաջ տանիլ։ Հոս տնտեսագիտական զարտուղութիւն մը կայ սակայն, զոր անտես առնուլ հարկ չէ։

Բազմամարդ քաղաքներու մէջ որ եւ է գործ մասերու բաժնել՝ յանձնարարել ուղիղ եւ արժանի է, նկատելով որ ամէն մէկ մասին բազմաթիւ անձինք կարօտութիւն ունենալով՝ անոր վրայ աշխատող անձն կրնայ իւր բոլոր ուղադրութիւնն կեդրոնացնել իւր գործին զարգացման վրայ եւ քաջալերուիլ, օրինակի համար, հանդերձանքի վերաբերեալ ասուեղէն, կտաւեղէն ծախող առանձին, դերձակութիւնը և ող առանձին, պատրաստ զգեստ ծախող առանձին անձինք եւ հաստատութիւնք կ'ըլլան։

60. — Աշխատութեան բաժանման տեսակետով աստ զար-
տուղութիւն մ'առաջ կ'գայ — զոր անտես պէտք չէ առնուլ
իւր չափաւոր պայմաններուն բերմամբ: Սակաւաթիւ բը-
նակիչ գտնուող տեղուանք, որպէս քաղաքէ հեռի գիւղո-
րայք, գործոց բաժանման դրութեան եւ առանձին առանձին
աշխատութեան մէջ տկնկալուած արդիւնքն տեսնել եւ վա-
յելել դժուարին կը թուի, նկատելով որ այդ նիւթերուն պա-
հանջքն սակաւաթիւ ժողովրդեան մը կողմանէ կը կատար-
ուի. մանաւանդ որ գիւղաբնակներ՝ աժան ձեռք բերելու
համար քաղաքէն գնելու երկիւղն կայ միշտ գիւղին մէջ ծա-
խողներուն քովը:

Այս պատճառներու հետեւանօք՝ գիւղերու մէջ՝ կամ ամ-
բողջ գործն ընկերակցաբար կատարելու եւ կամ մի եւ նոյն
տեղն կեդրոնացնելու սկզբունքն նախընտրելի է. այս կեր-
պիւ գիւղի մը մէջ հաստատուած գերձակն կրնայ քաջալեր-
ուիլ՝ երբ ասուեղէն, կտու, պատրաստ զգեստ ինք վաճա-
ռելու լինի, կտրելու, կարելու գործողութիւններն ինք կա-
տարէ:

61. — Աշխատութեան բաժանումն այն օգտաշատ ներ-
գործութիւնն ունի ընդհանուր գործոց վրայ, որպէս ժամա-
նակի բաժանումն եւ կանխագոյն որոշումն՝ օրուան քսան եւ
չորս ժամերու մէջ կատարելիք գործոց վերաբերութեամբ
մարդու համար: Աշխատութեան բաժանման այս օրինօք և
ճարտարագործ մեքենայից օժանդակութեամբ քաղաքակիրթ
աշխարհի գործարանատեսալց անբաղդատելի կերպիւ ընդհա-
նուր մարդկութեան օգտակար, առատ եւ դիւրամատչելի նիւ-
թեր մատակարարելու մի սիրուն եւ գեղեցիկ իրողութիւնն
աստ յառաջ կը բերենք, զոր կարելի եղածին չափ դիտած և
ուսումնասիրած ենք ի մօտոյ՝ մեր մի քանի այցելութեանց
միջոցին ի Բօրք Սըն Լայք, մերձ ի Լիվրուլ:

Եթէ կարելի է ըսել տեսնագիտական ամբողջ սկզբ-
բունքներ, տրամադրութիւնք եւ օրէնքներ ի մի վայր ժա-
մադիր կեդրոնացած՝ արժանաւորապէս ի գործ կը դրուին,

զորա իբրեւ տիպար օրինակ՝ պիտի կրնանք ցոյց տալ յիշեալ
գործատուներն, որ մինն է ի բազմաթիւ բարեկարգ եւ զար-
գացեալ գործատանց յետոպա եւ ի մասնաւորի յԱնգլիա:

Դաշտային, կանանչաւետ, օդասուն եւ գեղատեսիլ շէն-
քերու խումբ մ'է Բօրթ Սըն Լայթ գիւղը, շուրջ 600 տու-
ներէ բաղկացեալ, Լիվրուլի հանգէպ՝ Մերզի գետի ափուն-
քէն՝ կէս մղոնի չափ հեռի: Գիւղին հիւսիսային ծայրը իրար-
մէ անջատ՝ Սըն-Լայթ՝ օճառին գործարաններն են հազարէ
աւելի ետարտա շրջագիծով: Տուները չորսէն մինչեւ եօթն
սենեակներ ունին, տաք բաղնիքով եւ ամէն հանգստաւետ
յարակից շէնքերով ու փոքրիկ պարտէզներով: Վայժքն է՝
չաքաթական չորսէն մինչեւ եօթը շիլին: Այդ տուները յիշ-
եալ գործատուներն մէջ աշխատող ու պաշտօն վարող անձերու
միայն վարձու կը տրուին: Գիւղն ունի եկեղեցի, դպ-
րոցներ, քրիստոնէական, խառնութիւն, դրամատուն, թղթատարի
պաշտօնատուն եւ ամէն ինչ որ պետք է քաղաքի մը համար:
Ամբողջ գիւղն իւր յարակից շէնքերով ու գործատուներով
յատկապէս շինուած են 12—15 տարի առաջ Լիվր Եղբայր-
ներու կողմանէ եւ բացարձակապէս իրենց կը պատկանին:

Առաւօտեան ժամը ութին գործատան սուրիչը ամբողջ
գործաւորները կը հրաւիրէ իւրեանց աշխատութեան գլուխը,
մինչեւ կէս օր, եւ ապա ժամը մէկէն մինչեւ հինգ,
տարւոյն ամէն եղանակին մէջ անփոփոխ: Օրուան ամէն ժա-
մանակներէն դուրս՝ գործի եւ հաշտոց համար աւելի աշխա-
տելու հարկն տեսնուի, բացառապէս կը վճարուին գործա-
ւոր ու պաշտօնեայք:

Ամեն օր յետ կէս աւուր՝ այցելուներ անպակաս են այդ
սքանչելի ճարտարութիւնը տեսնելու, մասնաւոր պաշտօն-
եայք կան առաջնորդելու բացատրելու եւ տեղեկացոյցեր
յանձնելու. ամենուրեք՝ գործարանին մէջ տեսնել՝ եւ հետա-
քրքրութիւն յագեցնել՝ առնուազն երկուք ու կէս երեք ժա-
մու կարօտ է:

Նախագաւթն մտնելու պէս աջ ու ձախ կողմեր հաշ-
ուակալ երկսեռ պաշտօնէից սրահներն են, իսկ երկուքին
մէջտեղը՝ հանգէպը՝ Պ. Լիվր Եղբայր գրասենեակները: Սը-

բաճանջներուն երկայնքին վրայ մասնաւոր սենեակներ կան բարձրագոյն պաշտօնէից եւ տնօրէններու առանձին առանձին, ունենալով միշտ հեռաձայնի խօսնարանք զբաւեղանի վրայ գետեղուած, ճոխ կահաւորուած, ելեքտրական լոյսերով պայծառացած բոլոր կողմ: Ամեն մէկ պաշտօնեայ իւր գործին է զբաղուած: Հաճոյական տպաւորութիւն կը թողու մանուշակաւ գրի մեքենայից աղմուկները, որոնք թղթակցութեանց համար՝ անդադար չարժաման մէջ են սիրուն ու խարտեաշ աղջկանց մատերուն ներքեւ: Ամենուրեք կանոնաւորութիւն, մաքրութիւն եւ կարգապահութիւն ծայր աստիճան յարգուած:

Սրահներէն անցնելով՝ սանդուխով մը՝ կամուրջի մը վերայ կ'ելլուի, ուրէ՛ք կը տեսնուին գործարանին յատուկ տպագրութեան, կազմարարի եւ փորագրութեան որոշուած երեք ընդարձակագոյն սրահներն եւ ուր կը տպագրուի նաեւ գործատան վերաբերող Բոկլիքս այսինքն Յառաջադիմութիւն անուն պատկերազարդ հանդէսն: Քիմիական բաղադրութեանց աշխատանոցն ու մթերանոցը մեքենաներով ու ծանրազին դարակներով եւ քիմիական նիւթերով զարդարուն եւ ծանրաբեռնեալ են մասնաւոր ուսումնասիրութեան արժանի:

Թղթեայ, փայտէ տուփերու եւ սնտուկներու գործատեղիք սքանչելիքներ են: Մեքենայք տախտակներ կը յղկեն, կը կտրեն, իրարու մէջ կ'անցնեն, կը գամեն եւ կազմ ու պատրաստ վիճակի մէջ հարիւրաւորներով կը պատրաստեն ժամու մը մէջ քանի մը գործաւորներու տնօրինութեամբ եւ օժանդակութեամբ: Մթերանոցներու մէջ օճառին պատրաստութեան յատուկ շտեմարանները գանազան իւղերով լի տակառներու անսպառ շարք մը կը տեսնուի. մէկ կողմէն նորեր հասնելով եւ միւս կողմէ ամպարուածները եռալանն տարուելով:

Եռարանն կաթսաներու շարք մ'է, որոնց մէջ օճառին բաղադրութիւնք կ'եռան եւ վարի ծորակներէ կը հոսին սառնատեղիք կարծրանալու եւ օճառի մեծ կտորուանքներ լինելու համար, որոնց վրայ մեքենայք եւ զրոշմող գործիք անդադար ելեւէջի մէջ են: Սառնատանց կափարիչները սառուն գնացքով լարուած են պատրաստարանին մէջ մի-

զկնի միոյ օճառին կտորները՝ շարուած վիճակի մէջ՝ դուրս հանելու յատուկ սեղաններու վրայ, ուր տղայք եւ աղջկուք անդադար թուղթերու եւ սուփերու մէջ գետեղելով ինքնաշարժ սահուն տախտակներու վրայ կը շարեն՝ քովընտի սրահը փոխադրուելու եւ խաւաքարտեայ կամ տախտակեայ տուփերու մէջ գետեղուելու համար, ուրկէ մթերանոցներ կը տարուին՝ պատրաստ շոգեկառքեր՝ փոխադրելու գործարանին յատուկ երկաթեայ գծերու միջոցաւ:

Այս ամեն գործողութիւնները լարուած ժամացոյցի մը կանոնաւորութեամբ ի գործ կ'դրուին առօրեայ որոշ որոշ ժամանակներու մէջ անաղմուկ ու անշփոթ, շուրջ երեք հազար գործաւորներու եւ պաշտօնեաներու ձեռք. ելեքտրական ու շոգիի մեքենաներու օժանդակութեամբ եւ ժամանակի ու աշխատութեան բաժանման օրինօք, արտադրելով իւրաքանչիւր շաբաթ միջին հաշուով երկու հազար տակառաչափ օճառ:

Այս գործին հեղինակն ու հիմնադիրն եղած է Պ. Լիվըր, մեծ նպարավաճառի մը որդին, որ շուրջ քսան տարի յառաջ հայրէն ժառանգած էր միայն յիսուն հազար լիւրաբերուն եւ հինգ տարեկան հասակին մէջ: Քանի մը տարի միսուն եւ հինգ տարեկան հասակին մէջ, քանի մը տարի միսուն հաւկիթի վաճառականութեան զբաղած եր, որսէ յետոյ՝ այն հաւկիթի վաճառականութեան զբաղած եր, որսէ յետոյ՝ տասն եւ վեց տարի յառաջ այս գործարանի հաստատութեան ձեռնարկած է, որ այսօր ունի նաեւ ճիւղեր Գերմանիա, Ամերիկա, Պելճիգա, Նոյնպէս եւ գործակալներ ու շտեմարաններ ամեն կողմ: Օճառին արտադրութեան քանակութիւնն ի սկզբան շաբաթ քսան թօնօէ սկսուած է եւ այսօր թիւնն ի սկզբան շաբաթ քսան թօնօէ սկսուած է եւ արդի դրամագրութիւն է չորս հարիւր անգամ աւելցած է. եւ արդի դրամագրութիւն է չորս միլիոն անգլիական լիւրա, տարեկան շահը միջին հաշուով երեք հարիւր հազար անգլիական լիւրա:

Պ. Լիվըր ազնիւ, բարեհամբոյր եւ կայտառ անձնաւորութիւն մ'է, քաղաքավար եւ դիւրամատչելի ամեն դասակարգի անձերու եւ ինքզինք այս գործին նուիրած է: Ծարկաւ վեց ամիս Բորթ Սըն-Լայթ գործատեղին եւ վեց ամիս օտար տեղուանք ունեցած գործատուներ կ'անցունէ:

Իր սիրոյն եւ համակրանաց առարկայ ըրած է իւր՝ բացառապէս աշխատասէր ու պարկեշտ պաշտօնեայք ու գործաւորները, որոնց համար տարին քանի մ'անգամ իւր բնականին մէջ պարահանդէս ու նուագահանդէս կը կազմակերպէ, երկար պոյսներու կը տանի և ջանասիրութիւն ու բացառիկ շահ ցոյց տուող պաշտօնէից և գործակալներուն նիւթական պարգեւներ կ'ընէ: Պ. Լիվըր միանգամայն Անգլիական կայսերական տան օճաւին մատակարարն է, և իւր արտադրութեան գերազանցութիւնը գնահատուած է բոլոր տիեզերական աշխարհահանդէսներու մէջ և պետութիւններէ միտայնեցող ու շքանշաններով վարձատրուած: Բարիզի 1900ի աշխարհահանդէսին 1500 գործաւոր ու պաշտօնեայ յուղարկած էր միանգամայն, եւ անդ գործարաններուն ու գիւղին մանրանկարն չինել տուած և արտադրութիւնն ցուցադրած՝ որոնց համար ստացած ոսկեայ միտալներն և պաշտօնական գրութիւններն նախագաւիթին սրահին մէջ ի ցոյց տրուած են:

Ահա՛ մարդ մը որ իւր հանճարովն, աշխատասիրութեամբը աշխարհիս ամենաբարձր անձնաւորութեանց շրջանակին մէջ՝ առաջնակարգ աթոռ մը գրաւած է, և պատիւ կը համարէ իրեն յայտարարելու ամեն առթիւ թէ Տնտեսագիտական սկզբանց և օրէնքներու, առեւտրի ասպարէզի մէջ պահանջուած յատկութեանց և ուզիղ վարմանց նկատմամբ ունեցած խորին յարգանքն և հետեւութիւնն՝ էական պատճառներն ու զօգաւիզն եղած են իւր հիմնած գործին յառաջդիմութեան համար:

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԽՈՒՄՆ ԿԱՄ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ

ՇԱՀ. — ԵԿԱՄՈՒՏ. — ՎԱՐՁՔ ԵՒ ՕՐՈՂՋԷՔ

62. Տոկոս. — Փոխանակութիւն — Հողահարկ եւ կալուածատուրք, Ապահովագրութեան տուրք: — 63. Ընկերակցական ոգին նահապետական ընտանեաց մէջ: — Վարձք կամ օրողջէք եւ ըստ պատշաճի որոշելու կերպերն: — 65. Գործադուլ, տեղի տուող պատճառներն եւ առարկութիւնը: — 66. Գործադուլի մասին Անգլիոյ մէջ ընդունուած սկզբունքն եւ լուծելու կերպն: — 67. Առ այս Գողաքական Տնտեսագիտութեան յանձնարարութիւնն — Կառավարական հսկողութիւնն Անգլիոյ գործատեղիներու վրայ՝ ի նպաստ աշխատաւորաց: — 68. Օրողջէք կամ վարձք՝ ընկերութեան ընծայած օգտակարութեան համեմատ եւ շարունակ ու ընդմիջեալ լինելու առաջնորդող պայմանք: — 69. Գործաւորական ստրկական վիճակն ի հնումն եւ նոցա ի նպաստ մարդասիրական ընկերակցութիւնը եւ ընդդէմը: — 70. Մասնագիտական դրամագլուխ եւ նիւթական վարձատրութեանց աստիճանք, որպէս են թփռել, փաստաբան, կառավարական եւ առեւտրական, ինչպէս նաեւ հանրային կրօնական, կրթական պաշտօնեայք: — 71. Շահ: — 72. Առեւտրական կշիռ: — 73. Վնասէ զգուշանայու նախատեսութիւնը: — 74. Ընկերակցութիւն իրեւ դարման մրցման հետեւանօք վնասելու հաշիւ: — 75. Գործոց կեդրոնացումն: — 76. Օրողջէքի, Լանկանութեան: — 77. Տոկոս. — Բարձր մրցման, շահ եւ վնասի վրայ ամփոփում: — 78. Փոխառութեամբ հայեայնութեամբ զրամանակ յԱնգլիա: — 79. Տոկոսի նկատմամբ ի հնումն եղած դատապարտութիւնը: — 80. Վաշխառութիւն:

62. — Հարստութիւն գոյացնելու երեք էական գործիչներն տեսնուեցան թէ Բնական հարստութիւն, Ասխարհական և Դրամագլուխներ են, և որոնց միացմամբ և ըստ պատ-

շաճի կիրարկութեամբ և եթէ Արտադրութիւն, նոր հարստութիւն կը գոյանայ և յառաջ կ'գայ, Այդ նորածին հարստութիւնն՝ որոյ ուղիղ է տալ Շահանուն՝ իրեւ վարձատրութիւն և իրաւունք՝ այդ երեք գործիչներու միջեւ կը բաժնուի բնականօրէն անոնց՝ ամէն մէկուն՝ ընծայած աջակցութեան և զայն՝ այսինքն շահն՝ յառաջ բերած լինելու մասին ուրոյն ուրոյն ընծայած կարեւորութեան համեմատութեամբ։ Այսպէս ուրեմն, բնական հարստութեանն՝ օրինակի համար երկիրն, հողն, որ արտադրեց բերքն, սեփական տիրոջն բաժին կը տրուի այդ նորածին շահէն։ որ եկամուտս անուամբ կ'որոշուի, Այդ երկրին վրայ աշխատող, հերկող ու ցանոց մշակին, երկրագործին՝ կը տրուի նոյնպէս այդ նորածին շահէն բաժին մը օրողչեմ կամ վարձմ անուամբ։ Դարձեալ այդ երկրին մէջ ցանուած սերմունքին, հերկելու համար պէտք եղած գործիքներուն, լծին ու արջառաց եւ նոցա սննդեան, խոփին ու գերընտիրին և այն ամէն իրերուն եւ նիւթերուն փոխարէն արժէքն ներկայացնող գումարն՝ որ դրամագլուխ անուամբ եկած ու սպառած է եւ վերստին այդ նորածին շահով գոյութիւն կ'ստանայ և կ'որոշուի, բաժին մը կ'ունենայ Տոկոս անուամբ դրամին համար։ Իսկ հաստատուն դրամագլխոց նկատմամբ վարձմ անուամբ։ Այս եղանակաւ նորածին շահն յառաջ բերող ամեն մէկ գործիչն կ'ստանայ իւր բաժինն, որ այլեւս օրջաբերութեան կը մտնէ. այսինքն այդ եկամուտ, օրողչեմ, վարձմ, Տոկոս եւ այլն հնչուն դրամի վերածուելով և նոր հարստութիւնք դառնալով՝ փոխանակութեան շրջանին մէջ կ'անցնին։ Ահա՛ այս կերպիւ հարստութեանց բաշխումն կ'առաջնորդէ շրջաբերութեան եւ փոխանակութեան, որոց վրայ առանձին գրուած է ներկայ գործին Չորրորդ մասին մէջ։

Ինչպէս բնական հարստութեանց շահագործման կամ մշակութեան արդիւնքին, նոյնպէս և միեւնոյն հողին վրայ կառուցուած բնակութեանց և գործատեղիներու վարձագնոց ընդհանուր առմամբ՝ սեփականողին վերաբերութեամբ եկամուտ մը, վարձ մը կը տրուի, և որուն քանակութիւնն

համեմատական կը լինի նոցա արդեանց բարձր կամ նուազ չափերուն, այնպէս ալ է նաեւ արջառաց և հօտերուն կաթի եւ իւղի, բուրդի եւ այլն նիւթոց արժէքն եւ փոխանակելի արտադրութեանց անուանակոչումը։

Հողատէրն կամ կալուածատէրն եկամուտէն բաժին կը վճարէ տիրող կառավարութեան հարկ կամ տուրք անուամբ թէ հողին համար և թէ արտադրութեան վրայ եւ թէ ստացած վարձագնոյն վերաբերութեամբ, քանզի կառավարութիւնն երկրին բարձրագոյն սեփականութեան տէրն և անհատական իրաւանց ոտնձգութեան առջեւն առնողն լինելուն այս երկու կերպ հայեացքով կառավարութիւնք օրինական հարկ եւ տուրք ստանալու անվիճելի իրաւունքն ունին։ Նմանապէս կալուածատէրն մի եւ նոյն պայմաններու ներքեւ այդ երկու կերպ տրոց ենթակայ լինելով հանդերձ՝ կամաւոր տուրք կամ ծախք մ'եւս կ'ունենայ հրդեհի եւ զանազան արկածներու դէմ ապահովագրող ընկերութեանց, այն պատճառներու բերմամբ որք արդէն բացատրուած են Ապահովագրական ընկերութեանց վրայ գրուած միջոցին այս դրքին Երկրորդ մասին մէջ։

63. — Նոր հարստութիւն մը յառաջ բերելու համար կանխաւ գոյութիւն ունենալու անհրաժեշտ համարուած վերոյիշեալ երեք էական գործիքներն ինչպէս կրնան ուրոյն ուրոյն անհատներէ կամ ընկերութիւններէ հայթայթուիլ, կրնան նաեւ մի եւ նոյն անհատին կամ ընտանեաց պատկանիլ, որպէս կը տեսնուի նախապետական դրութեամբ ապրող նիւթապէս զարգացեալ ընտանեաց եւ ցեղերու մէջ, և որոնք կը վայելեն միանգամայն օրողչէքն, եկամուտն, վարձքն ու տոկոս, ի մի բան ամբողջ արտադրութիւնք մի և նոյն շտեմարանն ու արկղն կը մտնեն։ Այս իրողութիւնը գոյութիւն ունի ամեն երկիրներու, մանաւանդ գիւղերու մէջ՝ երկրագործ կամ ագարակատէր ընտանեաց քով, եւ որոնք գիտցած են աշխատասիրութեամբ, խնայողական միջոցներով՝ բնական հարստութեանց տիրանալ, դրամագլուխ

կազմել եւ ընտանեկան յարկին ներքեւ կտրիճներ, աշխատող ձեռքեր հասցնել, ամփոփուած մի և նոյն օճախին շուրջը, մի և նոյն սեղանին բոլորտիքը: Այս է ահա գործնական կեանքին մէջ ընկերակցական ոգւոյն մանրանկարն:

Մի եւ նոյն օրինակին հետեւողութեամբ՝ անթիւ են գործնական կեանքի մէջ՝ ամեն կերպ զբաղման ու գործի մարդիկ մի եւ նոյն նահապետական դրութեան պայմաններուն ներքեւ՝ գիտական, ճարտարական, առեւտրական ասպարէզներու մէջ՝ արտադրելու համար հարկ դատուած ամեն կերպ հարստութիւնք իրենց սեփականեցուցած լինելով եւ հետամտելով ըստ կարգի ձեռք բերելու եւ իրենց մէջ պահպանելու եւ շահագործելու մի եւ նոյն գործն ու զբաղումը:

64. — Օրողչիք եւ վարձք այն կերպ շահերն են, որք աշխատաւոր մշակին օրական գործունէութեան եւ ընծայած օգտակարութեան իբր համեմատական չափ որոշուած՝ ջանիցի փոխարէն՝ կը հատուցուին: Օրողչէքն ընդհանրապէս հրնչուն դրամով փոխարինել ընկալեալ սովորութիւն մ'է. թէ եւ ի հնումն՝ եւ արդի ժամանակներ հազուադէպ՝ արտերու եւ ագարակներու մէջ կան տեղեր, ուր արտադրութենէն կամ անձնական պիտոյից անհրաժեշտ համարուած սննդեղէնի, հանդերձանքի վերաբերող նիւթերով իսկ կը փոխարինուին: Օրողչէք եւ վարձք կ'որոշուին նաեւ աշխատաւորին յառաջ բերելիք օգտակարութեան քանակութեան վրայ. որպէս, « Այսչափ քառակուսի կանգուն հող փորելու, կամ այսչափ արտավայր երկիր մշակելի վիճակի մէջ դնելու կամ այսչափ բարձրութեամբ, լայնութեամբ և հաստութեամբ պատ մը շինելու վրայ կամ վարելիք պաշտօնին տեսակին և ժամանակի տեւողութեան վրայ հաշուած »:

Կան տնտեսագէտներ, որոնք մշակին, երկրագործին կամ պաշտօնէին աշխատութիւններն վարձատրելու եղանակներուն վրայ խորհրդածութիւններ ընելով, վարձատրական տեսակներուն եւ չափերուն մասին լաւ կամ յոռի կողմեր

ցոյց տուած են եւ լաւագոյն նկատած են աշխատութեամբ յառաջ եկած արդիւնքին քանակութեան վրայ որոշելու եղանակն: Սակայն եւ այնպէս տիրող եւ ընկալեալ սովորութիւնն է գործին տիրող եւ աշխատաւորին համաձայնութիւնն եւ փոխադարձ հաճութիւնն, այնպէս որ մինն՝ միւսին ջանքն իրաւամբ եւ անթերի վարձատրելու լինի եւ վերջինն գոհութեամբ եւ պարտաճանաչողութեամբ իւր աշխատութիւնն եւ պաշտօնն կտտարէ. առ այս այլ եւս փաղաքական Տնտեսագիտութեան նկատումներն գոհացում ստացած կը լինին, մանաւանդ երբ այս կերպիւ եւս գործին արդիւնաւոր շարունակութիւնն կ'ապահովուի:

Հողագործ մշակէն սկսեալ, բնական հարստութեանց, հանքերու, ճարտարարուեստից վերաբերող գործատանաց մէջ աշխատողներէն մինչեւ առեւտրական մեծագոյն ձեռնարկներու մէջ գտնուած գործաւորք եւ պաշտօնեայք, այսինքն ամեն անոնք որ բուն գործին տիրողը հսկողութեան և հրամանին ներքեւ՝ կամ անձնական ոյժի եւ կամ մտաւորական ու տաղանդի կարողութեամբ կ'աշխատին՝ ըստ տնտեսագիտական սկզբանց՝ նուիրական բարձրագոյն իրաւունք եւ պարտք ունին հանդէպ գործին տիրողը և՛ ի նպաստ նորա շահերուն՝ խղճի մտօք եւ կարողութեան լի ու լի չափով աշխատելու, փոխադարձաբար լիօրէն վճարուելու եւ վարձատրելու պայմաններով: Սոյն սկզբանց կատարեալ և արդիւնաբեր իրողութիւններն տեսնուած են քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, ուր անվիճելի կերպիւ համոզում գոյացած է տնտեսագիտական նախընթաց սկզբունքին ճշմարտութեանը վրայ եւ նոյն իսկ տեղի տուած է գործին արտադրած շահէն բաժին յատկացնել իսկ օրողչէքով կամ թոշակաւ աշխատող դասակարգերուն, անոնց ջանասիրութիւնն և ընծայելիք օգտակարութիւնն գրգռելու եւ հրաւիրելու նըպատակաւ:

65. — Գործի տէրերու կողմանէ մերթ ընդ մերթ գործաւոր դասուն հանդէպ ի գործ դրուած չարաչար վար-

մունք, որպէս են աշխատութեան ժամանակին երկարումն ,
թոշակներուն եւ օրողջէքին զեղչումն եւայլն բռնական ըն-
թացք՝ տեղի տուած են ընդհանրապէս գործադուլի , այս-
ինքն այնպիսի անհամաձայնութեան , որ գոյութիւն կ'ու-
նենայ մի եւ նոյն գործին աշխատող ամբողջ գործաւորաց
կամ մեծագոյն մասին մէջ եւ կամ ամբողջին միանգամայն .
Ասիասեղէ դադրիլ ու քառուիլ մինչեւ որ իրենց գոհացում
տրուելու ըլլայ :

Գործի տէրերէն կան առարկողներ՝ իրաւացի եւ ոմանք
անհիմն կերպիւ՝ իբրեւ պատճառաբանութիւն ցոյց տալով
ապրանաց գներու անկումն , ծախուց չափազանցութիւնն ,
ոմանց սնանկութեանց մէջ կորուսած մեծամեծ վարկերու
գումարներն , այլ եւ այլ ապրանաց նախնական նիւթերու
տարապայման սղութիւնն , վնասառիթ պայմանագրերու եւ
յանձնառումներու գործադրելու պարտականութիւնն եւ ստի-
պողականութիւնն եւայլն , եւայլն : Սակայն բարեկիրթ ազ-
գաց եւ կառավարութեանց քոզ՝ աշխատող դասակարգին գո-
հացում տրուելու , պաշտպանելու , գործ հայթայթելու եւ
գործադուլի պատահականութեանց միջոցներուն՝ իբրեւ ի-
րաւարար եւ հաշտարար՝ ընդ մէջ նոցա եւ գործատեարց
միջամտելու եւ փոխադարձ գոհացում տալու նախանձա-
խնդրութիւնն եւ գործակցութիւնն ամեն պարագայի մէջ
տեսնուած է եւ կարգադրութիւնն՝ ընդհանրապէս ի նպաստ
գործաւոր դասուն վերջ գտած է : Ամերիկայի եւ Եւրոպիոյ
ամեն երկիրներուն եւ ի մասնաւորի Անգլիոյ մէջ՝ փորձով
տեսնուած է որ՝ գործադուլն եթէ մէկ անգամ վնասած է
գործաւոր դասուն , ընդհակառակն տասն անգամ վնասած է
բուն գործատէրին , եւ միլիոնաւոր ոսկիներու կորստեան
պատճառ եղած է . մինչ գործաւոր դասն եթէ առժամա-
նակեայ կերպիւ օրողջէք ստանալէ կը զրկուի , իւր օրական
ծախքերուն համար նիւթական օգնութիւն մը կ'ստանայ
գործի վրայ գտնուող միւս աշխատաւորներէն , իրենց միջեւ
եղած ներքին համաձայնութեան եւ պայմաններուն համե-
մատ , մինչդեռ սակայն գործարանատէրերն գործող մարմի-
նէն կը զրկուին գրեթէ բոլորովին :

66. — Գործադուլի պարագաներու մէջ՝ Անգլիա բա-
նաւոր եւ ուղիղ ընթացք մ'որոշած է հետեւելու . Ա. —
Հաշտարար կարգադրութիւն . — Գործատէրք եւ գործաւորք
կը համաձայնին իւրեանց պատճառներ եւ առարկութիւնք
ներկայել անկողմնակալ , կարող հաշտարարի մը , որոյ ընտ-
րութիւնն եւ անուանումն երկու կողմանց կատարեալ հա-
ճութեամբ տեղի կ'ունենայ եւ որոյ տուած որոշումն եւ ար-
ժան դատած համակերպութեան եղանակներն անդառնալի
կերպիւ ընդունիլ եւ հետեւիլ պարտաւորիչ է երկու կող-
մանց համար ալ : Բ. — Օրողջէքի քանակութիւնն որոշուած է
արտադրութեան վաճառման գնոյն համեմատ : Օրինակի
համար՝ եթէ երկաթի գինը բարձրանայ կամ նուազի , հան-
քերու մէջ բանւորներուն օրողջէքն ալ մի եւ նոյն համեմա-
տութեամբ կը բարձրանայ ու կը նուազի :

67. — Տնտեսագիտական ոգւոյն եւ սկզբանց բոլորո-
վին հակառակ է գործատեարց՝ թոշակի զեղչմամբ կամ գոր-
ծաւոր ու պաշտօնէից չարաչար աշխատութեամբ ձեռնարկ
մը կանգուն եւ ամուր բռնելու հետեւողութիւնն եւ ընթացքն ,
պատճառաբանելով կը յանձնարարէ առեւտրական դժուա-
րին ընթացքներու եւ գնոց ելեւէջի նեղ պարագաներու
բերմամբ՝ թէ պէտք է գործն հաւաքել , աշխատաւորաց
թիւն նուազեցնել , եւ այդ կարգի դժուարութիւններ եւ
ծախորդութիւններ հեռացնելու համար բանաւոր եւ ուղիղ
միջոցներ մտածել . առանց ներելու բնաւ , որ թոշակաւոր
անձինք՝ իւրեանց գոյութիւնն պահպանելու համապատաս-
խան միջոցներ ունենալէ զրկուին թոշակի զեղչմամբ եւ տը-
կարանան Փիզիքապէս չարաչար աշխատութեամբ : Առ այս
Անգլիոյ մէջ օրէնք է ամեն գործատէրիներ այցելել ստէպ
կառավարութեան մասնաւոր քննիչներ , գործաւորաց վի-
ճակն , աշխատութեան տեւողութիւնն , չէնքին նկատմամբ
գործաւորաց թիւն եւայլն առողջապահիկ պայմաններն քնն-
նել եւ տեղեկագրել պատկանող պաշտօնական վարչութեան ,

որ՝ ըստ պարագային՝ գործի տէրերուն եւ գործարանավետաց զեկուցում եւ դիտողութիւն կ'ընէ եւ եթէ հարկ տեսնուի, նոյն իսկ օրինական տրամադրութեանց ենթակայ կ'ընէ հակառակ վարող ու յամառողներն :

68. — Կարելոր է նշանակել թէ՛ օրողչէքի կամ վարձատրութեան աստիճաններու տարբերութեանց գնահատութիւնն եւ որոշումն՝ էապէս կախում ունի ընկերական պայմաններէ եւ արտադրութեանց ընծայած օգտակարութիւններէ : Եւ այնպէս որ՝ այդ միջոցներով՝ իւրեանց կացութիւնն ապահովելու պարտաւոր եղող անձերու, դիրքի տարիքի, ոյժի, կարողութեան եւլն. տարբերութիւններ եւ աշխատութեանց ու արդեանց տեսակներն կը վարձատրուին մարդկային ընկերութեան ընծայած օգուտներուն՝ նոցա անհրաժեշտ ու վերացական այլ եւ այլ կարգի պիտոյից ստիպողականութեանը չափով եւ պատճառած հաճոյքին համեմատեամբ :

Երկիրն, հող ու հանքեր փորող, շինութեանց մէջ պատշարող, գործարաններու մէջ ձեռքի հասարակ աշխատութեանց պարագող եւ այս կերպիւ ֆիզիքական ոյժն միայն իբրեւ դրամագլուխ գործածող անձինք ենթադրենք թէ՛ երկուքէն երեք Ֆրանք օրողչէքի չափ օգտակարութիւն մը կրնան ընծայել, քան թէ ապակեղէնի, աղամանդի գործարաններու մէջ եւ փռանց առջեւ, մեքենաներու նման ծանր ու կեանքի սպառնացող գործերու մէջ աշխատող անձինք, որք առաւելապէս վճարուելու իրաւունքն ունին, նոյնպէս նուազ օրողչէք մը կ'ստանան այն գործաւորներ, որոնք ամբողջ տարին շարունակաբար զբաղում կ'ունենան, քան թէ այն կարգի գործաւորներ, որոնց զբաղման տեսակներն տարւոյն եղանակի մը մէջ պէտք կ'զգացուին եւ ընդմիջեալ կրնան զբաղում ունենալ : Դիտելի է նաեւ թէ՛ գիւղերու մէջ օրողչէքը աւելի նուազ քանակութեամբ կը գնահատուի քան թէ քաղաքներու մէջ. նուազ հարուստ եւ ապրուստը ածան երկիրներու մէջ նմանապէս օրողչէք միշտ

քիչ քանակութեամբ եւ սակաւ արժէքով կը գնահատուի : Օրողչէքը չափաւոր քանակութեամբ դարձեալ կ'որոշուի կարգ մը զբաղմանց մէջ, յորում յարատեւութիւն վարժութեան եւ ժամանակի կարօտ է. ուստի ձեռքի արուեստներու մէջ, որպէս ատաղձագործի, դերձակի, ոսկերչի եւ ընդհանուր արուեստից աշակերտող կամ աշխատող անհատներու մէջ կան որ բնաւ կամ խիստ քիչ եւ կան որ աշխատութեանց բաղդատմամբ նուազագոյն օրողչէք կ'ստանան, եւ նոյն իսկ կան աշակերտող կամ աշխատող անձերու մէջ որք իբրեւ գին արուեստին ուսման՝ գործատեարց կը վճարեն, ապագային արհեստագէտ լինելու բանաւոր պատճառներով, որպէս զի ապագային ինքնագլուխ գործելու եւ շահելու գիտակցութիւնն եւ դիրքն հիմնեն : Այսպէս է նաեւ գեղարուեստից ուսանողութիւնն :

69. — Գործաւորական դասուն աշխատութեան պայմանք եւ վարձատրութեան եղանակներն կրնան ըսուիլ թէ մեծ բարեփոխութիւններ ստացած են այժմ, երբ օրինակի համար Ռուսիոյ մուծիկներուն (ստրուկ) եւ Հռովմի մշակներուն ի հնումն ունեցած ստրկական վիճակներուն վրայ ակնարկ մը ձգուելու լինի : Մշակները չարաչար աշխատութեան մը փոխարէն՝ չորաբեկ հաց մը կ'ստանային եւ իբրեւ գերի հողին տիրոջ եւ ազնուապետականներուն շահուց գործիք մ'էին միայն ագարակներուն մէջ : Շնորհիւ քաղաքանկրթութեան եւ մարդկային իրաւանց յարգանքի զգացման՝ այդ անիրաւութիւնները գրեթէ ներկայ դարուս մէջ դուն այդ անիրաւութիւնները գրեթէ ներկայ դասուն իրաւանց ուրեք կը լսուին, եւ գործաւորական դասուն իրաւանց պաշտպանութեան եւ ի հարկին աջակցութեան համար եւրոպական գանադան երկիրներու մէջ՝ բացի կառավարական հսկողութենէն՝ բազմաթիւ ընկերակցութիւններ կազմուած են, որոնք միահամուռ պետութեանց համակրանքն եւ քաջակցութիւնն կը վայելեն իւրեանց բարի եւ մարդասիրական նպատակին եւ գործին համար : Այս ընկերակցութեանց

գործնական միջոցներն եղած են՝ նպաստներով եւ կառավարական օժանդակութեամբ անգործ ու անկարող մնացած, ծերացած գործաւորներու համար հանգչելու, սնանելու հաստատութիւններ եւ շէնքեր ունենալ. նոյնպէս կարող աշխատաւորին գործ գտնել, Հասարակաց շինութիւններ պատճառով՝ գործաւոր դասուն աշխատութիւն մատակարարելու միջոց մ'եղած է Անգլիոյ մէջ. մանաւանդ կառավարական պաշտօնատուներ լի են այդ սկզբամբ շինուած: Քանի մը տարի յառաջ շինուած ուղիներ կը նորոգուին, ահագին շինութիւնք վար առնուելով նոր ճաշակաւ կը կառուցուին, ամեն ուրեք երկաթուղիի գիծեր կը սփռուին եւ կ'երկարին եւ այս ամենքը մեծաւ մասամբ գործաւոր դասուն աշխատութիւն հայթայթելու նպատակաւ է որ տեղի կ'ունենայ: Նոյնպէս հաստատուած է՝ մանաւանդ Գանատայի և Թրանսվալի համար՝ գաղթականութեան պաշտօնատունք՝ ամեն դիւրութիւն ընծայող գնացողներուն եւ այդ հեռաւոր երկիրներու մէջ՝ մշակին ու երկրագործին տրամադրութեան տակ ձրի եւ խիստ աժան գներով բարեբեր հողեր կը դըրուին: Սոյն մարդասիրական զգացման ներքեւ ծածկուած թէեւ կարգ մը մարդիկ միացած եւ իւրեանց փնասակար դիտաւորութիւններ ցոյց տուած են բռնութեան, զեղծման եւ այլն չարաչար միջոցներու գործածմամբ, սակայն սոքա բռնականօրէն կառավարական հալածանաց ենթարկուած ու քայքայած են, եւ որոնց վրայ ասկէ աւելի գրեւ չարքեր:

Որչափ որ գտնուած են տնտեսագէտներ՝ առարկող թէ որ եւ է ձիւղ եւ կերպ ձեռնարկի մը յատուկ գործաւոր դասուն վիճակն բարելաւելու միակ միջոցն՝ դրամագլխոց քանակութիւնք մեծցունելու վրայ կը կայանայ, սակայն փորձն ճշտապէս չէ կրցած համապատասխան արդիւնք մը տալու, քանի որ օրողչէքի բարձրացման չիրնար նպաստել այդ միջոցն, բայց միայն գործաւորաց թիւն աւելցնել, եւ այս՝ միշտ հետեւութիւն եղած է թոշակներու զեղչման, մանաւանդ այնպիսի պարագաներու մէջ՝ երբ գործէ աւելի գործաւորներ գտնուած են. ուստի եւ բնական է երբ երկու

գործաւոր մէկ գործի ետեւէ կը վազեն, օրողչէքը մեղմամբ կը նուաղի, մինչդեռ ընդհակառակն՝ առաւելութիւններ կը գտնէ, երբ երկու տարբեր գործարանտեարք գործաւորի մ'ետեւէ կը վազեն:

Պ. Գործաւորական եւ թոշակաւոր դասակարգէն վեր բարձրանալով դէպի այն անձերու զբաղմանց տեսակներուն եւ ունեցած վարձատրութեանց վրայ, որք անհատական բնածիր հանձարն՝ մանաւանդ հակումի մշակմամբ եւ հրմտութեան առաջնորդութեամբ զարգանալով՝ իրենց որ եւ է մէկ ձիրքն դրամագլուխ ըրած են եւ զայն կը շահագործեն իրեւ մասնագէտ. պիտի տեսնենք թէ սոցա վարձատրութեան փոխարէն՝ այսինքն արդիւնքն կամ շահը անբաղթաւորէն տարբեր ու մեծ կը լինի եւ համեմատութեան օրէնքէն դուրս կ'անցնի:

Այս կերպիւ եթէ կան բժիշկներէն կամ փաստաբաններէն այնպիսիներ, որոնք հիւանդի մը քառորդ ժամու չափ ըրած մէկ այցելութեան կամ դատական խորհրդակցութեան մը կամ գրութեան մը համար չորս հինգ ֆրանքէն մինչեւ մը կամ հարիւր ֆրանք կը շահին, բարձրագոյն վարձաքանի մը հարիւր ֆրանք կը շահին, բարձրագոյն վարձատրութեան արժանի եղած լինելու իրաւունքն հիմնած են իւրեանց արուեստին կատարեալ գիտակցութեան, ուղղութեան, անկեղծ գործունէութեան ճշմարիտ համբաւին վրէժն, անկեղծ գործունէութեան կամ երաժշտական խմբապետայ, ինչպէս գերաստական կամ երաժշտական խմբապետներ կան. որոնք հազիւ ուրեմն իւրեանց կենաց անհրաժեշտ պիտոյքն կրնան հայթայթել. կան նաեւ այնպիսիներ ալ, որոնք տարին հազարներով լիրաներ կը շահին:

Այս օրինօք՝ գիտութեան և տաղանդի պատկանող արուեստաւորք եւ մանաւանդ գեղարուեստի վրայ աշխատողներ կան, որոնց վարձատրութեան չափն ու քանակն կարելի չէ օրէնքի մը եւ սահմանի մը ներքեւ դնել եւ այդ չափն ու քանակն անհուն ընդարձակութիւն եւ մեծութիւն կ'ըստուանայ, ցորչափ զարգացման համար նախատեսուած յատկութիւնք եւ ջանքն ապացուցանեն եւ մարդկային ընկերու-

Թիւնն գոհացնեն՝ արժեցնելու առիթներ եւ յարմար միջ-
վայրեր գտնելու հաստատուելու եւ մանաւանդ երկարամեայ
փորձեր տալու լինին :

Թէ գործաւորական դրութեամբ եւ թէ պաշտօնէու-
թեանց եղանակաւ օրողչէք ու թոշակի միջոցաւ շահելու
մասին ներկայ գիտութիւնն, ըստեցաւ արդէն թէ որոշ օ-
րէնք մը չցուցներ եւ վարձատրութեան քանակն չորոշեր,
այլ իրաւամբ դիտել կ'տայ թէ նուազ վճարուած անձ մը,
այսինքն անարդար հատուցումի մ'ենթարկուած անհատ մը
կարող չէ կատարեալ եւ ուղիղ գործ մը յառաջ բերել, ընդ-
հանրապէս մտատանջ իւր նիւթական նեղ կացութեան վը-
րայ, այնպէս որ իւր ստանձնած պարտուց կատարման մէջ
միշտ թերի եւ անյաջողակ կը լինի եւ դորա հակառակն ալ՝
այսինքն կատարեալն պահանջել իրաւունք չէ, իսկ երբ ըստ
արժանւոյն վճարուած է, վստահ է իւր աշխատութեան
վարձուն, որով պիտի կրնայ իւր եւ ընտանեաց անհրաժեշտ
պիտոյքներն գոհացնել եւ մանաւանդ խնայողութեան բա-
ժին մ'եւ վերապահել, այն ատեն բնականօրէն իւր յանձ-
նառումն անթերի եւ գոհութեամբ կը կատարէ ի գոհունա-
կութիւն իւր գործատէրին՝ հսկելով ոգեւին նորա շահե-
րուն :

Այս տեսակէտն զանց առնողն եւ իբրեւ պատճառաբա-
նութիւն՝ խնայողութիւն կամ գործին ձեռնտու չլինելն ա-
ռարկող գործատեարք թէ կողոպտիչ եւ թէ նոյն խակ իւր
շահերուն անտեղեակ անձինք նկատուած են՝ եւ զրկանքի
բերմամբ՝ պաշտօնեայք բռնի զեղծման եւ անհոգութեան
կ'ենթարկուին, ուստի եւ այդ կերպիւ կառավարուած գործ
մը չկրնար բնականօրէն կանգուն մնալ եւ զարգանալ : Այս
նկատումն եթէ բարոյագիտութեան տեսակէտով քննուի՝ մի
եւ նոյն եզրակացութեան պիտի յանգի, այսինքն՝ օտարը
չարաչար գործածել եւ նորա իրաւունքն յափշտակել : Նշա-
նաւոր ձեռնարկու մը, որ բազմաթիւ տեղեր զանազան գոր-
ծեր եւ շինութիւններ ըրած է, ընդհանրապէս գործոց եւ
վարձատրութեանց մասին հրատարակած գրքի մը մէջ յայ-
տարադած է իւր փորձառութիւնն ըսելով. « Եթէ որ եւ է

ոք կ'ուզէ լաւ գործադրուած եւ ածան կերպիւ ձեռք բեր-
ուած արտադրութիւն մ'ունենալ, պարտական է լաւ օրող-
չէք եւ թոշակ վճարել իւր գործաւորաց եւ պաշտօնէից » :

Բացառութիւն կրնայ լինիլ միայն — դերձակի, ոս-
կերչի եւայլն արհեստաւորաց աշակերտողներու դրութեան
հետեւողութեամբ կարգ մը պաշտօնէից նկատմամբ, որոնց
յառաջացումն ապահովեալ կրնայ նկատուիլ, եւ յաճախա-
ղէպ փորձեր տեսնուած են ամեն ուրեք, որպէս են կառա-
վարական պաշտօնեայք, որոնք միշտ դէպի բարձր պաշտօ-
նափոխութեան ենթակայ են թոշակի բարձրացմամբ եւս.
մինչ առեւտրական ձեռնարկներու մէջ զարգացում կախում
ունի միայն պաշտօնէին խնայողասիրութենէն՝ այնպէս որ
կարող լինի դրամագլուխ մը կազմել եւ շահագործել եթէ
գործ մը կատարելու ձեռնբերեցութիւն ունի. եւ այս միջոց
լաւ վարձատրութեամբ եւ գործունէութեամբ միայն կրնայ
մարմին եւ գոյութիւն ստանալ :

Պաշտօնական շրջանակներու եւ առեւտրական ասպա-
րէզի վրայ գտնուող թոշակաւոր պաշտօնեայք իւրեանց վար-
դացումն եւ բարձր վարձատրութեան տիրանալու իրաւունքը
կը հիմնեն ուղիղ եւ ճշդապահ գործունէութեան, անձնա-
կան պատուոյն ու համարման պահպանութեան եւ հարկ
դատուած յատկութիւններու մասին ի յայտ բերած ապա-
ցոյցներուն վրայ : Այս շրջանակին մէջ կը գտնենք նախա-
յատիւ զիրքով հանրային պաշտօնեայք, որպէս են կրթա-
կան եւկրօնական, մանաւանդ երբ իւրեանց կոչման եւ դիր-
քին արժանաւորութիւնն կը կրեն, կատարելապէս նմոյշ եւ
հայելին են պատկանող ազգին եւ ժողովրդեան՝ սոցա մտա-
ւոր ու հոգեկան գոյնն ու աստիճանն իւրեանց վրայ ցոլա-
ցընելով :

Կրթական պաշտօնեայք երբ կը ծառայեն անհատական
սրտին ու մտաց մակարդակն բարձրացնելու, աղնուացնելու,
լուսաւորելու, դաստիարակութիւն, ուսում եւ գիտութիւն
սորվեցնելու՝ հոգի եւ շունչ սպառելով՝ արժանի են եւ իրա-
ւունք հիմնած են իրենց անձնական պիտոյքն ու պահանջն

լիաբար գոհացնելու եւ նոյն իսկ խնայողութեան բաժին մը եւս հանելու չափ գոհացուցիչ թոշակ ունենալ։ Նոյնպէս եւ հոգեւորական պաշտօնեայք, որք երբ անկեղծ ու հաւատարիմ հետեւող են իւրեանց Ամենամեծ Վարդապետին ճշմարիտ սկզբանց, և յաւիտենական ենթադրեալ փառքին ու պատժոյն տեղ՝ աշխարհային կեանքի ուղիղ եւ ճշահատելի ճանապարհն ցոյց տալ քարոզել իրենց զբաղում ըրած են, նոյնպէս և լաւ թոշակի ու վարձատրութեան իրաւունքն ունին։ Այսպէս է ամեն քաղաքակիրթ եւ ազնիւ ժողովրդոց և ազգաց վարմունք իւրեանց հանրային պաշտօնէից հանդէպ եւ այսպէս պէտք է վարուիլ այս պաշտօնէից հետ եւ չթողուլ որ թշուառ եւ զրկեալ մնան և իւրեանց արժանի վարձքին տեղ զրկանք եւ տառապանք չ'ստանան։

Պ 1. — Առեւտրական տեսակէտով եւ Օրէնսդրական եւ Քաղաքական Տնտեսագիտութեան բացատրութեամբ՝ Շահանուն կը տրուի այն դրամոյ գումարին կամ արեւան, որ առաջ կ'գայ անհատի մը կողմանէ՝ յառաջագոյն յատկացուած դրամագլխի մը՝ իր աշխատութեամբ՝ գործածուելու հետեւանօք անորոշ ժամանակի մը մէջ։ Տարբեր կերպիւ ըսելով շահը անհատի մը կողմանէ նուազ գնով առնուած և սուղ գնով ծախուած նիւթի մը դրամական տարբերութիւնն է։ Հետեւաբար կը տեսնուի թէ՝ շահը գործին բուն տիրոջը բնական հարստութեանց և կամ առուտուրի նիւթ կազմող ապրանքավայ՝ իւր աշխատութեամբ եւ իւր դրամագլխովը ըրած գործողութիւններուն հետեւանօք ստացած վարձատրութիւնն է, յառաջ բերած մաս մ'է՝ նորածին հարստութիւն մը կազմելու։ Այս վարձատրութեան քանակութիւնն անորոշ է, անստոյգ է, փոփոխական է եւ մանաւանդ խառն։

Պ 2. — Կանոնաւոր եւ ուղիղ Հաշուակալութեան առաջնորդութեամբ գործին տէրն անձամբ կամ հաշուակալներու միջոցաւ կ'ստուգէ թէ՝ տարի մ'առաջ ունեցած դրամագլխին ի՞նչ էր, որչա՞փ էր, քանի՞ն՞ յանգած է տարի մը յետոյ։ Իւր ճարտարագործութեան եւ առուտուրին

վերաբերութեամբ ի՞նչ ծախք որ ըրած է, կը գեղչէ նոցա արդիւնքէն, և հաշուական դրութեամբ կը գտնէ իւր զուտ շահն, զոր կ'աւելցնէ իւր դրամագլխոյն վրայ։ Իսկ եթէ ծախքերն գերակշռեն արդիւնքն, մնաց ըրած է ուրեմն, նոյնպէս մնասին քանակութիւնը ճշտելով՝ կը գեղչէ նախորդ տարուան դրամագլխէն, որ փոխանակ մեծնալու կը փոքրանայ։

Պ 3. — Շահու խնդրոց մէջ նկատելի երկու կարեւոր կէտեր կան, նախ կը վարձատրէ զձեռնարկուն, ճարտարութիւնն եւ եռանդն կը գրգռէ, այնպէս որ՝ շահելու հաւանականութիւնն կախում կ'ունենայ գործին տիրոջը աշխատասիրութենէն եւ իր գործն յաջողցնելու համար ունեցած լաւագոյն ձիրքերէն։

Ամեն օր գործի մարդոց աչաց առջեւ կը ներկայանան գործեր եւ մարդիկ ոմանք յաջող ու շահած, ոմանք յետադէմ՝ եւ մնաստուած, եւ ոմանք իսկ հարստացած եւ բարձր դիրքի հասած։ Այս երկու՝ իրարու ներհակ կացութիւններ՝ մի եւ նոյն ժամանակ համընթաց գնացք ունին առեւտրական ասպարէզին մէջ եւ կախում ունին որ եւ է մէկ կողմն հակելու անձին լաւագոյն յատկութիւններու կամ անկարողութեան հետեւանօք։

Շահերու հակառակող եւ մնասի տեղի տուող բնական վտանգներ եւ արկածներ անակնկալ իրարու կը յաջորդեն, Օրինակի համար առատ արտադրութիւն ամփոփող հունձքերը կարկուտէ, հեղեղներէ, երաշտութենէ, աւրուելու, խամրելու, փճանալու, ինչպէս նաեւ մթերանոցներու մէջ ամպարուած եւ չոգենաւներու մէջ ի ճանապարհի գտնուած ապրանքներ հրդեհով կամ ընկղմելով փճանալու ոչնչանալուն ենթակայ են, բայց այս մնասուց մեծագոյն մասին եւ նոյն իսկ ամբողջին առջեւն առնող կամ տուժող ապահովանքի դրական ընկերութեանց դիմելու հեռատեսութիւնն՝ այս կերպ կործանարար մնասուց առաջին կրնայ առնուլ, որոց մասին արդէն բացատրութիւններ տրուած են ըստ կարգին։ Բայ ի նախընթաց նկատումներէ՝ ըսենք նաեւ թէ ա-

աւելտրական, գործոց մէջ ստոյգ եւ ապահով չա՛հ՝ կարելի է ակնկալել կանոնաւորապէս կազմակերպուած, խնամօք եւ ուշադրութեամբ կառավարուած գործերէ : Եւ ցորչափ շահեր նախատեսուած լինին ապրանքաց մեծաքանակ գնման եւ մաս առ մաս վաճառման գործողութեանց մէջ՝ միշտ ներկայ եւ հեռաւոր հրապարակներու ընթացքն աչաց առջեւ ունենալով՝ այնչափ աւելի մարդս դէպ ի իւր զարգացումն կը յառաջանայ հանդարտ եւ հաստատ :

Մեծամեծ շահերու իսկոյն տիրանալու տենջը՝ շատ անգամ ձեռնարկուներ եւ գործնական կեանքի մէջ գտնուող անձինք յանդուսն ըրած են եւ այդ յանդուսնութիւնը մեծաւ մասամբ ֆեախութիւն հետեւութիւն ունեցած է : Շահադիտական տէսակէտով որ եւ է ապրանք մը մթերել ծայրայեղորէն, սակարաններու գործերու՝ առանց հաշույ եւ չափի ձեռնամուխ լինել, բազմաթիւ վաճառականաց կործանման պատճառ եղած են :

Արտադրելի քանակութիւնն ընդհանուր պիտոյից անբաւական եւ լինելիք պահանջմանց անհամապատասխան՝ որ եւ է ապրանք մը՝ սովորական միջին գնէն աւելի սուղ ամպարել, նոյնպէս գնոց ընթացքն անդադար վեր ի վայր չըջելու եւ յաճախադէպ ելեւէջի ենթակայ կառավարական եւ առեւտրական ընկերութեանց արժեթուղթեր եւ բաժնեթուղթեր՝ որոնց գներու տարապայման անկումն ենթակայ են քաղաքական փոթորիկներու, ինչպէս նաեւ շահադիտական նպատակաւ անհիմն լուրեր տարածայնող ոմանց շահախնդիրներու յերկրանաց հաւատ ընծայելով, մեծ քանակութեամբ գներ ու ծախելէ՝ եթէ օրինակի համար՝ տառն անձինք բաղդ ունեցած են օգտելով՝ հարստանալու, յիսուն անձինք ալ միխրոյ վրայ նստելու ստիպուած են :

Վնասի եւ հետեւաբար առեւտրական ձեռնարկ մը անկման առաջնորդող եւ քայքայող պատճառներէն զգուշանալու պայմաններէն կը համարուին նաեւ՝ առեւտրական գործոց մէջ՝ փոխառութեան եւ փոխատուութեան գործերու, նոյնպէս տարապայման սակով տոկոս առնելու եւ տալու,

ինչպէս նաեւ վարկի շնորհիւ ապառիկ գներու եւ ծախելու խնդրոց մէջ՝ զգոյշ եւ պահպանողական ընթացք ունենալ : Դէպքեր ցոյց տուած են թէ՛ առեւտրոյ մէջ՝ չափազանց վստահութիւն եւ ծայրայեղ լաւատեսութիւն գէշ հետեւանքներ ունեցած են : Թէ եւ այս խնդիրներն շոշափող ինչ ինչ կէտերու վրայ պիտի խօսինք նաեւ յաջորդ մասին մէջ Առեւտրական զգուշացման առթիւ :

Առեւտրական սոյնառիթ գործերէ զգուշանալու խընդրոց իբրեւ շարունակութիւն՝ յաւելունք նաեւ թէ՛ ընկերակցական ոգւոյն փրկարար ներգործութիւնն վերստին երևան կ'գոյ առեւտրական հրապարակին վրայ՝ մի եւ նոյն ձեռնարկին կամ ճարտարութեանը վերաբերութեամբ աշխատող բազմաթիւ անձերու եւ գործարանատեարց միջեւ ներդաշնակութիւն գնել, երբ մանաւանդ ծայրայեղ մրցմամբ զիրար կործանելու չափ նուազագոյն գնով ապրանք եւ նիւթ վաճառման հանելու կը հետամտին : Այս տեսակ պարագաներու մէջ շատ անգամ տեսնուած է կամ ընդհանուր միանգամ եւ կամ վաճառման ենթակայ ապրանքային նախնական ցում եւ կամ վաճառման ենթակայ հրապարակի հանիւթերու գնման եւ յետ ճարտարութեան հրապարակի հանիւթերու գնման գնոց չափերուն եւ քանակութեան վրայ ներկայ վաճառելի գնոց չափերուն եւ քանակութեան վրայ ներքին համաձայնութիւն գոյացնել, այսինքն կերպ մը դաշնակցութիւն մը կազմել, որով կարելի կը լինի յառաջն առնուլ, մանաւանդ երկրորդական եւ քիչ դրամագլուխի տէր անձերու անմիջական անկումն :

ՅԾ. — Ի դէպ է աստ յիշել թէ նախընթաց բացատրութեան կերպիւ՝ տարապայման մրցման մ'առաջն առնելու նպատակաւ՝ գործի տէր անձերու միջեւ տեղի ունեցած լու նպատակաւ՝ գործի տէր անձերու միջեւ տարբեր տարդաշնակցութիւնն եւ գործոց կեդրոնացումն տարբեր տարբեր խնդիրներ են : Առաջինն՝ զիրար չֆեախելու եւ ապրանքին գնոց ընթացքն միակերպ պահպանելու եւ բռնելու վրայ կը կայանայ, մինչդեռ երկրորդն բոլորովին տարբեր բայ կը կայանայ, մինչդեռ երկրորդն մենաշնորհի կերպաւ գործողութիւն մ'է, որ կերպիւ իւրիւր մենաշնորհի կերպաւ լանն ունի, այն բացառութեամբ որ՝ այս վերջինն օրինօք

կ'արդիւ է մենաշնորհեալէն զատ՝ ուրիշներն մի եւ նոյն ապ-
րանքին վաճառականութիւնն ընելու, մինչդեռ գործոց
կեդրոնացումը կազմող անհատք եւ ընկերութիւնք ամենա-
մեծ դրամագլխով առեւտրական հրապարակ կ'իջնեն ապ-
րանք մը մրցմամբ վաճառելու: Ամերիկայի մէջ եւ ապա
յԱնգլիա նոր մուտ գտած է այդ հերոսական գաղափարն .
այսպէս . ենթադրենք թէ յԱնգլիա սպառած տարեկան բո-
լոր կարագ իւղի համար, կեդրոնացման ընկերութիւնն
ամէն ագարակապաններու եւ կարագ իւղ ներմուծող վա-
ճառականաց հետ ամբողջովին գնելու մասին՝ նոցա ձեռն-
տու պայմանագրութիւններ կ'ընէ եւ ինքն կը գնէ իւղն եւ
կը ծախէ փոքր քանակ վաճառողներու, անշուշտ գրաւե-
լու ջանալով ընդհանուրին քաջալերութիւնն՝ ապրանաց
ընտրութեան եւ գնոց չափաւորութեան մասին: Առեւտրա-
կան այսպիսի հսկայ եւ բարեկազմ ձեռնարկի մ'առջեւ՝ փո-
քոր դրամագլխով նոյն ապրանքին վրայ գործ ընողներուն
ասպարէզը եւ շահը բնականօրէն չափազանց կը սեղմուի:
Ճիշտ այս դրութեամբ Ամերիկացիք ձեռնարկեցին երկու
տարի յառաջ Անգլիոյ ծխախոտի գործն կեդրոնացնել իւր-
եանց ձեռաց մէջ:

36. — Վերադառնալով գործաւորներուն՝ օրողչէքին
գեղջմամբ ակնկալուած շահուն առաւելութեան խնդրոյն՝
անգամ եւս՝ ըսենք թէ՝ այդ սկզբունք բոլորովին սխալ,
ծայրայեղ եւ ֆիաստեր է միանգամայն. արդ քանի որ
գործաւորներն մրցմամբ ծախելով դարձեալ շահ մը կ'ու-
նենայ, ուղիղ չէ որ գործաւորներուն իրաւունքը կողոպտե-
լով գոյացնէ եւ այդ դասուն նիւթական նեղ կացութենէն
օգուտ քաղելու համար զանոնք թշուառութեան մատնէ:

Շահն՝ արդէն ինքնին գործատէրին նկատմամբ իւր աշ-
խատութեան եւ դրամագլխոյն վարձատրութիւնն լինելով՝
օրողչէքի նման կը նուաղի ու կ'աճի հրապարակին վրայ
ապրանաց ընթացիկ գնոց եւ եղած պահանջման համեմատ:

սակայն տեսնուեցաւ արդէն թէ՝ բաւականապէս եւ ստու-
գիւ շահելուն բուն գաղտնիքը՝ գործաւորներն եւ աստիճա-
նաբար յետինէն մինչեւ բարձրագոյն պաշտօնեայք արժանա-
ւորապէս գոնացուցիչ կերպիւ վճարուելուն մէջն է: Առ այս
արժան է մասնաւորապէս յիշել Միացեալ Նահանգները, յո-
րում թէ շահը եւ թէ օրողչէք ու թոշակ միանգամայն բարձր
եւ մեծ են, ուր ուղիղ եւ լաւ կերպիւ հասկցուած է թէ՝
« Գործի մ'արդիւնաւորութիւնն կախում ունի նաեւ տիրոջը
եւ թէ աշխատողներուն նիւթական ապահով կացութեան տէր
լինելէն »:

Նոր երկիրներու եւ գաղթալայրերու մէջ, ուր հարս-
տութեան համար բազմաթիւ աղբիւրներ կրնան գտնուիլ եւ
անմշակ մնացած են, գործի տէր . . . ձեռնարկու, գործաւոր
անձինք գտնուած են որք այդ կերպ տեղուանք մեծամեծ
հարստութիւններ շինած են, մինչդեռ շահու պայքարը մեծ
ու դժուարին եղած է հոն, ուր ի վաղուց անտի շահագոր-
ծումն սկսուած, մեծամեծ եւ զանազան տեսակ ճարտարա-
րուեստք եւ առեւտուրք յառաջ գացած են. եւ ուր տեղեր՝
միջակ դրամագլուխներ՝ մանաւանդ յանդուգն ձեռքերու
մէջ՝ շատ անգամ հալած ու կորած են:

Բնական հարստութեանց մշակումն, հանրագուտ շինու-
թեանց ձեռնարկութիւնք թէեւ բաւական մեծ դրամագլուխ-
ներու եւ ընկերական կազմութեանց կարօտ են եւ երբեմն
ենթադրութեանց եւ հաշուց հակառակ արդիւնքներ յառաջ
բերած են, այսու ամենայնիւ բազմաթիւ մարդոց տարապայ-
ման կերպիւ հարստանալու միջոցներն եղած են: Շահու ա-
ռաւելութեան եւ ապահովութեան ի նպաստ՝ գիտութիւնն
մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած է գործի տեսարց եւ
գործաւորաց, ինչպէս արդէն տեսնուեցաւ մեքենայի գիւ-
տին եւ զարգացման խնդրոց մէջ:

Ամիոփելով ֆլասէ զգուշանալու մասին տրուած բա-
ցատրութիւններն, եւ հետեւելով տնտեսագիտական սկզբանց
եւ օրինաց՝ հետազօտելով նաեւ առեւտրական հրապարակի
վրայ գործող ու զարգացող անձնաւորութեանց գործելու
ներքին պայմանք՝ վստահաբար կրնանք հետեւցնել թէ՝ հա-

ըրստութիւններ՝ առաւելապէս կարող մարդկանց ձեռք կառավարուած եւ կանոնաւոր բարեկարգուած գործերու շարունակութեամբ՝ երկար տարիներու մէջ գոյանալով՝ կազմուած են եւ կը յարատեւեն ցորչափ այդ հարստութիւնք հիմնական եւ հաստատուն կացութիւն մ'ստացած են եւ իմաստութեամբ կը շահագործուին :

Գ. — Տոկոս. — Հարստութիւն գոյացնելու երեք օժանդակներէն մին եւս դրամագլուխն լինելն՝ քանիցս կըրկնուեցաւ : Երբ դրամագլուխն հաստատուն է, որպէս՝ գործիք, մեքենայ եւայլն, գործածութեամբ իւր արժէքն կը կորսնցնէ աստիճանաբար, կը հիննայ ու կը մաշի եւ երբեմն բեկանելով անպետ կ'ըլլայ կամ կը նորոգուի : Այս կերպիւ յառաջ եկած նուազագոյն քանակութիւնն՝ իրրեւ ծախք՝ արժէքէն գեղջել սովորութիւն մ'է, կամ տարբեր կերպիւ ըսելով՝ այդ պակասծր՝ արտադրութեանը փոխարժէքէն տեղը դնել հարկ է : Սակայն տեսնուեցաւ արդէն թէ՝ առևտրական փոքր գործերէ սկսեալ մինչեւ ամենաբարձր ձեռնարկներ՝ շրջուն դրամագլխի կարօտ են և այդ դրամագլուխ փոփոխական վիճակներու ենթակայ է, բաղկացեալ կանխապէս հնչուն դրամէ, որ ապրանքի, օրողչէքի, վարձքի եւայլն զանազան ձեւերու կը փոխանակուի եւ այսպէս՝ հարստութիւն գոյացնելու եռոտանոյն էական ճիւղերէն մինն կը լինի :

Ինչպէս աշխատութեան համար օրողչէք անուամբ բաժին մը կը տրուի, հողին համար՝ տուրք, նոյնպէս ալ դրամագլուխին համար տոկոս անուամբ շահ մը հանել՝ ուղիղ եւ բնական է : Վաճառատանց եւ առևտրական ընկերութեանց ոմանց քով սովորութիւն եղած է տարեկան շահու հաշուէն հարիւրին 5—10 քանակութեամբ գումար մը գեղջելով վերապահեալ դրամագլուխ անուամբ՝ առանձին դրամատուն մը յանձնել կամ իւր գործողութեանց շրջանակին մէջ թողուլ. — թէ եւ լաւագոյնն՝ չեզոքացնել է այդ գումարը :

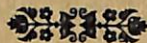
Տոկոսի գործողութիւնն՝ անմիջական հետեւութիւնն է փոխառութեան եւ փոխատուութեան գործողութեանց, որք տեղի կ'ունենան ստեպ առևտրական ասպարիզի վրայ վարկի շնորհիւ. եւ սովորութիւն է դրամագլխոյն կամ լաւ եւ փոխգումարին նկատմամբ՝ տարուան տեղողութեանը վրայ հաշուելու եւ իրրեւ միութիւն փոխգումարին իւրաքանչիւր հարիւրին վրայ համեմատօրէն որոշել : Օրինակի համար հազար լիրա փոխգումարի մը իւրաքանչիւր հարիւր լիրային տարեկան չորս կամ հինգ լիրա տոկոս հաշուել :

Տոկոսը ամբողջութեամբ երկու նշանակութիւններով եւ մասերով ըմբռնել պէտք է : Առաջին՝ գումար մ'ստացած լինիլ՝ եթէ փոխգումարն անվերադառնալի կերպիւ կորսուի : Երկրորդ՝ պարզապէս վարձք մ'է, շահ մ'է յատկացեալ դրամագլխոյն :

Այն երկիրներու մէջ, ուր փոխատուն տիրող օրինաց և դատավարութեանց անաչառ գործադրութեան վրայ չէ կարող համոզում եւ վստահութիւն կազմել եւ փոխ տուած դրամն կորսնցնելու երկիւղի մէջ է կամ գանձելու դժուարութեանց պիտի բաղխի, աւելի բարձր տոկոս կը պահանջէ՝ սոյն կարգի վտանգներուն առաջին մասամբ իւրիք առած ըլլալու նպատակաւ, այնպէս որ՝ կան երկիրներ, ուր տոկոսին լալու նպատակաւ, այնպէս որ՝ կան երկիրներ, ուր տոկոսին սակը հարիւրին տասնեւհինգ քսան համեմատական բարձրութիւնն առած է, ուստի տոկոսի սակին նուազութիւնը կախում ունի արդար օրինաց եւ անաչառ դատաւորաց գոյութենէն և երկրի մը հարուստ եւ վաճառաշահ լինելէն :

Փոխատուն ինքզինք զրկած կը լինի դրամէն, իսկ փոխատուն կը վայելէ այդ դրամէն հանելիք շահը, զայն առևտրոյ մէջ գործածելով. եւ այսու հետեւանօք շատ ուղիղ տըրոյ մէջ գործածելով. առաջնոյն տոկոսի անուամբ և բնական է որ այս վերջինն՝ առաջնոյն տոկոսի անուամբ շահ մը վճարելու ըլլայ : Երբ տեղ մը փոխատուներ քիչ են շահ մը վճարելու ըլլայ : Երբ տեղ մը փոխատուներ քիչ են իսկ փոխառուներ շատ, տոկոսին սակը բարձր կ'ըլլայ. և փոխադարձաբար՝ նուազ, եթէ առաջինք շատ եւ վերջինք՝ քիչ. այս՝ ապրանք մասին եղած մատուցման եւ խնդրանքի դրութեան հետեւութիւնն է :

գեղծումն վախճառութիւնն է, այսինքն դրամ պէտք ունեցողին նեղ կացութեանն օգուտ քեղելով՝ բարձր սակով դրամ փոխ տալն է։ Մանաւանդ կրկին արժէքով գրաւական ապահովութիւն առնելով։ Այս՝ քաղաքավարական ձեւին ներքեւ՝ կեզեքում է, յափշտակութիւն է, որ օրինաց առջեւ բնաւ թոյլատրելի չը լինելով հանդերձ, նոյն իսկ պատիժ հրաւիրող գործողութիւն մ'է։ Շատ անգամ տեսնուած է որ վաշխառուներու ծակաչքութիւնը նոյն իսկ զիրենք ևս փոխառութիւն հետ միասին փնասած եւ կործանած է, երկոքին ալ միանգամայն մոխրոյ վրայ նստելու պարտաւորած։ Այս իրարու հակառակ իրողութիւնը — տոկոս կրօնապէս արգելեալ եւ վաշխառուներու անօրէն ընթացք — բոլորովին անհամաձայն է Բաղաքական Տնտեսագիտութեան ոգւոյն, սկզբանց, օրինաց նոյնպէս եւ բնական ու դրական օրէնքադրութեան, առեւտրական յառաջադիմութեան, գործնական կեանքի յարատեւութեան տեսակէտներով, եւ չափաւոր սակով տոկոս՝ հարիւրին երեք, չորս եւ առաւելն հինգ՝ ըստ օրինի ընդունուած եւ փոխատուի եւ փոխառուի միջեւ յարմար դատուած եւ պաշտօնապէս ճանչցուած առեւտրական պայման մ'է, որուն գործադրութեանը մէջ մարդկային ընկերութեան ձոխանալու, զարգանալու եւ հարստութիւն կազմելու համար բազմաթիւ անձերու գործ եւ զբաղում ստեղծելու միջոց մը նկատուած է իրապէս։

ՄԱՍՆ ԶՈՐՈՐԴ

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆ

ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ. — ԴՐԱՄ. — ՎԱՐԿ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿՆԵՐ

81. Փոխանակութեան գործողութեանց համար հարստութիւն՝ յետ բաշխման վերածեալ դրամի՝ պէտք է շրջաբերութեան հանելու։ — 82. Դնումն եւ վաճառումն, զին։ — 83. Մատուցում եւ պահանջք. սակարկութիւն. գնոց հիմնական պատճառներն ու տեսակներն։ — 84. Կարկուծիւն. գնոց հիմնական պատճառներն եւ առեւտրական կեդրոններու վրայ։ — 85. Դրամին՝ փոխանակութեան համար ընծայած օգուտներն եւ դիւրութիւններ։ — 86. Ոսկին եւ արծաթ իբրեւ զնելի եւ վաճառելի ապրանք։ — 87. Դրամին արժէքն չնուազիր շարունակ դրոշմուելով. նիւթապէս պակսելու պատճառներն եւ ամէն երկրի մէջ շրջաբերելու պայմանաւոր ազատութիւնն։ — 88. Բացառութիւնք. Դրամական դրութիւնն եւ իւրաքանչիւր Լաթինը. Դրամի հարազատութեան մասին կառավարական հսկողութիւնք։ — 89. Վարկ, սահմանն եւ տարբերք, ընծայած օգուտներն. առժամանակեայ դրամագլխոյ տեղ մատուցած ծառայութիւնն։ — 90. Վարկի օժանդակ՝ արժէքաւոր թուղթեր։ — 91. Դրամատու։ — 92. 93. ԱռեւտրաՊետական եւ պաշտօնական արժէքաւոր թուղթեր։ — 94. Զէք։ — 95. Փոխանակագիր։ — 96. Երրորդի բաւոր թուղթեր։ — 97. Սեփականութեանց եւ մեծ հրամանին վճարելի մուրհակներ։ — 98. Վարկագիր եւ վարկ բանալու բանոցի յայտարարագրեր։ — 99. Հեռագրի, հեռագրի դերերը դրամական փոխանմարարագրի։ — 100. Պարզ պարտամուրհակ մէջ։ — 101. Դրամաժրարի առարում։ — 102. Երաշխաւորութիւն։ — 103. Յանձնարարութիւն։ — 104. Բէքէրանս։

ի մի բան ամեն զբաղմունք, զբամին հետ բաղդատուած, բացատրուած եւ քաջալերուած են՝ դրամն մարդկային ընկերութեան մանաւանդ գործնական կեանքին ամրապինտ կապն եղած է — եւ այդ կեանքն ամուր, ներդաշնակ եւ ծաղկեալ բռնելու, պահպանելու կը ծառայէ :

86. — Դրամին նիւթերն կազմող ոսկւոյ եւ արծաթի միաձոյլ զանգուածները ապրանք նկատուելով՝ մատուցման եւ պահանջման օրինաց ենթակայ են : Լոնտոնի, Բարիզի, Նիւ Եօքի մէջ յատուկ սակարաններ կան, յորս այս մետաղաց գիններն ելեւէջի ենթակայ են գնոց զանազան աստիճաններով : Այդ մետաղները կը ծառայեն հետզհետէ շրջաբերութեան դրուելու համար դրամ դրոշմուելու : Բաց ասկէ՝ իբրեւ մեծարժէք ապահովութիւն, հարստութիւն եւ ուղղակի շրջաբերութեան պատրաստելի նիւթ՝ նոյնութեամբ դրամատանց քով կը պահուի, ինչպէս նաեւ մասնաւորաց ծանր զարդեղէններ շինուելու կը գործածուի :

Գալիֆոյրնիոյ ոսկւոյ եւ արծաթի հանքերը անհուն գաղթականներ առ յինքեանս գրաւած են, եւ Անգլիոյ վերջին Հարաւ-Ափերիկէի պատերազմն թրանսվալի եւ Օրանժի ընդարձակ երկիրներուն մէջ գտնուած ոսկւոյ եւ արծաթի հանքերուն անսպառ գանձերը իւրացնելու նպատակաւ էր : Այս մետաղներուն երկրախուզութիւնը ամենայն ջանք ու ճիգով կը մղուի, յառաջ կ'երթայ :

87. — Ոսկւոյ եւ արծաթի արտադրութեանը համար եղած այս ընդհանուր շարժման հետեւանօք բնական է մտածել թէ դրամն օր ըստ օրէ կ'աճի դրոշմուելով եւ շրջաբերութեան հանուելով : հետեւաբար անկման օրինաց ենթակայ է : Այս մտածումն՝ աճման մասին ճիշտ է, բայց անկման՝ ոչ — Բացատրենք :

Նախ՝ եթէ դրամն կ'աճի, հարստութիւն դիզելու փափաքն ու ջանքն եւս գործնական կեանք ունեցող մարդկանց

քովն համեմատաբար կ'աճի, եւ վիճակագրութիւններ արդէն ցոյց կ'տան թէ՝ անհատական հարստութիւններու թիւն ու քանակ անհամեմատօրէն կ'աճի, կը բարձրանայ ու կը շատնայ, ճիշտ ժողովրդեան աճման օրինօք : Երկրորդ՝ դրամն արկածներու եւ պատահարներու հետեւանօք կորստեան ենթակայ է, յիշենք, որպէս մեծ հրդեհներու մէջ, չողենաւներու ընկըղմանց պահուն, իրենց մէջը գտնուած դրամական ծրարներու կորուստը, երկրաշարժներու հետեւանօք քաղաքներու հիմնայատակ կործանմանց մէջ, շրջաբերութեան մաշուած դրամք : հողին տակ թաղուած ու մոռցուած դրամք : մասնաւորաց կողմանէ նպատակաւ մաշուած պակաս դրամք կային :

Օրինաւորապէս կազմուած քաղաքակիրթ բոլոր անկախ պետութեանց ոսկւոյ դրամներ՝ օտար երկիրներու մէջ շրջաբերութիւն ունին, ուստի եւ փոխանակութեան միջոց կը նկատուին, եւ կամ օտար երկիրներու մէջ՝ տեղականին հետ կը փոխուին իրենց սովորական արժէքէն չնչին տարբերուելով մը կորուսելով եւ շատ անգամ առանց տարբերութեան, որք փոխանակողին՝ այդ տարբերութիւնը չահելու նպատակէն կախեալ կը լինի եւ կամ փոխադրութեան եւայլն ծախուց կը յատկացուի : Սակայն երկիր մը, պետութեան մը ամբողջ սահմանին մէջ՝ նոյն տէրութեան դրոշմն կրող դրամն զործածել ընդունուած տիրող ընդհանուր սովորութիւն մ'է :

88. — Այս ընդհանուր շրջաբերութեան մէջ զարտութիւն կը կազմեն Հռովմայ Պապերուն եւ Գաղղիոյ Լուի Ֆիթիփ լը Պէլ թագաւորին դրոշմել տուած դրամներն, որոնք համարժէք մետաղ, ոսկի եւ արծաթ չեն պարունակեր եւ անուանական արժէքէն նուազ գնով կը շրջին եւ դուն ուրեք կը պատահին առեւտրական հրապարակներու վրայ, Արեք կը պատահին առեւտրական դրութիւնն ունի, ինչպէս նաեւ մեն երկիր իւր դրամական դրութիւնն ունի, ինչպէս նաեւ միութիւնն : ինչպէս Գաղղիա՝ Ֆրանքն՝ միութիւնն ընդունուած է, որուն քսանը՝ ոսկեդրամ մէկ Լուի տ'օրին : ամբողջութիւնն եւ համագումարը կը ներկայացնէ, մինչդեռ Անգլութիւնն եւ համագումարը կը ներկայացնէ, մինչդեռ Անգլութիւնն Սովորէն, այսինքն Լիւր Սթէրլին ընդունուած է որ քսան

Շէ/ինի կը բաժնուի : Գաղղիական դրամական դրութիւնն Իւնիոն Լաթին կոչուած է, որու հետեւած են Իտալիա, Զուի-
ցերիա, Պելճիզա եւ ապա Արեւելեան մի քանի փոքր տէ-
րութիւններ :

Հնդհանուր ազգաց դրամական դրութեանց վրայ՝ ամէն
կարգի մանրամասն տեղեկութիւններ տրուած եւ Օսմանեան
կայսերական կառավարութեան դրամական դրութեան հետ
բաղդատական ցուցակներով բացատրուած են մեր Առեւտրա-
կան Թուաբանութեան 35էն մինչեւ 88րդ էջերուն մէջ, ինչ-
պէս նաեւ չափերն ու կշիռներն :

Նոյնպէս Օսմանեան դրամական դրութիւնն, սոցա չա-
փերն, կշիռներն, բաղադրութիւնք եւայլն բացատրուած են
յիշեալ գրքին 114էն մինչեւ 120 էջերուն մէջ :

Դրամական արժէքն պահպանելու եւ առանց որ եւ է
արգելքի՝ շրջաբերութեան մէջ ազատ ձգելու համար՝ կառա-
վարական ուշադրութիւնք անպակաս եղած են օրինական
միջոցներով՝ Ա. — պատժելով կեղծ դրամ շինողներ, նոյն-
պէս եւ դրամն սղոցելով եւ քիմիական բաղադրութեամբ մե-
տաղէն գողցողները : Բ. — Առեւտուրի մէջ արծաթ եւ ոս-
կի դրամներուն վճարման քանակութեանն չափ ու սահման
որոշելով : Գ. — Շրջաբերութենէ քաշելով գործածութենէ
հինցած, ծակուած, կշիռէն պակաս դրամները : Այս առթիւ
տեղի ունեցած արժէքին եւ գնոյն կորուստն կառավարու-
թեան գանձին պատկանելով :

89. — Վարկ. — Առեւտրական գործերու յաջողու-
թեան եւ զարգացման էական պայմաններէն մինն եւս եղած
է վարկի սովորութիւնն. այսինքն այն վստահութիւնն, զոր
դրամ եւ կարողութիւն ունեցողն կ'ընէ ուրիշի մը խոստման՝
անոր հնչիւն դրամ, կամ դրամական գումարի մը հետ բաղ-
դատուած արժէք մը, քանակութիւն մը ապրանք տալով.
հազուադէպ՝ նոյնութեամբ եւ ընդհանրապէս փոխարժէքն՝ հա-
մաձայնեալ ժամանակէ մը յետոյ ստանալու համոզմամբ, հե-

տեւարար վարկ՝ վստահիլ, հաւատալ, համոզուիլ կը նշանակէ
եւ իբրեւ տարերք ունի խոստում եւ վստահութեան ներճնումն,
որք յառաջ կ'գան ընդունողին, այսինքն պարտականին հա-
տուցանելու կարող եւ խոստումն յարգող անձ մը լինելէն, նոյն-
պէս անոր աջալրջութենէն, գործունէութենէն պարկեշտ եւ
օրինապահ բնաւորութենէն խորոյ այն օրէնքները, որոնք կը
պարզեն անհատական սոյն կարգի յատկութիւններ եւ կ'ապահո-
վենյանձնառութեանց անթերի եւ լիովին գործադրութիւնն, կը
նպաստեն վարկի խնդրոյն ընդարձակման եւ ծաւալման : Ի
դէպ է յիշել թէ անհատական առաքինութիւններու գործադ-
րութիւնն կը նպաստեն հարստութեան գոյութեան եւ անման :

Վարկի խնդիրներ իրենց ընդարձակ սահմանին մէջն
առնելով՝ այսպէս կրնանք ամփոփել. «Երբ որ եւ է մէկը ու-
րիշէ մը հարստութիւն մը կ'ստանայ փոխարժէքն, որոշեալ
ժամանակի մը յետոյ տալու պայմանաւ, վարկի գործողու-
թեան կատարուած կը լինի » : Վարկ կ'օգնէ աշխատութեան,
որպէս զի՝ արդիւնքն մեծ ու զօրաւոր լինելու ասպարէզն ու-
նենայ : Վարկն դրամագլխոյ վրայ չ'արարուիր, թէ եւ զայն
առժամանակեայ կերպիւ կ'ընդլայնէ, կը մեծցնէ անոր ար-
տադրական գործունէութեան աջակցելով. այս կերպիւ վարկ
տադրական գործունէութեան մը յառաջ բերելու, պատրաստ աշխատու-
արտադրութիւն մը յառաջ բերելու, պատրաստ աշխատու-
թեան մը առժամանակեայ դրամագլուխի տեղ ծառայէ : Վարկ
արժեցնել կ'տայ խնայողութիւնք եւ չ'թողուր որ դրամա-
գլուխներ՝ անգործ աւապարդիւն մնան՝ իրենց երեսը ծած-
կելով՝ աշխատասէր եւ արդիւնաբեր ձեռքերու եւ աշաց առ-
ջեւ Վարկ՝ առժամապէս դրամագլուխ կը հայթայթէ այն-
պէս. վարկ՝ առժամապէս դրամագլուխ կը հայթայթէ այն-
պէս. վարկ՝ պարտաւորիչ եւ վերահաս վճարումներուն գո-
հացում կ'տայ եւ առաջն կ'առնու բոլոր այն կարգի դժ-
ուարութեանց, որք դրամական նեղութեան բերմամբ առե-
ւտրական ամեն ներդաշնակութիւն կրնան խանգարել :

90. — Վարկի գործողութիւնները դիւրացնելու նըպատակաւ կարգ մը թուղթերու հաւաքածոն յառաջ եկած է եւ հնչիւն դրամին իբրեւ օժանդակ միջոցներ նկատուած ի գործածութեան՝ մանաւանդ մեծ ու կարեւոր առեւտուրներու պահուն։ Այդ թուղթերը շատ պարագաներու մէջ՝ հնչիւն դրամէն ալ աւելի դիւրութիւններ եւ առաւելութիւններ կ'ընծայեն գործնական կեանք ունեցող անհատներուն քովը .

— Գորս միահամուռ կ'անուանենք Արժեքաւոր քուղքեր, որոնք նոյն իսկ ոսկիէն աւելի քիչ տեղ բռնող, թեթեւ և դիւրատար են եւ մեծամեծ գումարներու շրջաբերութեան նման համընկու, հաշուելու յոգնութիւններ, սխալմունքներ եւ ժամանակի կորուստ չեն պատճառեր, Դրամին նման մաշուելով՝ արժէքէն կորսնցնելու վտանգէն ազատ են եւ որք հեռուոր տեղուանք անգամ թղթատարով, ի հարկէ ապահովագրեալ՝ կը ղրկուին։ Արժէքաւոր թուղթեր որչափ շրջաբերութեան մէջ ճիշտ դրամին նման ազատ են եւ նշանակուած արժէքն անթերի կը ներկայացնեն. ունին նաեւ այնպիսի դիւրութիւններ ու պայմաններ ալ, որք եթէ կորսուին, գողցուին, բուն տիրոջը ներկայութիւնն կամ գրաւոր հրամանն մինչեւ որ տեղի չունենայ, գտնուող կամ գողցողը կամ պատահաբար ձեռք անցնողն չ'կրնար անկէ օգուտ մը քաղել. և հետեւապէս բուն տէրոջը նիւթապէս վնասել։ Այդ արժէքաւոր թուղթերն ներկայացնող գումարներն հընչիւն դրամով գանձուելու առաւելութիւնն կը վայելեն կամ մաս առ մաս գանձուելու կ'ենթարկուին, կրողին որ եւ է կերպ դիւրութեանը համակերպուելով։

Վարկի գործողութեանց բազմադիմի օգտակարութիւններն առեւտրական և ճարտարարուեստական կանոնաւոր եւ բեղմնալիւր ձեռնարկներու մէջ երևան կ'գան։ Խնելացի, հեռատես, գործունեայ պարկեշտ անձինք կը դիմեն այդ միջոցին իւրեանց արդիւնաբեր աշխատութիւնն արժեցնելու և զարգացնելու համար։

Վարկի գործողութեանց դիւրութիւն ընծայող եւ դրամին օժանդակ համարուող արժէքաւոր թուղթերէն յիշենք.

91. — Ա. Դրամատոմներ. — Պետական դրամատոմներ՝ ընդ հսկողութեամբ և երաշխաւորութեամբ պատկանող կառավարութեան, արտօնեալ են դրամատոմներ շրջաբերութեան հանելու։ Տպագրեալ և հանող դրամատան կողմանէ կնքուած, դրոշմուած և թուահամարի ներքեւ դրած թուղթ մ'է, շրջաբերելով ձեռքէ ձեռք՝ ազատ, իբրեւ դրամ համարժէք գումարի մը, յորում նշանակուած է։ Մարդիկ միլիոնաւոր հնչիւն ոսկիներու տեղ կը վճարեն, կը դանձեն դրամատոմներով, առաւելապէս յարգ և հակում ցոյց տալով այդ դրութեան, վերը թուած դիւրութեանց և դիւրատարութեան համար։ Ենթադրենք թէ տասը հազար լիւր պարութեան նախող տոպրակ մը կշռէ 80 քիւօ — այսինքն 60 օխայ — մինչդեռ այդ գումարն ալ համընկու, ստուգելու համար քանի մը ժամ անցնել պէտք պիտի լինի։ Սակայն տասը կտոր թուղթ հազարական լիւրանոց, կամ հարիւր կտոր թուղթ հարիւրական լիւրանոց, կամ երկու հարիւր թուղթ յիսունահարիւրական լիւրանոց, կարգանել շատ դիւրին կը լինի և կան լիւրանոց՝ համընկ, գրպանել շատ դիւրին կը լինի և հազիւ այս գրքին չափ ծանրութիւն և տարածութիւն կրնայ ունենալ։

Դրամատոմներ՝ դրամատոմ հանելով պարզապէս փոխառութիւն, և դրամատոմն բռնողն ալ դրամատան փոխառութիւն, վարկ ըրած կ'ըլլան։ Սակայն պայման է որ դրամատոմներն հանած դրամատոմին արժէքին քանակութեան մէկ երրորդին չափ անպատճառ հնչիւն դրամ կամ ձոյլ ոսկի չ'պահեստ ունենայ իւր քով կառավարութեան գիտակցութեան և հսկողութեան ներքեւ՝ առ ի կանխատեսութիւն՝ դրամատոմներուն հնչիւն դրամի դէմ փոխանակելու դիմողներուն համար ի պահեստի։

Դիտելի է որ դրամատոմն այդ տոմսերէն հանելով՝ պարզապէս թուղթերու միջոցաւ ձեռք բերած և չհազարած ձեռք հնչիւն դրամներուն համար փոխառութեան օրինօք տուած կոս չվճարեր, և իւր հաւքուն, հարստութիւնն, կը ներկայացնէ վստահութիւնն իբրեւ երաշխաւորութիւն կը ներկայացնէ ընդհանրութեանը, Տնտեսագիտութեան այդ կարգի դրամատոմներուն հետեւելիք ուղին, վստահ եւ կանոնաւոր գործ

ծերն կը լինին, զի եթէ իրենց վարկին վրայ փոքրիկ կասկած մը հրաւիրեն և շահադիտական ու բաղդային գործերու և գործողութեանց մէջ մտնելու ըլլան, հանած դրամատոմսերուն ընթացքն դժուարութեանց կը բաղխի և կրնայ բազմաթիւ անհատներու հարստութեանց փճանալուն տեղի տուած ըլլալ:

Շրջաբերութեան, փոխանակութեան, հեռաւոր տեղուանք դրամ ղրկելու մասին ժամանակի եւ ծախուց խնայողութեան, ապահովութեան և ուրիշ բազմադիմի պատճառներու տեսակէտով դրամատոմսերու ընծայած ծառայութիւնք անթիւ են. բաւական է երեւակայել թէ՛ կան դրամատոմսներ որք օրը հարկէր հազարէն մինչեւ կէս, մէկ միլիոն իրազանձելու, վճարելու հարկին մէջն են և եթէ գրամատոմսերու դիւրութիւնն չ'լինէր, հնչիւն և մետաղեայ դրամ կ'ընէր, համբելու, ծրարելու, փոխադրելու համար ո՞րչափ ժամանակ պիտի սպառէր, այնպէս որ կարելի էր արտի չ'լինէր օրական գործողութիւններն աւարտել և պիտի ստիպուէր շատ մարդկանց գործերն կիսկատար թողուլ և յետաձգել:

92. Բ. — Կառավարութեանց, քաղաքներու, քաղաքացիութեանց ըրած տնտեսական փոխառութեանց բաժնեքուղքեր, ռախարքներ, որք դրամատանց առեւտրական շրջանակներէ դուրս, պետական պաշտօնական հանգամանք ունին, տարբեր ընթացքի մը կը հետեւին և չեն կրնար դրամատոմսի պէս փոխանակութեան միջոց լինիլ և չըջաբերութեան հանուելի անխտիր, քանի որ պետական և պաշտօնական այդ արժէքաւոր թուղթերը պատրաստ փոխարժէք մը չեն ներկայացներ, ինչպէս տեսնուեցաւ դրամատոմսերու մէջ, եւ հիմնուած են փոխառութեանց վրայ, սւստի չեն կրնար դրամի անմիջական կարօտութիւնն լեցնել ամենուրեք և ամեն ժամանակ: Այդ արժէքաւոր թուղթեր՝ պատերազմական ծախուց և տուգանաց հայթայթման, երկրին ու քաղաքներուն բարեգաղութեան, եւայլն բացառիկ մեծ ծախքերու հոգացման համար հարկ տեսնուած է այդ դրամի՝ ձեռք բերել, այս

նպատակաւ գոյութիւն կ'առնուն և գնման ու վաճառման օրինաց ենթակայ կը լինին. ունենալով իրենց իրական և անուանական գիններ՝ երեւէջի ենթարկուած՝ միշտ ազդուելով հանող պետութեան քաղաքական բարի կամ յոռի ընթացքէն, եւ լեւտական լայն կամ նեղ կացութենէն, օտար պետութեանց հետ ունեցած բարեկամական կամ թշնամի յարաբերութիւններէն, տոկոսներ, գլխավճարներ, շահաբաժինք օրոշուած ժամանակին կանոնաւորապէս վճարուելէն կամ յետաձգուելէն: Այս պայմաններուն լաւագոյն կողմերը միայն կրնան եւեթ ազգել պաշտօնական թղթոց իրական գինն ամուր բռնելու և դրամատոմսի հետեւող ընթացք մը տալ անոր, եւ իբրեւ դրամ՝ պետական գանձէն ստանալ կամ իբրեւ արժէք՝ անոր վերադարձնել ի հաշիւ և ի փոխարէն գանազան պարտուց և տուրքերու: Յաւելունք թէ սոյն կարգի արժէքաւոր թուղթերու վրայ եղած փոխառութիւնք կը հիմնուին եկամուտի մը վրայ որ իբրեւ երաշխաւորութիւն կը ծառայէ այդ թուղթերը կրողներուն հանդէպ և այդ եկամուտը յատկացուած է այդ թուղթերը հետզհետէ առեւտրական հրապարակէն հաւաքելու և ջնջելու:

Պետական արժէթուղթերը, որք կառավարութեանց ըրած փոխառութիւններն կը ներկայացնեն կ'ըսուին նաեւ ներքին փոխառութիւն երբ գումարն փոխ առնուած է երկրին մէջ հպատակ ժողովուրդէն, իսկ արտաքին փոխառութիւն երբ օտար երկիրներու դրամատոմսներէն և ընկերութիւններէն առնուած է և առեւտարի գործողութիւնք ընդհանրապէս տիրող կառավարութեան և օտար պետութեանց մայրաքաղաքներու Սակարանաց մէջ տեղի կ'ունենան:

93. — Գ. — Հանրագոյտ շինութեանց համար օրինակազմ առեւտրական Անանուն ընկերութեանց բաժնեքուղքի, ռախարքի մէջ կ'անուանենք այն արժէքաւոր թուղթերը որոնք հրապարակ հանուած կը լինին ըստ առեւտրական օրինաց կազմուած և տիրող պետութենէ արտօնուած

Փոխանակագիրն ուրեմն վաճառականին ստորագրութեան ներքեւ առժամանակեայ դրամ մ'է մինչեւ վերջնական գանձումն, եւ այսպէս շրջաբերութիւն ունի ընդ մէջ իրարմէ շատ հեռի եւ իրարու անծանօթ անձերու միջեւ, որոնց սակայն առեւտրական համբաւն ու պատուաւորութիւնը մեծապէս կը նպաստէ փոխանակագրոց զիւրաւ եւ անկասկած առուծախին եւ ձեռքէ ձեռք անցնելուն:

Փոխանակագրի գործողութիւնը որոշապէս ըմբռնուելու համար, փորձենք օրինակաւ մը բացատրել:

Ենթադրենք թէ Մանչեսթըրէն հարիւր լիրայի ապրանք ղրկած ենք Կ. Պոլիս Ա.ին. որմէ այդ գումարը կ'ուզենք ստանալ: Նոյնպէս Մանչեսթըրի մէջ բնակող Բ. ալ հարիւր լիրայի ապրանք ստացած է Գ.էն որ կը գտնուի Կ. Պոլիս: Ա.ին՝ փոխանակագրով՝ կը հրամայենք որ հարիւր լիրան վճարէ Բ.ին որմէ փոխարէնը կ'ստանանք: Ըսել է որ Ա.էն մեր ունեցած պահանջը գանձեցինք փոխանակագրով. քանի որ Բ. մեզ հարիւր լիրա վճարեց եւ փոխանակագիրն առաւ, այլ եւս, Բ.ն Գ.ին ունեցած պարտքն հատուցած կը լինի՝ այդ փոխանակագիրն անոր ղրկելով. ուստի Գ.ն եւս կ'ստանայ հրամայուած հարիւր լիրան Ա.էն ի հաշիւ Բ.ին ղրկուած ապրանք:

Փոխանակագիրն ուրեմն ընդ մէջ վաճառականաց դրամական փոխադարձ պարտուց եւ պահանջից կարգադրութեան միջոց մ'է թուղթի կտորով մը կատարելի: Փոխանակագրերու գործողութիւնները մեծաւ մասամբ դրամատունները ստանձնած՝ կը կատարեն եւ որ եւ է կողմէ որչափ գումար քաշուի, փնտուռի, դրամատունը կը հայթայթեն եւ որ եւ է քանակ պահանջմանց գոհացում կտան, որպէս պիտի տեսնուի դրամատանց գործողութիւններու վրայ յաջորդ մասին մէջ տրուելիք բացատրութիւններէն:

96. — 2. — Երրորդի մը հրամանին վճարելի յանձնառու մեքենայսինքն մուրհակներ կ'ստորագրուին առեւտրական այնպիսի պարագաներու մէջ, որ նոյն ժամուն այդ գումարն հատուցանելու

զիւրութիւն չկայ: Մուրհակն հիմնուած կը լինի ուրեմն կամ որոշ պայմանաժամէ յետոյ վճարելի՝ ապառիկ ապրանքի մը գնման վրայ, կամ տեղի ունեցած դրամական փոխառութեան մը վրայ, ինչ որ ալ ըլլայ շարժառիթն՝ մուրհակին մէջ երկու երեք բառով յայտնել օրինական տրամադրութիւն մ'է, որոշ թուականի մը ներկայացողին կամ ի տես վճարելի: Այդ գրերը վարկի եւ պատուաւորութեան վրայ հիմնուած են, եւ պարզապէս յանձնառութեան խոստման գրեր են՝ նշանակուած գումարին վճարուելուն համար եւ երբ երբորդի մը հրամանն պայման դրուած է՝ փոխանակագրի պէս հրամանէ հրաման գրաւոր կերպիւ կատարել ստիպողական է:

97. — Է. — Սեփականութեանց եւ մքերանցի յայտարարութեւ կ'ապացուցանեն կալուածատէրերու զոյքն եւ մաքսատան մէջ կամ իւր եւ ուրիշին մթերանոցներուն մէջ ունեցած ապրանքային քանակութիւնն եւ արժէքն, կը ծառայեն վարկ բանալ տալու: Հոս յիշենք նաեւ ապրանքային ուղղագրեր, պետական եւ առեւտրական ընկերութեանց արժէթուղթեր, որոնք նոյնպէս անհատի մը նիւթական կարողութեան յայտարարներն կազմելով՝ վարկ բանալ տալու գործողութիւններն կը զիւրացնեն:

98. — Ը. — Վարկագիր կամ վարկ բանալու յանձնարարագրեր. — Սովորաբար դրամատանց մէջ դրուած դրամներու բերմամբ, առեւտրական խոստումներն ճշդապէս կատարել, գործոց մէջ յաջողութիւն գտնել տեղի տուած են ի հարկին վարկագիր կամ վարկ բանալ տալու յանձնարարագրեր ձեռք բերել գործի մարդկանց ի նպաստ:

Ուստի եւ հրապարակէ մ'ուրիշ հրապարակ երթալով գնումներ կատարելու համար անհրաժեշտաբար հետն դրամ կրելու կամ կրած դրամն անբաւական գտնուելու ժամանակ գործին կատարման յետաձգում չպատճառելու համար վարկագիր ունենալ սովորական եղած է: Դրամատուն մը կամ

անձ մը այդ թուղթը կրողն կը յանձնարարէ երթալիք հրապարակին վրայ գտնուած դրամատան մը, առաջարկելով վըճարել իւր յանձնարարեալին իւր պատասխանատուութեան ներքեւ որոշ գումար մը կամ որչափ որ կտրօտութիւն ունենալու ըլլայ:

99. — Թ. — Հեռագիրն եւ անմիջական դիւրութիւններ ընծայած է դրամական փոխադրութեանց, վարկի գործողութեանց, հեռաւոր հրապարակներու վրայ մի եւ նոյն օրուան մէջ կատարելի ամեն կերպ առեւտրական գործողութեանց: Գործի տէր մարդիկ ինչ որ կրնան գրել, յանձնարարել եւ տեղեկանալ գրով ու առեւտրական արժէքաւոր թուղթերու օգնութեամբ, մի եւ նոյնը կ'ընեն նաեւ հեռագրական թելերու միջոցաւ: Հեռաձայնն եւս մի եւ նոյն պաշտօնը կը կատարէ իրարու հետ հաղորդակցութիւն ունեցող մերձաւոր հրապարակներու մէջ ձայն առ ձայն իրարու հետ խօսակցութեամբ:

101. — Ժ. — Դրամածրամներու առաքումն՝ գումարի համեմատութեամբ՝ շատ նուազ արժէք մը կը բռնէ դրամատոմսերու, մանաւանդ փոխանակագրերու գործողութեանց հետ եթէ բաղդատութեան դրուելու ըլլայ: Դրամատոմսներ եւ կառավարական պաշտօնատոմսներ իրենց ձեւերուն հետ առաւելապէս կ'ըզրաղին հնչիւն դրամին քանակութիւնն չափաւորապէս միշտ ի պատրաստ ունենալու, չէքերու եւ զանազան ծախուց փոխարէնն վճարելու նպատակաւ: Առեւտրական ասպարիզի վրայ վաճառականաց միջեւ շատ քիչ անգամ այս գործողութեան պէտքն կը տեսնուի, այն պատճառներու բերմամբ որք թուուած են դրամատոմսերու եւ փոխանակագրերու բացատրութեանց մէջ:

101. — ԺԱ. — Պարտամուրհակն եւս վարկի վրայ հաստատուած գործողութիւն մ'է, ճիշտ Զ. համարին մէջ

յիշուածին նման, միայն թէ առեւտրական գործողութենէ դուրս՝ պարզ փոխառութեանց մէջ՝ երբ մանաւանդ երրորդի հրամանի տեղ՝ բուն փոխատուին վճարել պայման դրուած է: Այս գործողութեան դիւրութիւն ընծայողներն են ո՛չ միայն փոխառուին նիւթական գոյից հետեւանօք ներշնչած վստահութիւնն, այլ նաեւ խոստումն կատարելու յատկութիւնն ունեցող անձ մը ճանչցուած լինելն:

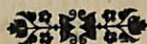
102. — ԺԲ. — Երաւխաւորութիւնն՝ առեւտրական գործոց մէջ շատ անգամ կը փնտռուի այն կարգի անձերու համար, որք իրենց եղած որ եւ է կերպ վարկի մը հետեւանօք յանձնառումն կատարելու մասին իրենց վրայ կասկած զարթուցաց են, այնպէս որ վարկ ընողն ահնկալուած յանձնառումն կատարել նոցա կարողութենէն վեր նկատած է, ուստի եւ երրորդի մը պատասխանատուութիւնն իրբեւ ապահովութիւն ունենալ կը պահանջէ: Այդ ապահովութիւնն կրնայ տալ, ներշնչել՝ վարկ մ'է, որ կրնայ յառաջ գալ միայն նիւթական կարողութեան եւ մանաւանդ բարոյական ձիրքերու հետեւանօք, երբ երաւխաւորողն առանց փոխարժէք մը ստանալու ի պատանդ՝ կը կատարէ զայն, իսկ երբ պատանդի մը վրայ հիմնուած է այդ վարկը՝ աւելի պատանդին քան թէ անձին եղած կը լինի, եւ կրնայ բուռի թէ այնչափ վըստահութիւն չէ կրցած ներշնչել: Երաւխաւորողն ի հարկէ պատահողին, պէտք է հաճոյ թուի իրբեւ կարող վճարելու եւ անհաղորդ գումարն: Այս կարգի գործողութիւններ պայրաւխաւորած գումարն: Այս կարգի գործողութիւններ պայմանագրերով տեղի կ'ունենան՝ ամէն երկրի մէջ տիրող օրինաց տրամադրութեանց համեմատ:

103. — ԺԳ. — Յանձնարարութիւնն եւս վարկի հետեւանքն է և հիմնուած է մասնաւորապէս յանձնարարեալ անձին բարոյական և գործնական կեանքի բարեմասնութեանց վրայ, որոնք պէտք է ճանչցուած եւ գնահատուած լինին յանձնարարողին կողմանէ, որպէս զի բերանացի կամ զրա-

ւոր կերպիւ երրորդ մը վստահացնէ իւր պատուաւորութեամբ
թէ յանձնարարեալը այս կամ այն հանգամանաց տէրն է կամ
այս ու այն կերպ յանձնառուներ կը կատարէ, Յանձնարա-
րութեանց հետեւանօք՝ յանձնարարեալին գործած թերու-
թիւններուն, պատճառած փոստերուն կամ խոստմանց անի-
րանալի մնալուն թէեւ օրինաւորապէս պատասխանատուու-
թիւն մը չկայ յանձնարարողին համար, բայց պատուասիրա-
կան եւ բարոյական պատասխանատուութիւն մը հրաւիրած կը
լինի վրան, եւ տեղի կ'տայ իւր վրայ սխալ գաղափար կազ-
մուելու եւ միանգամայն երրորդի մը պատահած վնասուց
պատճառ եղած կը լինի ակամայ:

104. ԺԴ. — Բեֆերանս. — Յանձնարարութեան բո-
ւորովին հակառակ վարմունքն է: Բեֆերանս այն տեղեկու-
թիւնն է, զոր վաճառական մը որ եւ է մէկու մը հետ գործ
ընելու ժամանակ՝ երբ պարտաւոր նկատէ զինքը ճանչցնե-
լու՝ առանց իւր վրայ գովեստներ չուայլելու, պարզապէս իբր
Բեֆերանս քանի մը հանրածանօթ ու պատուաւոր անուններ
կը շարէ ու կ'իմացնէ իր թղթակցին, ըսել ուզելով լոկելայն
թէ, իւր առեւտրական պատուաւորութեան մասին, այս ինչ
այն ինչ անձերուն կրնայ դիմել՝ տեղեկութիւն ստանալու
համար: Բեֆերանս ցոյց տուողն կատարելապէս վստահ պէտք
է լինիլ թէ ինք փնտռուած հանգամանքներուն ապացոյց-
ներն տուած է նշանակած անձերուն. — Բեֆերանս ո'չ միայն
առեւտրական այլ ամեն կարգի զբաղմանց, գործոց եւ պաշ-
տօնէութեանց մէջ հարկեցուցիչ պարագայ մ'է քաղաքա-
կէրթ երկիրներու մէջ մարդս ինքզինք իրապէս ճանչցնելու
համար:

Վերոթուեալներն են գլխաւորաբար վարկի հիմունք
կազմող գործեր ու ձիրքեր եւ վաճիկն եղած է մարդկային
ընկերութեան գործնական կեանքին զարգացման էական պայ-
մաններէն մին:

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐ ԵՒ ՄԻՋԱՎԱՅՐԲ

ՇՈՒԿԱՅ, ՍԱԿԱՐԱՆ, ՏՕՆԱՎԱՃԱՌ, ԱՇԽԱՐՀԱՆԴԷՍ,
ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ, ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՔ

105. — Աշխատավայրի կարեւորութիւնն եւ Շուկայն: — 106. —
Գործատուներ շուկայէն հեռի, իսկ Սակարաններ եւ զրամատուներ շու-
կային մէջ: — 107. — Վաճառականէ աւելի խանութպան եւ արհես-
տաւոր պէտք ունին գործատեղոյն տէրն ըլլալ: — 108. — Սակարան-
ներ: — 109. — Արժեթղթեց վրայ՝ սակարաններու մէջ՝ հարկ է զգու-
շուեամբ գործել, ըմբռնելու ջանալով զինքուն կեղծ եւ իրական
պատճառներն: — 110. — Արմտեաց սակարաններ: — 111. — Բամ-
պակի կեդրոնական սակարաններ. ի նիւ Եօրք եւ ի Լիվրբուլ. առու-
ծախի դրութիւնն եւ 1903էն 1904ի գործողութիւնները: — 112. — Տօնավա-
ճառ: — 113. — Աշխարհահանդէս ի Բարիզ եւ այլուր: — 114. — Կը-
լասկոյի 1902ի մեքենագիտական աշխարհահանդէսն եւ Անգլիոյ մէջ ստէպ
կազմակերպուած ցուցահանդէսներն: — 115. — Ընդհանրապէս զրամա-
տանց գործողութիւններուն վրայ: 116. — Երկրագործական, կալուա-
ծական, ձորտարարութեան, Առեւտրական, Զուգի, ինյոյական, Գը-
րաւընկալ եւ այլն զրամատուներ: — 117. — Երեք գնտակներ եւ վաշ-
խառութիւն:

105. — Քաղաքական Տնտեսագիտութիւնն՝ ինչպէս
ցարդ տեսնուեցաւ թէ՛ բացարձակապէս զբաղելով մարդկա-

յին ընկերութեան աշխարհային կենաց բարեկեցութիւնն պատրաստող ու ապահովող խնդիրներով ու հարցերով, նոյնպէս եւ իրականութեան մէջ: Աշխատասիրութեան մեծագոյն յաղթանակին վրայ կեցած՝ նորա արդեանց պայծառաշուք դրօշակն ի ձեռին մատնանիչ կ'ընէ ծուլութեան, անհոգութեան, զեղխութեան դժբաղդ ու թշուառ հետեւանքներն, այդ յաղթական կամարին շուրջը բոլորելու եւ այդ դրօշին ներքեւ մտնելու հրաւիրելով մարդկութիւնն, անդ փնտռելու եւ ապահովաբար գտնալու իւրեանց կենաց երջանկառիթ տարերքն: Այդ գիտութիւնն կ'զբաղի նաեւ՝ ինչպէս աշխատութեանց արդիւնաւոր լինելու եղանակներուն, նոյնպէս ալ աշխատավայրերու, կեդրոններու յարմարութեանց եւ ընտրութեանց վրայ:

Եթէ անհրաժեշտ պիտոյքներէն բնակութիւնն զմարդս պահպանելու համար է, անոր մէջ բարեբարոյ ընտանիք, բարեկիրթ ու սիրուն զաւակունք ունենալու վայելել երջանկութիւն է, նոյնպէս ալ որոշ տեղ մը լինելու է մարդու համար աշխատելու, ուր գոյացած չահն եւ հարստութիւնն ալ աշխատութեան բարեդէպ վարձատրութիւնն է, այնչափ անուշ, այնչափ քաղցր, որ ընտանեկան անուշ եւ ներդաշնակ կեանքին առանձին եղած է: Այո՛, պիտի կրկնենք, որչափ անգամ առիթն ներկայանալու լինի թէ աշխատութիւնն ազնիւ գերազանց եւ վսեմ գործ մ'է ամեն կերպ եւ ամեն կարգի հայացքով եւ անուակն է մարդկային կեանքի երջանկութեան թաւալման: Գործնական կեանքի մէջ գտնուող մարդիկ չլթայի օղակներն են փոխադարձ գործակցութեամբ իրարու մէջ անցած եւ այդ չլթային դրուած վայր՝ շուկան է, առեւտուրին, գործին տեղին է, ուր կը հաւաքուին մարդիկ՝ արու թէ էգ՝ առաւօտեանէ մինչեւ երեկոյ զբաղելու, աշխատելու եւ իւրեանց ջանքերն արդիւնաւորելու: Բարեկազմ, ճոխ եւ գեղեցկաչէն շուկայ մը քաղաքին շքեղութեան, բնակչաց գործունէութեան, ճաշակին եւ զարգացման հայելին է, ցոլացումն է: Հոն է ուր առեւտուրն տեղի կ'ունենայ. գնումն ու վաճառումը կը կատարուի. հոն է որ մարդիկ զիրար կը տեսնեն, կը սակարկեն, կը գործեն, կ'եռան մի միայն աշխատութեան հետեւանօք դրամ չահելու:

106. — Գործատուներ սովորաբար հեռի կը լինին շինուած շուկայէն, նոյն իսկ քաղաքէն, նախ որ պէտք է գործատեղւոյն գետինն շատ ընդարձակ լինի եւ աժան ձեռք բերուած ըլլայ. զի համեմատաբար տառն եւ հինգ քսան անգամ սուղ է շուկային գետինն քան քաղաքին մէջ. ասոր ալ նմանապէս նոյն համեմատութեամբ սուղ կը լինի արուարձաններու գետիններու արժէքէն: Երկրորդ՝ պէտք չէ՛ որ գործատանց ծխնելոյզներէ ելած մուխերը, մեքենաներու աղմուկները, գործաւորաց բազմութիւնն շուկայն, ժողովուրդն եւ ապրանքներն մոռտեն, ձայներով անհանգիստ ընեն եւ խառնուին: Երրորդ՝ գործատուները ընդհարապէս կայարաններու եւ նաւահանգիստներու մերձ շինուած լինիլ պէտք է, այն պատճառներու բերմամբ որք արդէն բացատրուած են,

Շուկային մէջն են Սակարաններ, Դրամատունք, առուծախին աջ ու ձախ բաղուկներ, երկու թեւեր, որոնց ոյժով ու աշխատութեան թոխչքով, շահաւոր գործերու, արդիւնաւոր առուծախի վրայ սաւառնի ջանասէր մարդկութիւնն: Շուկային մէջն են գրպակներ, ուր խանութպանք մեծ ու փոքր առեւտուրով ու սննդեղէնի նիւթերով կ'զբաղին, արհեստաւորաց գործատեղիք, ուր ձեռքի արհեստք սիրուն մեքենաներու օժանդակութեամբ ի գործ կը դրուին ղերձակի, քնաներու օժանդակութեամբ ի գործ կը դրուին ղերձակի, ժամագործի, ոսկերչի եւ զանազան արհեստաւորի եւն. խանութներ, վաճառականներու գրասենեակներ ու ապրանքներ, ուր կ'աշխատին, կը գրեն, կը հաշուեն, կը մթերանոցներ, ուր կ'աշխատին մէջն է թղթատուն ու հեգնեն ու կը ծախեն: Շուկային մէջն է թղթատուն ու հեգնեն ու կը ծախեն ինչ որ անհրաժեշտ է գործի մարդոց համար իրենց աշխատութեանն դիւրութիւն ընծայող ու օժանդակող հաստատութիւնք:

107. — Շուկայի մէջի գրպակներ, խանութներ, գրասենեակներ, մթերանոցներ կրնան լինիլ որպէս հոն աշխատողներուն նոյնպէս ալ ուրիշ կալուածատէրերու գոյքն ու սեփականութիւնն. սակայն բացառիկ հարստութիւն եւ մեծ

բաղդաւորութիւն մ'է մանաւանդ մանր առեւտուրով և արհեստիւ զբաղողներուն սեփականութիւնն եղած լինիլ իւրեանց բուն աշխատավայրն, քանի որ անոնց առեւտուրն եւ հետեւաբար շահելու քանակութիւնն անհամեմատօրէն նուազ կը լինի վաճառականութեամբ զբաղողներու շահերէն, և որոնց վրայ սակայն մեծակշիռ հակի մը նման կը ծանրանայ վարձագիրն պարբերաբար, եւ մանաւանդ անյաջող տարիներու եւ առեւտրական տագնապներու ժամանակ մերթ ընդ մերթ աշխատելու ոյժն կը բեկանի: Սակայն երկարժամանակեայ խնայողասիրութիւնն կրնայ աշխատավայրին տիրելու ոյժին առաջնորդել խոհեմ ու հեռատես խանութպանը ու արհեստաւորն, եւ այսուիկ իւր աշխատավայրին եւ ջանից արդեան շարունակութիւնն ապահովել:

108. — Վերթութեալ գրպակ, խանութ, գրասենեակ եւայլն անհատական առանձին առանձին աշխատավայրեր են գործի տիրոջ եւ իւր ձեռքին տակ աշխատող գործաւորաց, պաշտօնէից համար, սակայն ընդհանրապէս առեւծախի եւ առեւտրական մեծ գործերու տեղիք մայր եւ զլիաւոր վաճառաչա՝ քաղաքներու մէջ սակարաններ համարուած են, յորս տեղի ունեցած գործառնութեանց բերմամբ տեսակներու բաժնուած են: Որպէս արժէթղթոց սակարաններ, արմըտեաց սակարաններ, բամպակի սակարաններ եւ տակաւին ուրիշ սակարաններ, որպէս ծանրագին հանքերու եւ քարերու, մետաղներու, թաց ու չոր պտուղի, կենդանեաց ևլն:

Առաջին տեսակին, այսինքն արժէթղթոց սակարաններու մէջ տեղի ունեցած գործողութեանց վրայ բաւական ընդարձակօրէն գրած ենք մեր Առեւտրական Թուաբանութեան 121էն 127 էջերուն մէջ Կ. Պոլսոյ Կալաթա՝ Քօմիսիօն խանի Սակարանին վրայ տրուած բացատրութեանց աղթիւ եւ աստ միայն մի քանի տնտեսագիտական խորհրդածութիւններ յառաջ բերել բաւական կը համարինք:

Արդէն տեսնուեցաւ թէ շահեր եւ հետեւաբար հարստութիւնն կանոնաւոր եւ լաւ կազմակերպուած գործերէ կը

բղխին և կ'ամպարուին, մինչդեռ սակարանի գործողութիւնները արագ, մեծագումար, եւ ապագայ մթութեանց եւ բաղդի վրայ հիմնուած են: Ստոյգ է որ փոքր դրամագլխով մտած եւ ապա մեծագումար հարստութեամբ դուրս ելած մարդիկ գտնուած են, այս՝ չ'նշանակել թէ սակարանին մէջ հարստութեան աղբիւրներ անդադար կը հոսին և ամէն հոն մտնողն իր կոյժը լեցնելով ետ կը դառնայ: Կան շատեր որ աղբիւրին չ'մօտեցած կամ հազիւ թէ իրենց կոյժը փոքր ինչ լեցուցած՝ կամ ձեռնունայն կը դառնայ կամ կոյժն ուրիշի մը կոյժին բաղխելով կը փչրի, այնպէս որ յուսահատ և մերկ դուրս կ'ելնեն, անդ թողնով ու կորուսելով իւրեանց ունեցած դրամագլուխն:

109. — Սակարանի գործողութեանց երբեմնակի մեծ շահերը կը հրապուրեն գործողներն, որք մեծամեծ հարստութիւն դիզելու յոյսով անդ կը կառչին ու կը մնան մերթ ընդ մերթ վայելելով շահու շոյանքներու հետ՝ վրասու ծանր ապտակներ, բայց՝ ստուգիւ խելացի ու հեռատես մարդն այն է որ կամ չափազանց զգուշութեամբ կը գործէ սակարանի մէջ, կամ բնաւ: Քանի մ'անգամ երբ բաղդ ունեցաւ կարեւոր գումարներ շահելու, իսկոյն իւր վերջին մնաք բաւեալն ըսելով ետ դառնալ պէտք է:

Սակարանին ապրանաց — Պետական եւ հանրագումար շինութեանց արժէթուղթեր գլխաւորաբար՝ Երեւանի եթէ հինգ անգամ իրական պատճառներու վրայ հիմնուած կը լինի եւ կը բացատրուի, զայն կանխաւ գուշակել մտաւորական եւ հեռատեսութեան ամենալավ ոյժի եւ քաղաքագիտութեան հանճարի կարօտ է, գէթ տասն անգամ ալ չահադիտական խորամանկութեանց արգանդէն կը ծնի, սակարանային առկայութեան մեծ բախտախնդիրներէն: Այդ կարգի զոգոյթներ կը լինին ընդհանրապէս լարուած անդ զբաղող գտնաւորագրուած լինին ընդհանրապէս լարուած անդ զբաղող գտնաւորագրուած լինին մ'առջեւ, ուր անդիտակից՝ կը թափին ու կը կորնչին եւ որուն սոսկալի պատահարներն, մանաւանդ երկու

տարի յառաջ Նիւ Եօրքի, նոյնպէս եւ Բարիզի, Լոնտոնի սակարաններուն մէջ ստէյպ տեղի ունեցած են և կ'ունենան:

Օրինակով մը բացատրենք բուն տեղւոյն վրայ շահահրետական հետեւանքներուն մէկ տեսակը:

Դիցուք թէ Ռումէլիի երկաթուղւոյն վրայ մեծագոյն քանակութեամբ արժեթուղթ ունեցող ոմն շահադիտութիւն մ'ընելու կը ձեռնարկէ, որուն գնոյն ելեւէջն կախում ունի ինչ ինչ պատճառներէ եւ երկաթուղիի ընկերութեան շահելէ կամ վնասելէ:

Շահադետն՝ որ անշուշտ աստ անդ ճամբատանման աննպաստ լուրեր տարածել կ'տայ քաղաքականութեան և ընկերութեան ելեւմտական ընթացքին վրայ, ինքն եւս սակարանին մէջ այդ բաժնեթուղթերէն կ'սկսի ծախու հանել օրինակի համար ութը, տաս հազար կտոր սովորական գինէն մէկ երկու ֆրանք պակաս գնով. եւ ահա անդին ամէն ոք տեսնելով որ մեծ շահ ու բաժին ունեցողը ձեռքէ հանելու կը ջանայ, իրենք եւս աշնան տերեւներու պէս իւրեանց բաժնեթուղթերը սակարանի հրապարակին վրայ կը թափեն, աժան աժան տալու մէջ զիրար մրցելով, հատին չորս հինգ, տաս ֆրանք հետզհետէ գիները կոտորելով ու կորսընցընելով: Միւս կողմանէ շահադետն իւր խմբակն ունի պատրաստած, ու անոր ձեռքով գնել տալով կը հաւաքէ բաժնեթուղթերն: Եթէ ինքը ութը 10000 հատ ծախեց եւ 1000 լիրա վնասեց, միւս կողմէ յիսուն հազար հատի չափ հաւաքել տուաւ եւ միջին հաշուով 20 — 25000 լիրա շահեցաւ, եւ սակայն գիներն վերահաստատուեցան, տեսնուելով որ տարածուած լուրերն անհիմն եւ սուտ էին: Մէկին շահած գումարն դոյացաւ սակարանին մէջ բազմաթիւ վնասողներէ, որոնց գոնէ մի կարեւոր մասը մինչեւ իւր վերջին լուծայն վրայ տուած կը լինի: Այս օրինակին ճիշտ հակառակն եւս կարելի է ենթադրել: Որ եւ է կերպ միշտ վնասակար է փոքր կամ ամբողջ դրամագլխովը սակարանին մէջ մտնողներուն համար եւ որոնց անհրաժեշտաբար գիտնալ պէտք է այն սովորական խօսքն թէ՝ սակարանի ովկիանո-

սին մէջ ապրող մեծ ձուկերը կը կլլեն միշտ փոքր ձուկերը: Մանաւանդ որ սակարաններու մէջ գնման և վաճառման համար այնպիսի հրապուրիչ և դիւրամերձ պայմաններ դրուած են, որոնք կ'օգնեն քիչ պտակով մեծարժէք քանակութեամբ գնումներ կատարելու՝ առհաւատչեայ դրութեամբ: Օրինակի համար, հարիւր լիրա դրամ ունեցող մը կրնայ երկու երեք հազար լիրայի արժեթուղթ գնելու, բայց այդ թուղթերը իրեն չեն յանձնուիր, ընդհակառակն՝ երկու երեք առ հարիւր առհաւատչեայ մը կ'առնուի գնողէն իբրեւ ապահովութիւն գնոց անկման պահուն վնասու գէժ գնելու համար:

Արդ ուրեմն եթէ հարիւր քսանական ֆրանքէն չորս հարիւր հատ արժեթուղթ գնած լինի ոք եւ հարիւր տասն և հինգական ֆրանքի ծախելով՝ որպէս ամբողջ դրամագլուխը վրայ տալ հաւանական է, յուսալի է նոյնպէս հինգական ֆրանք աւելի ծախել և հարիւր լիրայի չափ գումար մը շահիլ: Շահ կամ վնաս գրեթէ վայրկեանական է անդ եւ ամէն հաշիւ իսկոյն կարգադրելի, ելեւէջի պարագաներուն՝ ինչպէս որ շահն առնուլ ետ քաշուիլ սովորական է, նոյնպէս ալ վնասն երբ առհաւատչեայն կ'անցնի, կամ ուրիշ նոր գումարով մը դիմաւորել եւ կամ արժէթղթերը ծախել սովորական եղած է, այնպէս որ առնելիքի տալիքի խնդիրներ տեղի չեն ունենար գրեթէ:

Ամերիկայի միլիոնատէրերէն շատերը երկաթուղեաց, շոգենաւային, հանքային ձեռնարկներու շահատեարք միշտ իրենց մեծաքանակ բաժնեթուղթերով որոգայթ լարած են փոքր բաժնետեարց առջեւ եւ այսուիկ ամէն մէկ ձեռնարկն իւրեանց ափերուն մէջ հաւաքած տեղաւորած են: Եթէ Նիւթալկան կորստեան հետեւանօք յուսահատ անձնապահանքու վիճակագրութիւն մը պատրաստուի, պիտի տեսնուի թէ խաղամոլներէ յետոյ՝ սակարանի զոհեր պիտի երեւին, որոնք՝ մտատանջ ու լքեալ՝ անկողին մտնելով՝ հետեւեալ առաւ մոխրոյ վրայ նստած կ'արթնան եւ ոչնչութեան մէջ մխրթարանք կը գտնեն՝ թշուառութեան ճիրաններու մատնուած՝ ընտանիք ու զաւակունք թողնով իրենց ետեւ:

վրայ շահադիտական գործողութիւններ կատարելու ձգտումն անհունապէս տարածուած է ամէն երկիրներու մէջ. մայրաքաղաքներէն սկսեալ մինչեւ միջին կարգի վաճառաշահ քաղաքներ ունին սակարան կամ գործակալներ : Աստիճանաբար առաջինն՝ Արժեթուղթերու վրայ, երկրորդ՝ Շաքար ու Սուրճի վրայ, երրորդ՝ Բամպակի վրայ զբաղիլ պարզապէս բազմ վորձել է եւ ամենէ մեծ իմաստութիւնն՝ միջին կարողութեանց տէր մարդոց համար՝ մասնակցել է այնչափ գումարով, որուն կորուստն յանձն առնուած լինել պէտք է կանխաւ եւ այնու հետեւանօք՝ իւրեանց հարստութեան ըզգալի հարուած մը բերելու հանգամանք եւ հետեւութիւն չունենայ : Նախընթաց իրական նկարագրութեանց իբրեւ հետեւութիւն՝ արժան է ըսել թէ սակարանային գործողութիւնները պէտք չէ սովորական եւ յարատեւ զբաղում ընել իւրեանց՝ ունեցած յանկարծական փոփոխութեանց՝ եւ շատ անգամ պատճառող սաստիկ վնասուց համար :

112. — Սակարաններու բազմատմամբ Տօնալիւանաներ բոլորովին տարբեր կազմակերպութիւններ են առեւտրական տեսակէտով : Ամեն երկիր՝ գիւղերէ սկսեալ մինչեւ մայրաքաղաքներու մէջ մասնաւոր օրեր եւ տարւոյն եղանակներուն ալ թուականներ կան որոշուած տօնավաճառներ կազմելու թէ ընդհանուր ապրանքաց եւ թէ մասնաւոր տեսակ ապրանքի մը համար : Տօնավաճառը՝ առժամանակեայ շուկայ մ'է, ուր վաճառելու համար ի ցոյց կը դրուին ապրանքներ, եւ ուր ծախող ու գնող մարդիկ՝ տօնավաճառին համեմատ իրենց մանր ու մեծաքանակ առեւտուրն կ'ընեն թէ իւրեանց նիւթական պիտոյից եւ թէ իրենց կողմէ վերստին վաճառելի մթերից համար :

Իսկ Աշխարհաճանգիւս (Exposition Universelle) տօնավաճառին անհնարարձր եւ ամենափայլուն տեսակն է, ամէն կարգի ապրանքաց, ճարտարարուեստից, գիտոց համար եւ որուն կազմակերպութեան բուն շարժառիթն՝ դարձեալ առեւտրական զարգացման վրայ հիմնուած է : Տասը տարին

անգամ մը Բարիզի մէջ կազմակերպուած տիեզերական աշխարհանդէսներն ցուցադրավայր եղած են մարդկային հանճարի սքանչելի հրաշակերտներուն, ինչպէս նաեւ հողային աւերակարգի աղնուագոյն արտագրութեանց եւ բերքերուն, միլիոնաւոր այցելուներու առջեւ հիացման առարկայ : Աշխարհահանդէսը աշխատասիրութիւնն քաջալերող ասպարէզ մ'եղած է գերազանցապէս զիրար մրցողներուն համար եւ առեւտուրի նոր շրջան բանալով ու ամեն երկրի հրապարակներու վրայ :

113. — Կլասկոյի նախընթաց տարուան մեքենագիտական ցուցահանդէսն Անգլիական հանճարին պայծառ ցուցումն էր : Ամէն տարի Անգլիոյ բոլոր վաճառաշահ քաղաքներու մէջ կազմուած երկրագործական ցուցահանդէսներ (Show) թէեւ տեղական եւ մանրանկար մ'աշխարհահանդէսներու՝ գրգիռ եւ քաջալեր եղած են պտուղ, ծաղիկ, արմտիք, կանանչեղէն եւայլն հողային մշակութեամբ զբաղողներուն համար : Այս նպատակաւ է նաեւ դարձեալ Անգլիոյ մէջ ստեպ եւ ամեն ուրեք կազմակերպուած ձիերու, կոկերու, կենդանեաց, հաւերու, թռչուններու եւ նոյն իսկ շուններու եւ կատուններու ցուցահանդէսներ, այս վերջինք իսկ առեւտուրի շրջանակին մէջ մտած են եւ շահու աղբիւրներ կազմած այս երկրին մէջ :

Ամփոփելով աստ առեւտրական կեդրոններու վրայ եղած թուում եւ բացատրութիւններն ըսենք թէ կան տակաւին բազմաթիւ եւ բազմադիմի հաստատութիւններ, կազմակերպութիւններ եւ սովորոյթք Եւրոպական աղգաց մէջ մի միայն առեւտրոյն զարգացման նպատակաւ մտածուած եւ կատարուած, որոնց վրայ գրել առ այժմ զանց կ'առնունք :

114. — Վարկի գործողութիւնները եւ առ այս ըստ կարգին թուուած թուղթերու շրջաբերութիւնն դիւրացնող հաստատութիւններ են գրամատուներ, լինին թէ պետաւոր տօնութեամբ կազմուած եւ կամ թէ լինին հանրային մասնա-

ւոր հիմնարկութիւնք: Սակայն մեծ դրամատունք Անանուն ընկերութեանց օրինօք կազմակերպութեան են՝ կրելով տիրող Պետութեան կամ երկրին անունն, որպէս « Տէօվլէթը Ալիյէի Օսմանիէ պանդասը, Պէնք օֆ Ինկլընտ, Պանք տը Յրանս » եւայլն, որոնց դրամագլուխն բաժնեթղթերով հայթայթուած կը լինին, ճիշտ այն կերպիւ, որ բացառութեամբ է անանուն ընկերութեանց կազմութեան եւ դրամագլխոյ գոյացման եղանակներուն վրայ:

Դրամատանց սովորական գործողութիւնն է ընդունիլ դրամ անոնցմէ, որք կ'ուզեն ի պահ եւ ի շահ դնել, և փոխ տալ անոնց, որք գործնական կեանքի մէջ դրամի կարօտութիւն կ'ունենան: Երկու պարագայի մէջ տոկոսի գործողութիւն կայ. դրամատունն նուազ տոկոս կը վճարէ, աւելի կ'ստանայ, բացի յանձնարարութեան եւայլն զանազան անուանց ներքեւ իր յաճախորդներէն գանձելի փոքր տուրքեր:

Դրամատանց ընդհանուր գործողութիւնները կարելի է հետեւեալ կերպիւ ամփոփել:

Ա. — Ընդունիլ իւրեանց հաշւոյն ի շահագործում մեծ դրամագլուխներ, որոնց տէրերը գործնական կեանքէ քաշուած են եւ փոքր տոկոս մ'ստանալով դրամատունէն կը բաւականանան:

Բ. — Ընթացիկ հաշիւներ բանալ և փոխատուութիւն ընել գործնական կեանքի մէջ գտնուող անձերու, սոցա գանձումն ու վճարումն իրենք ստանձնելով փոխադարձ տոկոսով, սոցա պարզապէս գանձապետի պաշտօնն կատարելով:

Գ. — Վարկի վրայ հիմնուած ի հրամանի տոմսակներ, յանձնառման մուրհակներ, փոխանակագրեր եւայլն առեւտրական թուղթեր գեղջել, այսինքն վճարման համար որոշեալ պայմանաժամէն յառաջ այդ կարգի տոմսակներուն գումարն հատուցանել մնացորդ օրերու համար տոկոսի հաշով գեղջեալփոքր գումար մը շահելու նպատակաւ և ամբողջովին գանձել բուն պայմանաժամին տոմսակին մէջ վճարելու պարտականութիւնն ստորագրութեամբ յայտարարող անձէն,

պաւանաւ որ այս վերջինն հաճոյ և վճարելու կարող ոք նկատուած չինի դրամատունէն:

Դ. — Դրամատունն ի շրջաբերութեան հանել. որոյ վրայ արդէն գրուած ըլլալով ընդարձակօրէն, աստ չենք քննէր այլ ևս խնդրոյ նիւթ:

Ե. — Առեւտրական հրապարակի վրայ առաջնակարգ տեղ գրաւող և կանոնաւոր ընթացիկ գին, նոյնպէս եւ մասնագումն եւ պահանջի ենթակայ ընդհանրապէս ապրանքներ ապահովութեան առնելով իւր մթերանոցին մէջ, օրուան գնոյն վրայ 100ին 70էն մինչեւ 80 համեմատութեամբ փոխատուութիւն ընել ապրանքին տիրոջը:

Զ. — Առեւտրական հրապարակի վրայ իրենց յանձնարարուած գանազան ապրանքներու գնումն ու վաճառումն երրորդի մը հաշւոյն ստանձնել և կատարել իրրիւ յանձնակատար վաճառական և այս ծառայութեան փոխարէն սովորական յանձնառողջէքն շահիլ:

Է. — Պետական և Անանուն ընկերութեանց արժեթուղթեր, բաժնեթուղթեր ընդհանրապէս երրորդի մը հաշւոյն գնել կամ ծախել եւ սոցա համան եւ ստանձնման գործողութիւններն ստանձնել միշտ յանձնառողջէքով:

Ը. — Պետական փոխատուութիւններ ընել կամ իրրեւ միջնորդ ուրիշ օտար հրապարակներէ հարկ եղած դրամն հայթայթել թէ մասնակցութեամբ և թէ իւր յատուկ պատասխանատուութեան և երաշխաւորութեան ներքեւ:

Թ. — Առեւտրական բոլոր այն ամեն գործեր ու պաշտօններ կատարել որք թէ իրեն շահ մը կը թողուն եւ թէ այդ ձեռնարկներն կ'յաջողցնեն:

Ժ. — Մասնաւորապէս փոխանակագրերու առածախի գործողութիւններ ինքն կատարել. վասն զի երբ ոք գումար մը օտար երկրէ մը կ'ուզէ գանձել կամ հոն յուղարկել, դրամ մատանց գիւղիւով պէտք ունեցած գումարին քանակութեան եւ վճարման պայմանաժամին համեմատ կրնայ ծախել, գնել, եւ նոյն իսկ դրամի գումար մը գանձել կամ յուղարկել:

Տարբեր տարբեր կեդրոններու վրայ հաստատուած դրամատուններ իրարու հետ միշտ յարաբերութեան մէջ կը գտնուին եւ իրարու հետ փոխադարձ տոկոսեօք ընթացիկ հաշիւներ բացած կը լինին տեղական առեւտուրին օժանդակելու՝ իւրեանց շահուն ի նպաստ՝:

Յիշենք վերստին թէ դրամատուններ որչափ որ Անանուն ընկերութեանց յատուկ օրինական կերպիւ կազմուած կը լինին եւ պետական խնամոց եւ հսկողութեան ներքեւ կը գտնուին, անհատներ իսկ իւրեանց անուամբ կամ հաւաքական եւայլն կերպիւ ընկերութիւն ազատ են կազմելու եւ վերոյիշեալ բոլոր կարգի գործողութիւններ կատարելու բաց ի դրամատոմս հանելէ ի շրջաբերութիւն:

Դրամատանց վրայ այսչափ բացատրութիւններ տալէ յետոյ աւելորդ աշխատութիւն մը պիտի լինի նոցա՝ անհատներու, վաճառականութեան, կառավարութեան եւ երկրին մատուցած ծառայութիւններն եւ օգուտներն վերստին կրկնել, քանի որ արդէն իրենց գործէն կ'երեւի: Դրամատանց շահերը՝ ստոյգ է որ՝ փոքր փոքր գումարներով կը կազմուին, տոկոսէ, դեղչէ, յանձնառողջէքէ, միջնորդութենէ, տեղական եւ օտար դրամներու տարբերութենէ, փոխանակութենէ եւայլն, սակայն այս գործողութիւնները կրկնուելով անդադար եւ ամէն օր, տարեկան ընթացքին մէջ մեծ քանակութիւն կ'ստանան եւ պատկառելի գումարներու կը յանգին: Դրամատանց համար ամենէն ակաւն եւ ուշագրաւ սկզբունքն, կարելի եղածին չափ զգոյշ լինելն է այնպիսի ձեռնարկներէ, որոնց արդիւնքն չըսենք թէ կասկածելի այլ նախատեսելն իսկ դժուարին, ուստի եւ ապահով շահուն վրայ մինչեւ համոզում գոյացած չլինի, դրամատուն մը որ եւ է գործի մը չձեռնարկեր:

116. — Միշտ միեւնոյն նպատակին ծառայելու, այսինքն անհատական որ եւ է մէկ կերպ աշխատութեան արդիւնաւորութիւնն քաջալերելու եւ օժանդակելու սկզբումբ՝ զանազան անուանց ներքեւ՝ կան դրամատուններ, որպէս են.

Երկրագործական դրամատուն — որ բացարձակապէս երկրագործ դասուն խիստ անշաշն տոկոսով եւ դիւրատար պայմաններով փոխ դրամ կ'տան, ապահովութեան առնելով երկիրն կամ արտադրելի արմտիքն: Այս կերպիւ երբ կայ բնական հարստութիւն եւ աշխատութիւն, դրամագլուխն ինքնին կը գայ միանալու այդ ոյժերուն: Կալուածական դրամատուն, որոնք անշարժ կալուածոց արժէքին վրայ, որպէս տուն, խանութ, հողեր եւ զանազան կալուածներ երաշխաւորութիւն առնելով դրամական փոխատուութիւններ կ'ընեն կալութիւն առնելով դրամական փոխատուութիւններ, Առեւտրական նախարարութեանց դրամատուններ, որոնք մասնաւորաց երաշխաւորութեամբ եւ կամ որ եւ է ապրանք կամ արժէք ապահովութեան առնելով՝ արհեստաւոր եւ գործարանատէր մարդոց փոխատուութիւններ կը կատարեն, նոցա գործն ու ձեռնարկն յառաջ տանելու եւ արդիւնաւորելու աջակցելով: Չեղջի դրամատուն, որք երբեւ կար ու կարճ պայմաժամներով առեւտրական եւ զանազան գործակցական յանձնառագրեր, մուրհակներ, փոխանակագրեր կը գեղչեն, գործի տէր մարդոց ունեցած դրամական կարօտութիւնն անհետացնելով եւ անոնց աշխատութեան շարունակութիւնն ապահովելով: Խնայողական դրամատուն, որոնց վրայ մասնաւորապէս ընդարձակօրէն գրած ենք արդէն: Գրաւընկալ դրամատուններ ուր տեղ փոքրարժէք նիւթեր իրրեւ գրաւ առնուելով փոքր գումարներ փոխ կը տըրուին մասնաւորաց, թողակի, օրողչէքի դրութեամբ շահող դասակարգին:

117. — Մեծ ու փոքր՝ եւ որ եւ է կերպ դրամատունք իրենց նպատակին եւ կոչման կը ծառայեն անկեղծօրէն երբ գոնէ փոխադարձ շահ եւ օգտակարութիւնն միանգամայն նկատի առնուած՝ յարաբերութեան կը մտնեն ժողովրդին հետ, սակայն Եւրոպիոյ զանազան երկիրներու մէջ կը գտնուին կերպ մը դրամատուններ, որոնցմէ ոմանք քաղաքակրթութեան կեղեւին ներքեւ մտած փոքր շահերու տէր անձինք կողոպտելու կը ծառայեն եւ կը

զոհէն իրենց շահերուն : Սոքա կարելի է որոշել իւրեանց
յարատեւ հրապուրիչ ծանուցումներով և դրանց վրայ զե-
տեղած երեք խոսք գնդակներով, ուր՝ իբր թէ գթութեան
հետ խառնուած օգտակար ծառայութիւն մը կը փութան ը-
նել, չնչին գումար մը որ և է արժէքի մը հանդէպ փոխ
տալու սոսկալի տոկոսով բեռնաւորեալ : Սոյն կարգի դրա-
մատանց յաճախորդները սովորաբար ժողովրդեան ստոր
մասը կը լինի եւ ունեցած դրամական կարօտութիւնն ալ
ըմպելեաց պիտոյքն, որու համար ամէն ինչ զոհել պատրաստ
գտնուողներուն թիւն դժբաղդաբար շատ մեծ է : Հարիւր
անգամ փոխ առնուած դրամներէն կիսոյն չափ խոկ կարելի
չլիներ վերադարձուիլ, և գրաւի դրուած նիւթն, որ կրնար
զգեստ մը, տան կամ աշխատանոցին վերաբերող կարեւոր
գործիք մը կամ արժէքաւոր զարդ մը եղած լինել, ան-
դառնալի կերպիւ կը հեռանայ բուն տիրոջմէն : Սոցա եւ
բուն վաճառուներու միջեւ՝ որոնց գործերու վրայ ասկէ
յառաջ արդէն գրուած է՝ տարբերութիւն մը չը տեսնուիր,
սոքա միաբանած են մարդկային աշխատութեան ջիւղերը
կտոր կտոր ընելու, անոնց մինչեւ վերջին լուծայն իրենց
անկուշտ շահասիրութեան անդունդին մէջ նետելու, անոնց
նեղ կացութիւնն՝ փնտսակար ու աւերիչ միջոցներով վայր-
կենի մը չափ ամոքելով՝ առաւել ևս սեղմելու : Մինչդեռ
պատուաւոր ձեռաց մէջ կառավարուած դրամատուններ ու-
րիչ նպատակի չեն ծառայեր, բայց միայն իբրեւ փրկարար
եւ պաշտպան պատուար՝ ընդ մէջ դրամական կարօտութիւն
ունեցող մարդոց եւ այս կերպ անկուշտ և աւերիչ հաստա-
տութեանց եւ փնտսարբեր գործողութեանց օրինական հսկո-
ղութենէ փախչելով միշտ :

ՄԱՍՆ ՎԵՑԵՐՈՈՐ

ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԷՏՈՎ ԳՈՐԾԵԼՈՒ
ԱՆԿԱՌՈՒԹԻՒՆԸ. — ԴԱՇՆԱԳՐԵՐ. — ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԵՌ-
ԵՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. — ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԽՈՐ ԵՒ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱԳՆԱՊ ԵՒ ԱՆԿՈՒՄ

118. — Առեւտրական հրապարակի վրայ գործելու անկա-
խութիւնն : — 119. Անհատական բացարձակ կամք եւ ազատ ընտրու-
թիւն : — 120. Ապրանաց փոխադրութեան համար պաշտօնական դիւ-
րութիւններ : — 121. Մենավաճառումն : — 122. Սեփականութեան եւ
ժառանգական բացարձակ իրաւունքները : — 123. Անժառանգներուն
գոյքը՝ տիրող կառավարութեան վերաբերելու մասին տնտեսագիտական
հայեացքը : — 124. Անցագիր : — 125. Առեւտրական դաշնագրեր : —
126. Վաճառականութիւնը իբրեւ հիմ կառավարական բարեկամական
յարաբերութեանց : — 127. Գերմանիոյ արդի կայսրն իբրեւ վաճառ-
կան : — 129. Հիմունք առեւտրական դաշնագրոց : — 129. Առեւտրա-
կան ընդհանուր կշիռ : — 130. Առեւտրական մասնաւոր տազնապ
եւ անկումն : Իրական պատճառներն : — 131. Առեւտրական հետեւու-
թիւնները եւ անկումն : — 133. Տազնապին տեւողութիւն եւ բարե-
շրջում : — 134. Տազնապներու դէպքեր եւ հակահարուածները : —
135. Տազնապներու տեւողութեան միջոցին ընկերական եւ կառավարա-
կան աջակցութիւնը :

118. — Առեւտրական ասպարէզի մէջ անհատական գոր-
ծունէութեան բուն նպատակին առաջնորդող գլխաւոր պայ-

մաններէն գործելու և սեփականելու բացարձակ իրաւանց վրայ
ասկէ յառաջ ակնարկութիւններ եղան և բացատրուեցան
թէ այս երկու էական ոյժերն արդէն մեծապէս կը հրապու-
րեն և կը քաջալերեն անհատներն իրենց գործունէութիւնն
ի կիրարկանել առանց որ և է մէկու միջամտութեան, տի-
րանալու եւ ազատ կամօք տնօրինելու իրենց գործերը:

119.—Մարդս՝ հետեւելով իւր հակումին և ընտրելով
իւր՝ զբաղման ասպարէզն, պէտք է իրաւունք ունենայ գնելու
ծախելու ինչ կերպ եւ տեսակ ապրանք որ իրեն հաճոյ եւ
իւր շահուն ձեռնտու կը թուի իրեն, ինչ գործ և զբաղ-
մունք որ իրեն կը յարմարի: Այս նպատակներուն հասնելու
համար պէտք չէ որ արգելքներ ունենայ եւ կապուած լինի
մէկ տեսակ ապրանքի կամ զբաղման, նոյնպէս և միևնոյն
կեդրոնի վրայ, վերջապէս իւր գործոց պատասխանատու-
թեան ներքեւ՝ իւր կամօք շարժելու եւ վարուելու կատար-
եալ արտօնութիւնն վայելել պէտք է, որ քաջալերուի, իւր
ճշմարիտ շահերն փորձառաբար ճանչնայ որոչէ եւ անձ-
նիշխան վարուելու գիրքի մէջ գտնուած լինի: Ահա՛ այս
տեսակէտներով ամեն երկրի կառավարութիւնք վաճառա-
կանութեան համար յատուկ օրինադիրքեր ունին, ո՛չ թէ
զայն սեղմելու, այլ ա՛յնպիսի առանձնաշնորհումներ տալու
ժողովրդեան այդ դասակարգին, որ իւրեանց առեւտրական
ընթացքին և վարմանց մէջ խոչնդոտներու չհանդիպին, եւ
ի դէպ պահու՝ բացառիկ պաշտպանութիւններ վայելեն:

Կրկնութիւն պիտի լինի վերստին ըսել թէ անհատական
ճշմարիտ նպատակն զբաղումն է, զբաղումն քաջալերողն ար-
դիւնքն ու շահն է, որոնց շնորհիւ մարդս իւր բարձր իտէա-
լին կը յաջողի հասնելու, և այսուիկ երկիրն, պետութիւնն ևս
համերաշխաբար աջակցելով անհատական նպատակին իրա-
գործման, ինքնաբեր կը շնորհէ իւր օրինական պաշտպա-
նութիւնն:

120.—Անհատական գործառնութեան խնդրոյն անմիջա-
կան հետեւութիւնն է նաև ապրանք մասին եւս՝ կարելիութեան

թեան բացարձակ սահմանին մէջ՝ օրինական պաշտպանութիւն
և թոյլտուութիւն շնորհուած լինել. այնպէս որ հողին յանձ-
նուած սերմունքէն սկսեալ մինչեւ երկրին սահմանէն դուրս
ելած ապրանք ամեն վիճակ ու աստիճան՝ պարագաներու
պահանջմանց բերմամբ՝ փոխադրութեան, գործուելու, պա-
ռաստուելու և այլն կերպարաններու մէջ մտնելու հարկին
առջեւ պաշտօնական ձեւակերպութիւններ կարելի եղածին
չափ արագօրէն եւ ժամանակին կատարուին, որ և է յետա-
ձգումի տեղի չտրուի առանց օրինական բանաւոր պատճառի
այսուիկ պիտի ապահովուի առեւտրական կանոնաւոր ըն-
թացքը:

Առեւտրական կեանքի և գործառնութեանց անկախու-
թեան եւ պաշտօնական պաշտպանութեան հարցերն խնդիր
կը յարուցանեն կարգ մը պաշտօնական և ընկերական տնօ-
րինութեանց նկատմամբ, և անտեսագիտական խորհրդա-
ծութիւններ միայն կրնան այդ տնօրինութիւնները հաշ-
տեցնել և համաձայն բերել առեւտրական ոգւոյն եւ ըն-
թացքին հետ: Թուենք գլխաւորները:

121.—Ա. Մեցալանառումն. — Երբ առեւտրական ան-
կախութեան բացարձակ օգտակարութիւնն միահամուռ ըն-
դունուած եւ պաշտպանուած է, բոլորովին հակոտնեայ եւ
անուղիղ տնօրինութիւն կը նկատուի մենավաճառութիւնն—
որ մի քանի երկիրներու մէջ մուտ գտած է և որու իրական
հետեւութիւնն եղած է՝ ինչպէս ժողովրդեան՝ նոյնպէս և կա-
ռավարութեան նիւթական վնասները:

Մարդկային ընկերութեան անհրաժեշտ կամ կամաւոր
մասնակի կամ ընդհանուր պիտոյից միոյն կամ մի քանիին
գոհացում տուող որ եւ է նիւթ և ապրանք միանգամայն եւ
բացարձակ վաճառումն և մատակարարութիւնն մասնաւորի
մը կամ ընկերութեան մը յանձնել եւ կամ նոյն իսկ կա-
ռավարութիւնն ինքն ստանձնել ու կատարել եւ առեւտրա-
կան հրապարակի վրայ գտնուող ուրիշ անձինք միևնոյն
նիւթին կամ ապրանքին առեւտրով զբաղելէ արգիլուլ՝ մե-
նավաճառութիւն է:

Գիւղի, քաղաքի և հետեւաբար ամբողջ միեւնոյն երկրին մէջ՝ օրինակի համար՝ զգեստ ծախելու իրաւունքն միեւնոյն անձի մը, ընկերութեան մը ձեռաց մէջ կեդրոնացնել, հագուստի եւ հանդերձեղէնի նիւթեր մենավաճառել ըսել է, այնպէս որ այդ անտեղի իրաւունքն, բացի մենաշնորհաւէն՝ ոչ ոք պիտի չլինայ ունենալ։ Իբր թէ այդ՝ եղած լինի կառավարութեան օգուտն, մինչդեռ՝ որպէս ըսինք՝ իրականութեան մէջ բոլորովին հակառակ արդիւնք տուած է եւ կատարելապէս ֆրասած է ժողովուրդն. բացատրենք Դիտելի է թէ՝ երբ մենավաճառն կառավարութեանը շահաբաժին՝ գումար մը կը վճարէ, վճարած գումարին կրկին ու եռապատիկն կ'առնու անշուշտ ժողովրդէն՝ ապրանքին գնոյն վրայ բարդելով՝ կ'առնու նաեւ անոր ձեռքէն գործելու ազատութիւնն, եւ անկէ ակնկալուած զարգացումն պաշտօնապէս կապել՝ փոխանակութեան ազատութիւնն ջնջել տալով. Դիւրին է երեւակայել թէ որու քով որ հանդերձեղէնի վերաբերեալ նիւթեր կամ զգեստ կը գտնուի վաճառելի, ուրիշի մը ծախելու իրաւունքէն զրկուած կը լինի, ստիպուելով՝ բնականօրէն մենավաճառին տալու, անշուշտ իրական արժէքէն շատ աւելի նուազ փոխարինութիւն մ' ստանալով։ Մինչդեռ մենավաճառն կառավարական շահաբաժինն, իւր շահերն ու ծախքերն առատ առատ գնոյն վրայ բարդած գնով ծախելու արտօնութիւնն ապահոված է, և ժողովուրդն ստիպեալ՝ կը տուծէ։

Տնտեսագիտական ընդհանուր սկզբունք մ' է թէ՝ ու և իցէ ապրանք մը, երբ ծախողներն բազմաթիւ լինին, մրցումն առաւելապէս կ'զրգուի, որոյ շնորհիւ վաճառելի նիւթն թէ մաքուր և թէ դիւրագնի հանուելու ջանասիրութիւնն մուտ կ'ունենայ՝ զայն արտադրողներուն քովը, այնպէս որ թէ իրենք կը շահին, թէ ժողովուրդն, և թէ նոյն իսկ կառավարութիւնն, երբ այդ ապրանքին վաճառումէն շահ մը, եկամուտ մ' ունենալու բանաւոր պատճառներն և իրաւունքն ունի։ Հետեւաբար՝ Տնտեսագիտութիւնն առանց բացառութեան՝ մենավաճառութիւնն բոլորովին սխալ եւ

ֆրասակար կը գտնէ եւ չլինար արդարանալի որ և է պատճառ մը տեսնել առեւտրական գործողութեան սոյն կերպ դրութեան մը մեջ։

182. — Սեփականութեան եւ ժառանգական բացարձակ իրաւունքներ. — Սեփականել՝ իր ունեցածին բացարձակ տէրն լինիլ կը նշանակէ և նախընթաց բացատրութիւններ միահամուռ ցոյց տուին թէ սեփականելու իրաւունքն անբռնաբարելի է եւ կարեւորագոյն պայմաններէն մինն է աշխատութեան և հարստութիւն գոյացնելու ձգտումներուն յաջող գործոց բերմամբ երբ հետզհետէ կը զարգանայ ու հարստութիւն կը դիզէ, լինի հնչուն դրամ, արժէքաւոր թուղթեր, ապրանք, կալուածք, ագարակ եւլն. արժէքներ թէ ապահով չ'լինի թէ իւր ընդհանուր և բովանդակ սեփականութիւններն իւրն են եւ զայնս իւր կամաց համաձայն տընօրինելու իրաւունքն չ'վայելէր, այն ատեն ինչի՞ ծառայած կը լինի իւր աշխատութիւնն եթէ ոչ կը մնայ զուր ջանք կը լինի իւր աշխատութիւնն եթէ ոչ կը մնայ զուր ջանք եւ անօգուտ վաստակ։ Հետեւութիւնն՝ կրկնութիւն պիտի եւ անօգուտ վաստակ։ Նշանակալիւն ընկերութեան ներդաշնակութիւնն կը խանգարի եւ միայն ապրուստ մը հանել կը մնայ։ Այս նկատումներով իրաւանց անբռնաբարելիութեան հետեւանօք ամեն երկրի օրէնքներ ապահոված են սեփականութեան վրայ անհատին ունեցած բացարձակ իրաւունքները եւ դրած անոր կատարեալ կամաց եւ տնօրինութեան ներքեւ, որմէ ծագում առած են նաեւ կտակային, ժառանգական, նուիրատուութեան և սոյն կարգի օրէնքները։

Կարծենք թէ բոլորովին աւելորդ է ըսել թէ անձնիւր անհատին քով՝ իւր բարեկեցութեան չափով և նոյն իսկ ալ աւելի գերակշռութիւն և նախապատուութիւն ունի իւր ընտանեաց, իւր զաւակաց բարեկեցութիւնն, որ է էական պայման մղիչ և շարժող գորութիւնն՝ իւր հարստութիւնն աճեցնելու նպատակին, ա'յնպիսի ձև և ամբողջութիւն տալու ջանքով անոր՝ որ նոյն իսկ ժառանգէ ժառանգ անցնելու ոյժն

ունենայ և դարերու մէջ կանգուն և հաստատուն տեւելու լինի :

Ժառանգական օրինադիրքն մարդկային կամաց և բարի տրամադրութեանց բանաւոր և արդար տնօրէնն ու թարգմանն է, գործադրողն նկատուած է՝ մանաւանդ երբ մարդս իւր առողջութեանը ժամանակ չէ՝ տնօրինած իւր հարստութեան ապագայ բաժանումն արժանաւոր տեարց յանձնելի, օրէնքն կը կատարէ զայս՝ որ ամէն երկրի ժողովրդին տարբեր տարբեր տրամադրութեանց համակերպուած օրէնքներ գծած և գործադրութեանը դրած են կառավարութիւնները ըստ կարգի :

Օրէնք սակայն միահամուռ նախապատուութիւն տուած է հարստութեանը բուն տիրոջ կամաց, երբ այս կանխապէս և քաջողջութեան ու բանաւոր դատողութեանը մէջ օրինաւորապէս կտակ պատրաստած է, որ կէտ առ կէտ կը գործադրուի՝ երբ անոր մէջ ակներե անիրաւութիւն մը, զրկանք մը չ'է տնօրինուած ժառանգորդաց նկատմամբ: Յիշենք թէ հարուստ մը կրնայ իրաւունք ունենալ իւր ամբողջ հարստութեան մէկ երրորդին չափ միայն ժառանգորդներէ դուրս օտար անձի կամ որ և է օրինաւոր նպատակի յատկացնել. մինչդեռ մնացորդ երկու երրորդը պարտաւոր է ժառանգորդաց թողուլ: Կան երկիրներ ևս ուր հարստութիւնն հաւասարապէս կը բաժնուի ընդ մէջ արու և էգ ժառանգորդաց, և կան նաև երկիրներ ալ ուր արուն կրկին բաժին կ'ստանայ, նոյնպէս և կան երկիրներ ալ ուր անդրանիկ արու զաւակն կը ժառանգէ հարստութեան մեծագոյն մասն: Սոցա վրայ մանրամասն գրել տնտեսագիտական սկզբունքներէ դուրս է, օրէնսդրութեան կը վերաբերի և ինչպէս քիչ մը վեր ակնարկեցինք ժողովրդային ներքին ընկերական կազմութեանց տրամադրութիւններուն համաձայն գծուած ու տնօրինուած կը լինի :

123.— Վերոթուեալ սկզբունքներուն և օրինաց՝ առերեւոյթս հակապատկերն լինելու նկարագիրն ունի անժառանգ,

հետեւաբար անտէր մնացած շարժուն և անշարժ հարստութիւնք՝ պատկանող կառավարութեան վերաբերելու խնդիրն որ՝ թէպէտև օրէնսդրութեան կ'պատկանի, սակայն առ այս տնտեսագիտութիւնն ևս իւր մասնաւոր հայացքն ունենալուն, արժանի է քանի մը խօսք ընել այդ խնդրոյն վրայ :

Հարստութեան մը տէրը՝ իրմէ յետոյ իր զաւակունքն ընտանիքն կը դնէ իւր հարստութեան գլուխն, իսկ երբ ամուրի է կամ անզաւակ ու անժառանգ է ընտանիքի և ծնողաց կողմանէ, այն ատեն միթէ ուղի՞ղ է որ իւր հարստութիւնն կորնչի կամ օտարի մը տրուի :

Հարստութեան մը տէրը՝ ազգի մը, ժողովրդեան մը կը վերաբերի. տիրող կառավարութեան և հպատակաց մէջ բարոյական կապ մը կայ, որ հօր ու զաւկի, եղբայրներու նման՝ սիրոյ յարգանաց հոգատարութեան զգացումներ և ցոյցեր ու պարտականութիւններ ի գործ կը դրուին: Արդ ուրեմն անհատ մը իւր պետութեանը օրինաց ոյժով ու պաշտպանութեամբ զարգացած և նոյն հողին վրայ շահած ու պաշտպանութեամբ զարգացած և նոյն հողին վրայ շահած զրանն ու հարստութիւնն բնականօրէն կառավարութեանն պիտի թողու՝ իրեն՝ իրբեւ ամենամերձ ժառանգորդ. օրինական տրամաբանութիւն մը, որ ընդգրկուած է ընդհանուր օրէնսդրութեանց կողմէ: Ենթադրենք ուրեմն թէ՝ ոմն անժառանգ՝ մշակեալ արտեր ու ագարակներ լաւ կազմակերպուած գործատուններ ևայլն հաստատութիւնք ձգած լինի. բնական է որ՝ եթէ կառավարութիւնն ժառանգելու իրաւունքն չ'ունենար, այդ հարստութիւնք անբերի և ապարդիւն պիտի նենար, այդ հարստութիւնք անբերի և ապարդիւն պիտի նենար, Ուստի և կառավարութիւնն ըստ օրինի կը ժակորնչէին: Ուստի և կառավարութիւնն ընել կ'տայ մանաւանդ ռանգէ զանոնք, կ'արդիւնաւորէ կամ ընել կ'տայ մանաւանդ աշխու իրաւամբ որ՝ կառավարական ծախուց տեղուանք անոնք ընդհանուրին բարօրութիւն երջանկութիւն պատրաստելու մէջն ամփոփուին :

124. — Անցագիր — Առեւտրական յարաբերութեանց և գործոց համար միեւնոյն երկրին մէջ քաղաքէ քաղաք կամ արտասահման օտար երկիր երթեւեկելու պահուն անհատի մը ձեռքն տիրող կառավարութեան կողմանէ անցագիր մը տրը-

ուելու խնդիրն տնտեսագիտական տեսակետով վիճելի խնդիր մ'է եղած :

Նախ ըսինք թէ Անցագիրը պաշտօնական պարզ յանձնարարագիր մ'է տիրող կառավարութեանը կողմանէ յանձնուած ուղեւորին ասոր համար երկրին մէջ պատկանող իշխանութեան և արտասահման՝ օտար ու բարեկամ պետութեանց և իւր հիւպատոս ու դեսպաններուն խնամքն ու հոգն հրաւիրող ու խնդրող 'ի դէպ պահու կրողին վրայ : Անցագրին մէջ կը նշանակուի ուղեւորին տարիքն, դիմագծերն, անունն, մականունն, գործն ու պաշտօնն, երբեմն ալ ստորագրել կը տրուի իրեն և կամ լուսանկարն մէջ կը դրուի : որպէսզի կատարեալ յայտարարն լինի նորա իսկութեան : Այս տեսակետով անցագրին օգտակարութիւնն որչափ յանձնարարելի է նոյնչափ ևս օգտակար է կրողին իսկութիւնն գիտնալ՝ մանաւանդ ներկայ դարուն մէջ՝ երբ Եւրոպիոյ բազմաթիւ կեդրոններուն վրայ չարագործ մարդիկ անպակաս են և արդարութեան ձեռքէն պրծելու համար անդադար ուղեւորութեանց և տեղափոխութեանց մէջ են :

Երկրորդ՝ տնտեսագիտական առարկութիւն մ'է թէ մարդկային շրջագայութիւնն անարգել՝ պէտք է ամէն կերպ նկատումներէ վերեւ իւր իսկութեան յայտարարն ալ իւր ընթացքն ու գործերն լինին և անպէտ կը նկատեն անցագիրն, աւելցնելով թէ Բասարակաց ապահովութեան հսկող անձեր երբ ուշադիր լինին և իրենց պաշտօնին յարմար անձինք գտնուին, այն ատեն չսրագործներու որջերը քանդելու դիւրութիւնն պիտի ունենան : Անցագիրն պաշտօնական գրութեանց և գործողութեանց ենթակայ լինելով և 'ի դէպ պահու ստիպողական ուղեւորութեանց առջեւ իսկ արգելք յարուցանելու հանգամանք ունենալով, աւելորդ և անտեղի կը գտնեն և առ այս ցոյց կ'տան Եւրոպական բաղմամբիւ քաղաքակիրթ և զարգացեալ պետութիւնք, որք անցագրի դրութիւնն մէկ կողմ ձգած են :

Երրորդ՝ վերոյիշեալ երկու նկատումներն ալ իւրեանց արդարանալի կողմերն ունենալով հանդերձ, անցագրի դրու-

թիւնն կրնայ արդարանալ և նոյն իսկ օգտակար լինել երբ ստանալն՝ որ և է դժուարութեանց, յետագմանց և աւելորդ ծախուց ենթակայ չէ. և որ և է պատճառաւ՝ բացի արդարութեան ձեռքէ փախչելու և օրինական ծանրագոյն պատճառներու հետեւանօք : յետագմանց և մերժման չ'ենթարկուի : Անցագիրը պաշտօնական թուղթ մ'է որ 'ի դէպ պարագայի՝ անակնկալ օգտակարութիւններ կրնայ յառաջ բերել և պատուաբեր է մանաւանդ զայն կրողին :

Եթէ կան Եւրոպական պետութիւններ որք 'ի խնդիր չեն երթեկողներն անցագրերու, չեն մերժեր սակայն թէ տեսնելու և թէ տալու պարագաներուն երբ խնդիր մատուցուի և միահամուռ ընդունած են այդ թուղթին նպատակոր ծառայութիւններն և պաշտօնական բարձր հանգամանքներն :

125. — Առեւտրական դաւանագրեր. — Ըմբռնելու համար թէ առեւտրական դաշնագրերը ո՞րչափ մեծ օգուտներ կրնծայեն վաճառականութեան շարժման և տարածման. ի՞նչ հիմանց վրայ հաստատուած են՝ սոցա իբրեւ մանրանկար կը յիշեցնենք այն փոխադարձ բարեկամութիւն և բարի տրամադրութիւններն որք կը տեսնուին՝ օրինակի համար՝ խամութեան մը, վաճառականի մը և իւրեանց կանոնաւոր և լաւ վճարող յաճախորդներուն միջեւ : Մինն իւր ապրանքն կը վաճառէ, կը շահի, միւսն ալ լաւ ու չափաւոր գնով ապրանք կ'ստանայ, կամ վերստին ծախելով կը շահի կամ իւր պիտոյքն ու պահանջքն կը գոհացնէ, փոխադարձ գոհութիւն կը գոյանայ, որուն առանցքն, շարժառիթն և նախնութիւն կը գոյանայ, որուն առանցքն, շարժառիթն և ամէն ինչ շահն է, հետեւաբար հարստութիւն : Ծախողն անշուշտ հոգ կը տանի և ուշադրութիւն կընէ՝ գործին շարունակութիւնն պահպանելու և ապահովելու համար իւր յաճախորդին հետ միշտ բարի յարաբերութիւններ մշակել :

Ճիշտ միևնոյն դիրքին մէջն են կառավարութիւնք ևս իւրաքանչեւ հանդէպ, առաւել իրաւամբ թէ ծախող են իւրեանց երկրին արտադրութիւն, թէ գնող են օտար երկրներու ար-

տադրութիւններէն : Այս կրկնակի նպատակներուն բերմամբ կառավարութիւններ փոխադարձաբար և հաւասարապէս իրարմէ չա՛ն ունենալով՝ առեւտրական այդ արգասիքն ապահովելու եւ անընդհատ շարունակելու սլայմանն և միջոցն գտած են ընդհանուր խաղաղութեան պահպանութեան և բարեկամական յարաբերութեանց մշակման մէջ, այնպէս որ եթէ քաղաքական որ եւ է կնճիռ մը ծագելու լինի իրենց միջև, միշտ հաշտարար կերպիւ կարգադրելու հետամըտին առեւտրական ներդաշնակութիւն չ'խանգարելու և փորձութեանց ու յոգնութեանց չ'ենթարկուելու համար :

Տեղի չ'կայ ըսելու թէ կառավարութիւնք երկրին ու ժողովրդեան զարգացման համար՝ ընդհանուր վաճառականութեան վերին խնամքն ու հսկողութիւնն ստանձնած են, սակայն իրենք չեն որ անձամբ ապրանք կը գնեն ու կը ծախեն, այլ իրենց ժողովրդոց իրարու հետ ընելիք առևտրոյն պաշտպանութիւնն, քաջալերութիւնն եւ ընծայելիք դիւրութիւններն կ'ապահովեն ու կը գործադրեն :

127. — Կառավարական այս հոգատար եւ անձանձիր ուշադրութեան իբրեւ նմոյշ յիշենք թէ Գերմանացին սովոր է ըսել թէ՛ « — Ես առուտուրիս վրայ չեմ մտածեր շատ, քանի որ զայն իւր առաջին գործն համարած է Բէյզըր եւ ըստ այնմ կը վարուի — » : Եւ ստուգիւ Գերմանիոյ արդի վեհապետը, աշխոյժ ու կորովի Վուլիխամը Գերմանիոյ առեւտրական արդի զարգացման զօրավիգն ու մեկենասն հանդիսացած է իւր գործունէութեամբը :

Զինական վերջի կոտորածի պահուն Բէյքինի մէջ սպաննուած էր տեղացիներէ Գերմանիոյ դեսպանը : Զինական կառավարութիւնն յատուկ պատգամաւորութիւն մը ղրկած էր առ Վեհ. Վուլիխամ կայսրն ներողութիւն հայցելու և գոհացում տալու նպատակաւ : Անգլիական լրագրական պատկեր մը շատ հանճարեղ կերպիւ գծագրած էր ընդունելութիւնն, կատարելապէս եւ ճշտիւ վեր հանելով Կայսեր առևարակա՛յ ոգին :

Կայսրն խոփոռ դէմքով գահուն քովը կեցած, աջ ձեռքը խարազան մը բռնած՝ ձախ ձեռքին ցուցամատովը Զինացի պատգամաւորին, որ ծնրադրած ներողութիւն կը հայցէր՝ ցոյց կ'տար գարեջուրի տակառներ, կօթկներ, մեքենաներ, կտակեղէնք, ասուի. սննդեղէնի նիւթեր եւ գերմանական ամէն կարգի արտադրութիւնք և ճարտարութիւնք, որոնք սրահին մէջ մէկ կողմ գետեղուած էին, նոյնպէս եւ զրաւեղանի մը վրայ ահագին տետրակ մը ու կաղամար դրուած էր : Բէյզըր կ'ըսէ. — Գործածուած ծանր ու սոսկալի ոճիրը պետութեանս դէմ անլուր յանդգնութիւն մ'է եւ մի միայն կրնայ ներուիլ երբ այս օրինակ ապրանքներու վրայ, սոյն տետրակը լեցնելու չափ իսկոյն ապսպրանքներ տալու ըլլաք, եթէ ո՛չ՝ այս խարազանը շատ լաւ պիտի հասկցնէ Զին կառավարութեան թէ Բեհչպէս գիտեմ դեսպանին արիւնն քաւել տալ իրեն :

128. — Առեւտրական դաշնագրերու մէջ նախ կառավարութիւնք կը համաձայնին իրենց միջև փոխանակուած, ներմուծուած նոյնպէս եւ արտասահման հանուած ապրանքին արժէքին կամ գնահատութեան համեմատ առ հարիւր տոնելիք տրոց սակն, որ մաքսային օակացոյց կ'ըսուի : Երկրորդ՝ կը բանակցին նոր դաշնագրեր կնքելու եւ փոխանակելու կարգ մ'ապրանաց մաքսատրոց զեղջուռն կամ ջնջուռն յառաջ բերելով եւ փոխադարձաբար պայմանագրելով որ մի եւ նոյն արտօնութիւնն միւս կողմն եւս վայելելու լինի յու եւ նոյն արտօնութիւնն միւս կողմն եւս վայելելու լինի յաշտարարութեանց արդիւնքն է առևտրական յարաբերութեանց ընդայ ձակուռն եւ շարունակութիւնն : Այս կարգի դաշնադրայ ձակուռն եւ շարունակութիւնն : Այս կարգի դաշնադրայ պետութեանց մէջ պայման է նաեւ վայելել բոլոր այն գիր պետութեանց մէջ պայման է նաեւ վայելել բոլոր այն արտօնութիւններ՝ զորս՝ յետ պայմանագրութեան՝ ստորագրող կառավարութիւն մը ուրիշ կառավարութեան մը կ'տայ առևտրական նորագոյն դաշնագրով մը :

Առեւտրական դաշնագրութիւնք արտադրութեանց եւ ճարտարարուեստից մասին պայմանագրող պետութեանց

պատկանող առևտրական հրապարակներուն վրայ ունենալիք շրջաբերութիւնը կ'ապահովէ, նոյնպէս նաեւ մաքսային տրոց եւ պայմաններուն վրայ կատարեալ վստահութիւն կը ներշնչէ, ցորչափ այդ դաշնադրութիւնն տեւողութիւն, պայմանաժամ եւ ոյժ ունի ի գործածութիւն: Այսօր առևտրական դաշնագրեր աւելի մեծ ոյժ եւ կարեւորութիւն ունին քան թէ քաղաքական դաշնադրութիւնք եւ նիզակակցութիւնք. քանի որ առաջին խնդրէն կախում ունի երկիրներուն, կառավարութեանց եւ հետեւաբար իւրեանց հպատակ ժողովրդոց նիւթական ոյժն ու զարգացումն, յարաբերութեանց ընդարձակումն եւ ընդհանուր մարդկութեան բարեկեցութիւնն:

129. — Առեւտրական կէիւ. — Տարեկան այն վիճակացոյցն է յորում կ'երեւի երկրի մը համար ընդհանուր վաճառականութեան եւ առևտրոյն վերաբերութեամբ ըրած ներածութեան եւ արտահանութեան ամէն կարգի ապրանք քանակութիւնն, կշիռն ու չափն եւ համադրւած արժէքն: Այդ վիճակացոյցին մէկ կողմն կը ներկայացնէ օտար երկիրներէ բերուած ապրանքներն եւ սոցա փոխարէնն երկրէն վճարուած գումարն. եւ միւս կողմը երկրէն արտասահման գացած ապրանքներն եւ օտար հրապարակներէ անոնց համար գանձուած գումարն: Ի մի բան մտած եւ ելած գումարներն կը ճշտէ, ցոյց կ'տայ, Անշուշտ այդ երկու գումարներ իրարու համահաւասար չեն կրնար լինել եւ իրարմէ տարբերութիւն կ'ունենան, այսինքն մին քան զմիւսն առաւել կամ նուազ:

Երբ որ եւ է երկրէ մը արտասահման շրջաբերութիւնը ապրանքներուն արժէքին գումարն աւելի մեծ է քան օտար երկրէ բերուած ապրանքներուն արժէքէն, այն պարագային երկիրն իւր վաճառականութեամբ գերակշիռ դիրք մը բռնած՝ զարգացման շաւղին մէջն է ըսել է, այսինքն աւելի շատ դրամ կ'ստանայ իւր հողային եւ ճարտարարուեստի արտադրութեամբ: Իսկ ընդհակառակն երբ օտար երկրէ մտած ապրանքներուն արժէքն աւելի մեծ է, կը հետեւի թէ բուն երկ-

րէն բաղդատմամբ աւելի շատ դրամ կը վճարուի օտարին, ինչ որ կը նշանակէ թէ տարուէ տարուի այդ երկիրը իւր դրամն օտարին տալու հարկադրուած է:

Առևտրական ընդհանուր տազնապն՝ մէկ կամ աւելի երկիրներու մէջ մի եւ նոյն ժամանակ մարդը վաճառականութիւնն դէպի յետ, դէպի միայն կը մղէ: Մարդկային որ եւ է կերպ հանճարն եւ նիւթական կարողութիւնն անզօր են չարեաց առջեւն առնելու:

130. — Առեւտրական քաղաք, Անկումն եւ վերակենդանութիւն. — Տնտեսագետներ՝ տազնապն յառաջ բերող պատճառներն ուսումնասիրած եւ հետեւեալ խնդիրներու վրայ համակարծիք գտնուած են եւ զորս միահամուռ իրական պատճառ անուանած են այդ աղէտին:

Ա. — Վարկի չարաչար գործածութիւն.

Բ. — Հնչիւն դրամն չափազանցօրէն հրապարակէն քաշուիլ:

Գ. — Ոսկի արծաթ դրամի անգոյութեան հետեւանօք՝ դրամատոմսեր դժուարութեամբ ընդունուիլ եւ անվճար թողուիլ երկար ժամանակ դրամատուններէն:

Դ. Մեծ դրամազլիւով ձեռնարկուած հանրագումար չինութեանց վերաբերող ձեռնարկներուն յանկարծ դադարումն եւ կործանումն:

Ե. — Անխոհեմ ձեռնարկներ, տարապայման գներով անհեռառեւ շահադիտութիւնք:

Զ. — Զրհեղեղէ, երաշտութենէ ընդհանուր բերքերուն աւերումը եւ նուազագոյն արտադրութիւնք, անբերիւթիւն:

Է. — Տարափոխիկ հիւանդութեանց երկարատեւ մնալ եւ սաստիկ կոտորածներ ընելը. աւերիչ եւ կործանարար երկրաշարժներ. թաթառ:

Ը. — Սակարանային գործողութեանց վրայ մեծամեծ շահադիտութիւններու հետեւանօք սաստկագոյն կորուստներ:

Թ. — Տիրող արուեստներու վրա նորանոր գիւտեր, այնպէս որ նախնի դրութիւնն անմիջապէս անգործութեան դատապարտուի:

Ժ. — Մէկէ աւելի մեծաքանակ ապրանայ վրայ ծայրահեղ մրցումներու հետեւանօք հրապարակի ընթացիկ գրնոյն տարապայման անկումը :

ԺԱ. — Մեծ և սարսափելի հրդեհներ որք քաղաքներ ամբողջովին հրոյ ճարակ կ'ընեն փճացնելով գործատուններ, ապրանայ մթերանոցներ, մարդկային կեանք և այլն :

ԺԲ. — Մէկէ աւելի մեծադիր վաճառատուններու և դրամատանց մեծագումար անանկութիւնք, և հրապարակին վրայունեցած մեծ պարտքերու կորուստը, և այլն, և այլն :

131. — Կարծողներ գտնուած են թէ առեւտրական անկումն բնական օրինաց մէկ հետեւութիւնն է, իբր թէ սովորաբար տասն տարիներ անգամ մը արեւուն ջերմութիւնն տկարանալով՝ հողային ընդհանուր արտադրութեանց վրայ ազդեցութիւնն կը նուազի, որու հետեւանօք առեւտրական հրապարակն գնելի վաճառելի նիւթերէն կը զրկուի :

Տագնապներուն սաստկութիւնը կը բաղդատուի նախորդ տարիներու մէջ տեղի ունեցած գործերու անցեալ վիճակին հետ :

132. — Նախընթաց պատճառներուն մի քանի մեծագոյններուն պատահմամբ մանաւանդ՝ փոքր դրամագլուխներ կը կորնչին բոլորովին, սնանկութիւնք իրարու կը յաջորդեն, տոկոսին սակը այլևս անմատչելի կերպիւ կը բարձրանայ և փոխատութիւնք կ'դադրին, վարկի դրութիւնն արտաքոյ կարգի կը սեղմուի, բոլոր կարգի արժեթուղթերու և առեւտրական շրջուն թուղթերու վրայ եղած յարգն ու վստահութիւն կը վերցուի, ապրանայ մատուցումն կ'ընդհանրանայ, խնդրանքն կը սեղմուի, գիները չափազանցօրէն կ'իյնան, պարտքեր անվճար կը մնան, գործաւորաց և թոշակի դրութեամբ չահողները անգործութեան կը դատապարտուին, անդեղինաց նիւթեր հազուադիւտ և սղագնի կը դառնան :

133. — Բարեբաղդօրէն առեւտրական տագնապներու և անկումին կեանքն առ առաւելն տալէ մ'աւելի չ'կրնար տեւել և բաղդատմամբ աւելի շատ կը ծանրանայ հաղորդակցութեան դիւրութիւններէ զուրկ երկիրնե-րու մէջ քան ծովու և երկաթուղիի գծերով իրարու միացած երկիրներու միջին և յետին դասու ժողովրդեան վրայ : Ամէնէ բուռն և սաստիկ վիճակին հազիւ թէ հասած իսկոյն դէպ ի լաւագոյն կէտն կ'անդրադառնայ : Յառաջիկային հունձքն կ'սկսի արդիւնաբեր երեւնալ, այլևս առեւտուրն անկեալ վիճակէն կ'աթափի, հողային արտադրութիւնք հրապարակին վրայ կ'եւլեն, ինչպէս նաև ծրարուած, թաղուած կամ բանիլքուած դրամներ շրջաբերութեան ելնելով փոխանակութեան մէջ կը մտնեն. սթափումն շարժման, աստիճանաբար կենդանութեան կը փոխակերպի և ա'յնչափ յառաջ կ'երթայ որ ո'չ միայն նախորդ տարիներու աւերումն քանի մը տարուան մէջ կը դարմանէ այլ նաև մեծ բարեշրջում մը յառաջ կը բերէ և կը մերձկցնէ հարստութեան գոյացման կէտին, ճիշտ ինչպէս պայծառ արեգակն և իւր գաղջ ջերմութիւն փոթորիկներէ վերջ երկիրն կը շքեղացնէ ու խոնաւութենէ կ'ազատէ ողողելով զայն կենսատու մթնոլորտի մը մէջ :

134. — Գազդիա, Անգլիա, Ամերիկա առեւտրական ծանր տագնապներ ունեցած են. 1857ին Առեւտրական ընդհանուր անկումն պատճառ եղաւ որ Միացեալ Նահանգներու մէջ տուկոսինսակը մինչև 60 առ հարիւր բարձրանայ և տեղի տուաւ 5000է աւելի սնանկութեանց 60 միլիոն սթէրլին լիրայի կորուստով. տագնապն անցաւ Անգլիոյ առեւտրական հրապարակին վրայ, ուրկէ տարածուեցաւ ամբողջ Եւրոպա :

135. — Եթէ առեւտրական գործերու յաջողութեան չամար պայման նկատուած է անհատական աջակցութիւն, ընկերակցութիւն, համերաշխութիւն, կառավարական պաշտ-

պանութիւն , քաջալերութիւն և բոլոր այն ամեն տնտեսա-
գիտական և օրէնսդրական պայմանք կարգ ու կանոններ ի
նպատակ մարդկային ընկերութեան զարգացման և յառաջդի-
մութեան , առաւելագէս ևս պայման և մարդկային արժանա-
պատութեան նուիրական պարտք է յանակնկալ պատահած
ծանր բեռն թեթեւեղելու և այդ դժնդակ պարագաներն ան-
ցնելու աջակցիլ իւրաքանչիւր ոք ըստ կարգի և ըստ կարող-
ութեան . առ այս տնտեսագիտութիւնն համաձայն օրէնքա-
դրութեան սկզբանց ուղիղ և արդար կը գտնէ ո՛չ միայն
ընդհանուր օժանդակութեանց կազմութիւններն , այլևս կը
պարտաւորեցնէ մասնաւորներու պահանջներն յետաձգել .
անկման տեւողութեան միջոցին տոկոսներ գեղջել և ընել
ինչ որ կարելի է այդ առժամանակեայ տաժանելի լուծն թե-
թեւեղելու և բառնալու համար :

ՄԱՍՆ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆՑ ՍՊԱՌՈՒՄՆ

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ՊԻՏՈՅՔՆԵՐ

136. — Սպառումն բառին նշանակութիւնն , նպատակն եւ մարդ-
կային պիտոյից պարբերական կրկնութիւնն : — 137. — Անհատական
պարտականութիւնն է իւր պիտոյից սպառման համար դիմադրող ար-
դիւնք ինքն արտադրած ըլլալ . բացառութիւնք մանկանց եւ ընտանե-
կան խնդիրներ : — 138. — Այս խնդրոյ մասին տեղի ունեցած սխալ
ենթադրութիւններ , եւ այդ բացառութեան բուն շարժառիթները : —
139. — Բարոյական կամ կրթական պիտոյից երբեմնակի նախադասու-
թիւնն նիւթական պիտոյքներուն վրայ առժամանակեայ զոհողութիւն մ'է :
140. — Գոյք մ'ապօրէն միջոցաւ վայելել գոհութիւն կամ յափշտակու-
թիւն է : — 141. — Իզական սեռն գործնական կեանքին մէջ . կինն ա-
ջակից ամուսնոյն : — 142. — Դրամօժիտի օրինաւորութիւնն , արդեանց
նպատակն եւ փոխանցումն : — 143. — Նիւթական եւ բարոյական պի-
տոյք եւ առողջաբանութիւն ու բարոյական կեանք : — 144. — Ընդհա-
նուր պիտոյից սպառումներն պահանջմանց հետ ուղիղ համեմատական
լինելուն նկատումներն : — 145. — Մասնաւոր բացառիկ ծախքեր ,
որպէս են հոգեւորական , ողորմասիրական , բարենպատակ , զբօսական ,
եւայլն : — 146. — Նիւթական պիտոյից սպառումն անձին վրայ ըրած
ներգործութիւնն : — 147. — Կրթական սպառումն զրամազլիտ ժեւն
կ'առնու , իսկ բարոյականն՝ զգացումներ կը գոհացնէ : — 148. — Անար-
տադրող եւ արտադրող սպառումներ : — 149. — Տեսակներն ու քանա-
կութիւնք յայտարար են ազգի մը ժողովրդեան մը զարգացման աստի-
ճաններուն : — 150. — Զարդասիրական եւ պճրանքի ծախքեր ու նիւ-
թեր եւ ասոր քննադատութիւնք . Զարդարանաց միջին վիճակն յանձ-
նարարելի է , որ օգտակարութեան վրայ հիմնուած է :

136. — Ուղարկումն. — Կան ըսողներ թէ պարզ և ինքնայայտ բառ մ'է և կ'նշանակէ իրի մը, արժէքի մը գոյութեան անհետանալն, ջնջուիլն. սակայն քաղաքական տնտեսագիտութիւնն՝ համաձայն բնական գիտութեանց՝ ըսպառնան հետեւանօք գոյութեան մ'անհետանալ, ջնջուիլ, զուր տեղ իսպառ կորնչիլ ըսել չ'է. քանի որ երկրագունտիս վրայ որ և է նիւթ և իր չկորնչիր, այլ կը կերպարանափոխի. մասերու կը բաժնուի, հիւլէներու կը վերածուի և և սակայն կը մնայ բնութեան հիասքանչ ներդաշնակութեանը մէջ. տիեզերքին մէջ:

Տնտեսագիտութիւնն այդ բառին նշանակութիւնն ընդարձակ, կարեւոր և բազմատեսակ է, բուն առանձին է այն ամեն տրամադրութեանց և օրինաց, որք սկիզբէն մինչև ցարդ բացատրուեցան ներկայ գործին մէջ: Ուստի և իբրև նշանակութիւն՝ յիշուած անհետացումն, ջնջումն՝ ուրիշ որ և է պէտք մը հարկեցուցիչ պահանջք մը գոհացնելու նպատակաւ և թէ՛ պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ: Արժէքի մը, այսինքն դրամական գումարի մը ջնջումն, պարզապէս հեռացումն, փոխանակութիւնն է ուրիշ արժէքի մը հետ, ուրիշ նիւթի մը, ապրանքի մը, իրի մ'ստացումն. ի մի բան արժէքի մը ըսպառնումն ուրիշ արժէքի մը վրայ աւելնալն է, անոր հետ ցուլուիլն է:

Հետեւաբար կրնանք ըսել թէ մարդկային կենաց պահպանութեան և տեւողութեան ինչպէս նաև ամէն կարգի զարգացման համար հարստութեան սպառումն անհրաժեշտաբար տեղի կ'ունենայ: Այս կերպիւ սպառումն ուրեմն՝ կենաց ամէն կերպ պիտոյից և պահանջմանց գոհացում տուող տարերք ձեռք բերելու համար տրուած դրամն է, որ առ հասարակ ծախս անուամբ գործածուած է:

Նախընթաց բացատրութեանց առաջնորդութեամբ՝ հարստութեան սպառումն՝ տնտեսագիտութիւնն հետեւեալ կերպիւ կ'ամփոփենք, այսինքն թէ «—Մարդիկ աշխարհային կեանքի « շրջանն՝ բնականին բերմամբ՝ բոլորելու համար կարօտ են « անդադար պիտոյից և պահանջմանց. որք են՝ ինչպէս ա-

« մէն ոք գիտէ փորձառաբար և ենթակայ է անձնովին՝ ապ-
« րուս, զգեստաւորումն, բնակութիւն, առանց որոց անհա-
« տական կեանքն կարող չ'է իւր գոյութիւնն պահպանել.
« զի առանց սնունդի մարդս անսուղ կը կորնչի, առանց
« հանդերձանքի ցուրտի և ջերմութեան չ'է կարող դիմադ-
« րել. նոյնպէս և առանց բնակութեան՝ միւսնոյն ճակատա-
« գրին ենթակայ լինելով հանդերձ՝ անձնական հանգստու-
« թեան ամէն պայմաններէ զուրկ մնացած կ'ըլլայ: Ուստի
« անձնիւր անհատ իւր քաղաքակրթական և մարդկային
« ընկերութեան սկզբնական այսինքն նախնական դիրքին
« մէջ այս երեք կերպ բացարձակօրէն անհրաժեշտ դատուած
« պիտոյից ենթակայ է առանց բացառութեան և միանգամայն
« պարտաւորուած է ունենալ — »:

Ուստի ապրուստն տարբեր տարբեր սննդեղէններով ըստամօքսն գոհացնել և այսուիկ անձն պարարել զօրաւորել է, զգեստ՝ մարմինն բնական ազդեցութեանց վրտանգաւոր ներգործութենէն պահպանել ծածկել է, իսկ բընակարան անձին հանգստավայրն ու քնոյ տեղին է: Այս երեք անմիջական պիտոյքներ փոխանակութեամբ միայն կարելի է ընձեռնել և այդ փոխանակութիւնն կարենալ կատարելու համար ի հարկէ մարդս պարտական է փոխարինութիւն մ'ընել և որպէսզի զայս կատարելու վիճակի մէջ ըլլայ պէտք է որ արժէք մը հարստութիւն մը տալու լինի ուրիշներուն և ահա այս եղանակաւ է որ պիտոյից անհրաժեշտ տարերք մարդուս սեփականութեան մէջ մտած կը լինին:

Ապրուստ և զգեստաւորումն յաճախակի և պարբերական նորոգութեանց և կրկնութեանց կարօտ են: Յայտնի է որ մէկ օր մէկ անգամ սնունդ առնուլ անբաւական է, այլ պէտք է երեք և երբեմն ալ չորս անգամ ստամոքսին գոհացում տրուիլ: Զգեստեղէն իսկ՝ երեք ամիսէն մինչև վեց ամիսը անգամ մը վերանորոգել անհրաժեշտ է, այնպէս որ միեւնոյն օրուան մէջ քանի մ'անգամ առնուած սնունդն, հետեւեալ օրուան օգուտ չ'ունենար, և այսօր զգեստաւորած հանդերձանքը առ առաւելն վեց ամիս յետոյ

անպէտ և անգործածելի կը դառնայ և նոր զգեստի կարօտութիւն կ'զգացուի: Այս կերպիւ ուրեմն սնունդն և հանդերձանքը, որք փոխանակութեամբ եւ եթ ձեռք բերուած էին այլեւս կ'օգնչանան. անպէտ ու անարժէք կ'դառնան, այսինքն իրենց սպառման վիճակէ անցած լինցած կ'ըլլան: Նոյնպէս բնակութիւնն՝ եթէ տուն մը և հարկ եղած կարասիք և անկողին միանգամայն և ընդ միշտ մեծ արժէքի փոխարինութեամբ կամ ժառանգական օրինօք որ և է ոք չ'է կրցած ունենալ, շարթուան մը, կամ ամսուան մը և կամ տարւոյ մը վարձագիրն վճարած լինելէն յետոյ՝ յաջորդ շարթուան կամ ամսուան կամ տարւոյն համար ի սկզբան կատարած վճարումն այլևս կարեւորութենէ դադրած կը լինի, այսինքն սպառման շրջանն բոլորած կը լինի:

Ուստի կը տեսնենք թէ անձնիւր անհատ իւր նախնական և անհրաժեշտ պիտոյից գոհացման համար շարունակաբար դէմ դնելու և հայթայթելու պարտական եղած է բնական և անդառնալի վճիռով և մարդկային ճակատագրային: բերմամբ:

Սոքա են ան սպառման սկզբնական շարժառիթներն, սահմանն և ստիպողականութիւնն, որոյ ամէն ոք ենթակայ է այն ինչ կը ծնանի և կը տեւէ մինչեւ իւր կենաց վերջին օրը, և այս՝ չափաւոր վիճակի մը նկարագիրն է միայն ընկերական և քաղաքակրթական նախնական նեղ շրջանին մէջ կամ սկզբնական սանդուխին վրայ, քանզի մարդու տա՛իքն ցորչոփ աճի և բարեկրթութիւն այնչափ աւելի իւր պիտոյքն, պահանջումներն ևս կը բազմանան տեսակներով ու արժէքով եւ հետեւաբար սպառման շրջանակն ևս ըստ այնմ կը լայննայ ու կ'ընդարձակի:

137.— Տնտեսագիտական շրջակայեաց և տրամաբան սկզբունքներուն բերմամբ չափ անգամ տեսնուեցաւ թէ՛ ամէն ոք աշխատելու պարտական է իւր անձին պահանջած պիտոյքներու սպառման ենթակայ իրերն հոգալու, հայթայթելու: Այս բացարձակ և անվիճելի օրէնք մէ և սակայն ունի

ւր բացառութիւններ, զորս աւելի վերջ պիտի տեսնենք, և որք պարզուած և պաշտպանուած են դարձեալ նոյն իսկ մեծանուն և մարդասէր տնտեսագէտներէ: Այս բացառութեանց առաջին ու կարեւորագոյնն՝ մանկանց խնդիրն է, որու հետ իկապուած է նաև ընտանեկան խնդիրն անջատօրէն:

Երբ կը տեսնենք նորածին մը խանձարուրին մէջ՝ այն ինչ մերկ աշխարհ եկած աղաղակելով ու շուրթերը շարժելով սնունդ կ'որոնէ բնագոյօրէն, և երբ կը տեսնենք իսկոյն շորերու մէջ փաթտուած և մօրը ստինքէն կախուած գրկաց մէջ կուրծքին ու սրտին վրայ սեղմուած գուրգուրանօք, անդրադառնալով նոյն իսկ մեր սկզբնական վիճակին աչաց առջ կ'ունենանք մեր անցուցած շրջանն: Ահա մարդկային ընկերութեան անդամ մը, որ սնունդի սպառման համար մօր ստինքն, զգեստեղէնի համար ծնողացը միջոցաւ հայթայթուած հագուստներն և բնակութեան համար տուն և մանաւանդ մօրը գիրկն կուրծքն ու շունչն, ինչպէս նաև օրօրոցն ունի. առանց որոց նորածին մանկիկ մը երեք չորս ժամէն աւելի կեանք պիտի չկրնար ունենալ: Ուստի ապրելու համար իւր անձնական պիտոյից և պահանջմանց նիւթերն ունի անհրաժեշտօրէն և այդ պիտոյքն կ'սպառի աշխատութեան մը արդեամբ, որ սակայն, աւելորդ է ըսել, նորածինին աշխատութեամբ յառաջ չ'է եկած: Մօրը կաթը բնական կամ նախախնամական սքանչելի տնօրինութիւն մէ, և բացառիկ պարագաներու մէջ բժշկական միջոցներով ու սննդառու բացառիկ ընտրութեամբ մօր կաթն բերելու հոգ կը տարուի և վճարեալ կաթնտուի մը ներկայութիւնն անհրաժեշտ կը դառնայ. զգեստեղէնք դրամով կ'առնուին, օրօրոց ևայլն որուն արժէք կամ վարձք նոյնպէս դրամով է և սոքա ամէնքը մանկիկը կը վայելէ. առանց արտադրելու՝ ամենակատարեալ իրաւամբ. որք ուրիշին, այսինքն ծնողաց ջանքով և աշխատութեամբ յառաջ եկած են:

Ուրեմն մանկիկ մը չ'արտադրեր իւր աշխատութեամբ մինչդեռ իւր պիտոյքն ունի որք ի սկզբան առաւելապէս շատ ծանրագնի են բացառաբար քան նոյն իսկ տարիքն առած տղու մէ, մարդու մը և այսպէս կը շարունակէ ապրիլ ու-

րիչին արդեամբ մինչ ինքն ևս աշխատելու և արտադրելու վիճակին կը հասնի։ Այդ վիճակն ճշդել և որոշել անկարելի է և փոփոխական՝ ուշ կամ կանուխ՝ գտնուած երկրին, ընկերական պայմաններուն վրայ չափուած և ձեռուած։

Ընդհանրապէս քսան և մէկ տարին հիմ առնուած է, երբ մանկիկը պատանեկութեան շրջանն բոլորելով՝ դպրոցական կեանքն ալ տեսած և ըստ օրինի խելահաս տարիքն հասած կը լինի և իւր գործոց գիտակիցն ու պատասխանատուն կը նկատուի։ Այսպէս ուրեմն նորածին մը իրաւունք ունի աշխատելու։ Այսպէս սկսեալ մինչև քսան և մէկ տարին աւարտելը ծնողաց աշխատութեան պտուղն վայելել, և հետեւաբար ծնողքն հայրն մանաւանդ այս պարտականութիւնն սառնածնած կը լինի երբ ամուսնութեամբ կ'ստանանէ նաեւ օտարի մ'աղջկան վրայ իւր պաշտպանութիւնն տարածելով՝ ընտանեկան յարկն կազմելու։

138. — Եղած են ժամանակին տնտեսագէտներ որք մանկան և հօր իրաւունքն և պարտքն նիւթապէս իմաստասիրել, լուծել կարծած են, հետեցնելով թէ ապագայ չափու ակնկալութեամբ է որ հայր մը կը ծախսէ որդւոյն համար որպէսզի իւր ծերութեան և գործելու անկարող վիճակին մէջ որդին ալ փոխարինելու լինի։ Այս սկզբունք՝ այսօր մարդկային արժանապատուութեան, բարեկիրթ և նուրբ ըզգացման հանդէպ նախատինք մ'է և կարելի չ'է ենթադրել թէ գտնուին հայրեր՝ երբ զաւակն նախ քան չափահասութիւնն վախճանելու ըլլալան ու ողբան ըրած ծախքերը կորսուած ըլլալուն համար միմիայն։ Անցողակի ըսենք թէ շահ ու ակնկալութիւն բնական պարտք մ'է, նիւթական է. երբ հայր մը զաւակին համար ծախսելու պարտական է, փոխադարձաբար որդին ևս հօրը համար ծախսելու պարտական է երբ այս պէտքին և ծառայութեանը իրապէս տեղի կայ, և այդ պարտականութիւնն բարոյական է, բնական օրինաց և պարտաճանաչութեան վրայ հիմնուած է և ո'չ թէ դրական օրինաց տրամադրութեամբ վաւերացեալ։ Ուստի երբ զաւակ մը ի վիճակի է և հայրն թշուառ, իշխանութիւն մը չ'կայ բռնադատելու զորդին որ օգնէ հօրն, այլ ծնողասիրութեան

զգացումն և մարդկային արժանապատուութիւնն է որ կ'զգացնէ այդ գերադնիւ և նուիրական պարտքն և որոյ զլացումն անասնոց քովը միայն կրնայ բացատրուիլ և արդարաւա՛ր, Հետեւաբար սոյն նիւթական խնդրոյն վերաբերող նկատումներն կշիռ և կտրելորութիւն չ'ունին արդի լուծաւորեալ, զարգացեալ, քաղաքակիրթ ու պարտաճանաչ մտորկութեանը առջև և երբ միահամուռ ընդունուած է թէ աշխատութեամբ հարստութիւն ձեռք բերել պէտք է պատուաւոր դիրք մը գրաւելու համար, ընտանեկան կեանք կազմելու է աղնիւ ու բարի ընկերուհի մ'ունենալով, մարդս առօրեայ օգնութիւններ, ուրախութիւններ անոր հաղորդելով՝ անկեղծ սրտակից, խորհրդակից և մխիթարիչ մ'ունենալու, ընդ նմա երջանկանանալու համար, բարեկիրթ զաւակ ունենալու է ընտանեկան անունն յարատեւելու, զայն սիրոյ ու գգուանաց առարկայ և գոհացում տուող էակն ունենալու և մարդկային ընկերութեան օգտակար անդամներ պատրաստելու համար, այն առեն նիւթական շահու ակնկալութիւնն ա'յնչափ կը նսեմանայ, այնչափ աննշան կը դառնայ, զոր մտքէ իսկ անցունել մարդկային արժանապատուութեան անվայել և նուաստացում է և ընդհակառակն մարդն կ'շանայ այնչափ հարստութիւն ղիզել և հաստատուն հիմանց վրայ դնել զայն, որ թէ իրեն, թէ զաւակաց և թէ յաջորդական բոլոր սերնդեան պիտոյից և պահանջմանց դէմ զնելու կարող լինի դարէ ի դար, որուն բազմաթիւ օրինակներն մանաւանդ Անդրիոյ մէջ կ'տեսնուին։

Այս չ'նշանակէր թէ ծնող մը, հայր մը իւր զաւակին աշխատիրութեան եռանդն չ'արծարծէր, քանի որ սերունդէ ի սերունդ անցնելու չափ հարստութիւն պատրաստած է կամ կ'պատրաստէ։ Երբ նկատի առնունք մարդկային աշխատասիրութեան բնածին տրամադրութիւնն, իւր անձնական պիտոյքն և պահանջներն լաւագոյնս գոհացնելու և հայթայթելու անձնասիրական զգացումներն, սոքա մատակարարելէ յետոյ հարստութիւն գոյացնելու գովելի և ճշմարիտ փառասիրական նախանձախնդրութիւնն և երբ մանաւանդ այս ամեն տրամա-

դրութիւններն ու հակումներն ուսմամբ, գիտութեամբ զարգացած նրացած են և մարդկային ազնիւ ընկերութեան մէջ չփման վիճակի մէջ են և մանաւանդ հարստութիւն զիջել փառք ու պատուոյ բարձրացում է, այն ատեն ըսել չ'է բնաւ թէ գոյացած և սեփականուած հարստութիւն մ'աշխատասիրութեան եռանդն կ'կասեցնէ, նամանաւանդ այժմու ընկերական պայմաններու մէջ՝ երբ աշխատասիրութիւն ամէն կերպ առաքինութեանց և պատիւներուն իբրեւ ամպհովանին ընդունուած է:

139. — Ծնող մ'իրաւամբ պարտական է՝ եթէ բարեդէպ շահաւիթ պարագաներէ օգտիլ գիտցած է այնպէս որ իւր մահուանէն յետոյ իւր ընտանիքն ու զաւակունք նիւթական ապահով վիճակի և կացութեան մէջ դրած ըլլայ, քանի որ մինն իւր պատուոյ և երջանկութեան մասունքն կազմած է և միւսն՝ որոյ դոյութեան պատճառն ու հեղինակն ինքն է: Իւր բարոյական կեանքն է, իւր յաջորդն է: Ընտանեկան կազմութեամբ անհատական նիւթական պիտոյից ու պահանջմանց քանակութիւնն և տեսակներն կ'աճին կը բազմանան, և երբ կրթութիւն, ուսմունք, մտաւորական զարգացում անհրաժեշտ պիտոյից դասակարգն անցած են, ուրեմն անհատի մ'առջև բարոյական կամ կրթական պիտոյից սպառման դուռ մ'ես կ'բացուի, քանի որ զպրոց, գիրք, լրագրութիւն, երաժշտութիւն, գեղարուեստք, եւայլն դարձեալ փոխարինութեամբ՝ այսինքն դրամ վճարելով և ժամանակ անցունելով կարելի կը լինի միայն ձեռք բերել աշխատութեամբ և մտաւորական յոգնութեամբ:

Յիշեալ երկու կերպ սպառմանց՝ նիւթական և բարոյական պիտոյից հայթայթումն իրարմէ նախադասութիւն և առաջնութիւն ունենալու տարբերութիւնք նոյն իսկ խընդիր եղած է ոմանց տնտեսագիտաց առջեւ և բնականօրէն նիւթական սպառումն նախապատուութիւն և մրցանակ ստացած է, քանի որ անձին նկատմամբ պարտական եղած անունդ, բնակութիւն, հանդերձանք էական միջոցներ են

կենաց գոյութեան պահպանման խնդրոյն մէջ և թէ օրինակի համար դաս մը պատրաստելու, գրութիւն մը հասցնելու, գեղեցիկ երաժշտութիւն մը կամ ընթերցում մ'ունենդրելու, վերջապէս մտաց, սրտի և տեսողութեան գոհացում տալու նպատակաւ մէկ երկու ժամ սննդառութիւնն և քունն յետաձգուի կամ բացօդեայ տեղ մը կանկ առնուի, այդ չի նշանակել թէ նիւթական սպառումն յետաձգուած է, յետադասուած է, այդչափ զոհողութիւն մարդուս անձն կարող է տանիլ երբեմն ուրեմն օգտակար առիթներ ձեռքէ չ'հանելու համար:

Անհատային անձնական պիտոյից գոհացման նախընթաց բացատրութիւններու հանդէպ, առանց ընդդիմութիւն լսելու՝ իրաւամբ կըսենք թէ բացի զաւակներէ եւ ընտանիքէ մարդկային ընկերութեան մէջ ո'չ ոք՝ երբ աշխատելու կարողութիւն և առիթն ունի՝ իրաւունքն չ'լրնար ունենալ ուրիշի մը աշխատութեան արդիւնք վայելելու առանց փոխարինութեան մը այսինքն արժէք մը տալու, որ կարելի լինի բացատրուիլ օրինաց, առեւտրական ոգւոյն և տնտեսագիտական սկզբանց և տրամադրութեանց առջեւ, ուղիղ և արդար նկատել և եթէ ոք ուրիշի մը գոյքն զաղտնի կերպիւ կը վայելէ այդ գողութիւն է, իսկ յայտնի կ'առնու առանց սեփականողին կամաց և հաճութեան յափճակութիւն է:

Վերադառնալով անգամ մ'եւս մանկանց ճրի պահպանութեան եւ ընտանեկան ծախուց զաւկին հօրն, տիկնոջն՝ ամուսնոյն բացարձակօրէն պատկանելուն խնդրոյն, քիչ մ'եւս աւելի մանրամասնութեանց մէջ մտնել շահեկան կը գտնենք:

140. — Այդ պարտականութիւնն անհրաժեշտ եւ բացարձակ է տանը տիրոջը վրայ, այդ մարդն այդ բեռն կրելու նախախնամական վճիռն ունի, ճակատագիրն այնպէս տնօրինուած է, սակայն տնտեսագիտութիւնն չատ հեռի է կեղծաւոր փարիսեցի մը լինելէ եւ անբաղդատօրէն մեծ գիտու-

թիւն մ'է բարոյական տեսակէտերով մանաւանդ, շրջակայ-
եաց է: և եթէ ծանր բեռներ կը կապէ ու կը դնէ մարդոց
ուսերուն վրայ, իւր փրկարար մատովը կը դպչի այդ բեռին
և կը թեթեւցնէ նորա ծանրութիւնն:

141. — Եթէ մարդս կոչում ունի աշխատելու և արդ-
եամբ զաւակն ու կինն սնուցանելու, և եթէ կինն կոչում
ունի առնն կառավարելու, ընտանեկան կեանքի երջանկա-
վայր բոյնն պատրաստելու, սոյն գիտութիւնն կը հրաւիրէ
նաեւ զկինն, տնական տնտեսագիտութենէ դուրս ունեցած
ժամանակն արդիւնաւորելու և իւր աշխատութեանը արդ-
եամբ այր մարդկան աջակցելու: Բովանդակ քաղաքակիրթ
աշխարհի մէջ աղջկունք և տիկնայք իւրեանց բնական հալ-
ման և տրամադրութեանց համաձայն կ'աշխատին այր մար-
դու պէս և դրամ կը շահին օգնելով իւրեանց ծնողաց,
իւրեանց քերց եւ եղբարց, իւրեանց ամուսնոց և կամ նոյն
խոյն իրենց, խնայելու և փոքրիկ գումարներով հարստու-
թիւնք կազմելու ուշագրաւ խնդիրն եւս յարգելով ու հե-
տեւելով ի գործ դնելու: Եւրոպիոյ եւ Ամերիկայի ամեն
առեւտրական հրապարակներու վրայ թողունք որ անթիւ և
անհամար են առն և կնոջ միեւնոյն գործի եւ աշխատու-
թեան մէջ միասին և միանգամայն գտնուիլ եւ պարապիլը,
այլ կը հանդիպինք իգական սեռին տեսնելով զայն որք են
պաշտօնեայ, խանութպան, վաճառական, հեռագրատան եւ
թղթատարի պաշտօնեայ, գիտական և գեղարուեստական
ուսուցիչներ, եւ ամէն ինչ որ իրենց կարողութեան սահ-
մանին մէջ կրնայ ամփոփուիլ:

142. — Տնտեսագիտութիւնն՝ ինչպէս նաեւ ընկերա-
կան բոլոր լուրջ եւ հիմնական գիտութիւններ որպէս կ'ըն-
դունին այր եւ կնոջ միաւորութիւնն իբրեւ պատուոյ եւ
բարոյական կեանքի ընկերակցութիւն մը նոյնպէս եւ այս
տեսակէտով դրամօթիս խնդիրն ընդունած և ըստ օրինի բա-

ցատրած են, որ կրնայ միայն տգէտ և կեղծ բարոյախօս-
ներէ եւ անարժան իշխանութենէ քննադատուիլ եւ ան-
գղանդուիլ:

Դրամօթիտն այն դրամագլուխն է զոր կինն կը բերէ
իւր հետ եւ իւր կամ ամուսնոյն ձեռօք կը շահագործէ .
խնդիր չէ՝ թէ այդ դրամն կնոջն անձնական սեփականու-
թիւն պիտի մնայ եթէ ոչ ամուսնոյն պիտի պատկանի, այս՝
նախ քան զամուսնութիւն փոխադարձ հաճութեան եւ պայ-
մանի խնդիր մ'է, թէեւ օրէնք և ուղիղ տրամաբանութիւն
պատշաճ կը համարին կնոջ սեփականութիւն մնալ այդ դրա-
մագլուխն եւ անոր արդիւնքն զաւակաց կրթութեան յատ-
կացուիլ եւ մանաւանդ աղջիկ զաւակներուն փոխանցուիլ ինչ
որ ընդհանրացած է Անգլիական ամուսնութեանց մէջ:

Ուրեմն Տնտեսագիտութիւնն իւր մատն դնելով կնոջ
աշխատութեան պարտականութեան եւ պատշաճութեան
վրայ, նորա բերած դրամօթիտին շահագործութեամբ եւս
կը թեթեւցնէ այր մարդուն աշխատելու եւ արտադրելու
ծանր բեռները:

143. — Նիւթական եւ մսաւորական պիտոյից սպառ-
ման եղանակներն անմիջական կապակցութիւն ունին առողջա-
բանութեան եւ բարոյական կեանքին հետ, քանզի որչափ կա-
րեւոր է կեանքի պահպանման համար նիւթական պիտոյքն
կանոնաւոր և ժամանակին մատակարարել, նոյնպէս եւ կա-
րեւոր է սն. դեղէնի մաքրութեան թարմութեան եւ օգտա-
կարութեան ուշադիր լինիլ, բնակութեան օդաւէտ եւ ա-
ռողջապահիկ պայմաններու համաձայն տեղուանք գտնուիլը
տարւոյն եղանակին համաձայն զգեստաւորուիլը, նոյնպէս
եւ ֆիզիքական կրթութիւններ, անձին և բնակարանին
մաքրութիւնն, ինչպէս նաեւ յարգանքի եւ վայելչութեան
համար զգեստի նորութիւն, պատշաճութիւն և մաքրութիւն.
Բնաւ երբեք անտես առնելու չէ ֆիզիքական կրթութիւն-
ներ, որոնք մարմնոյն բարեկազմութեան, տոկունութեան եւ

քաղովորութեան օժանդակներն նկատուած են :

Մտաւորական կրթութեան եւ դաստիարակութեան խնդիրներն ուշադրութեան արժանի են, քանի որ մարդկային բարոյական կեանքն կը կազմեն, ուստի եւ որչափ հոգ տարուի դպրոցի եւ դաստիարակներու ընտրութեան, ուղիղ եւ գերակշռութիւն ունեցող գաղափարներու եւ սկզբանց ներշնչման, լուրջ եւ օգտակար ուսմանց եւ գիտութեանց ուսուցման, նախապատուութիւն տրուելով միշտ բնական տրամադրութեանց եւ հակման՝ մասնաւորապէս գիտական ուսմանց եւ արուեստից մասնագէտ պատրաստուելու կոչումն ունեցող դպրոցականներու համար, որոնք կը կազմեն մարդկային քաղաքակիրթ ընկերութիւնն եւ պէտք է որ ի վաղուց ուշադիր եւ հոգատար խնամք տարուի օգտակար անդամներ լինելու պատրաստել զանոնք : Սոքա միահամուռ կը պատկանին ծնողաց, որք իւրեանց իսկական եւ ճշմարիտ օգտին համար՝ պարտաւոր են մանկանց ազատութիւնն յարգել, բարի օրինակներ ներշնչելու հետամուտ լինիլ եւ մանաւանդ անոնց բարեկիրթ, ուշիմ բարեկամներ եւ ընկերներ գտնել ի միտ ունենալով թէ բարեկրթութիւն եւ ազնիւ յատկութիւններ մանկանց համար առնէն կ'սկսին, դպրոցի մէջ կը մշակուին եւ գործնական կեանքի մէջ ալ նկարագրին կ'ստանան, նոյնպէս եւ յիշել այն սովորական եւ ուղիղ հարցումն թէ « Լսէք ինձ, որո՞նք են ձեր բարեկամները եւ ես այն ատեն պիտի ըսեմ ձեզ թէ ի՞նչպէս մարդ մ'էք » :

144. — Պիտոյից սպառումները կարեւոր է որ իրական պահանջման եւ պէտքից հետ ուղիղ համեմատական լինին. — Ահա՛ խնդիր մը որ ամենամեծ ուշադրութեան արժանի է թէ նիւթական եւ թէ մանաւանդ պատուոյ տեսակէտով եւ այդ հաւասարակշռութիւնն գիտնալ, ճշտել ու պահպանել անհատական ուղիղ մտածման եւ դատողութեան կարողութենէն կախում ունի : Սոյն խնդրոյն երկու կողմանց չափազանցութիւնն եւ հաւասարակշռութեան բեկանումը նիւթական եւ

բարոյական կործանում յառաջ կը բերէ : Ուստի նիւթական սպառման ծայրայեղ չափաւորութիւնն, որ գծուեցնէ, ազանութեցնէ յառաջ կ'գայ, անձն կը զրկէ եւ միտքն ու սիրտն կը տկարացնէ, կ'ապականէ : Նոյնպէս եւ ծայրայեղ չափազանցութիւնն՝ նիւթական շուայութիւնն է. մոլի կեանք անցնելէ յառաջ կ'գայ. զեղխութիւն է, որ վիճակի կործանման եւ թշուառութեան կ'առաջնորդէ : Մտաւորական դարգացման շուայութիւնն՝ մանաւանդ տկարակամ մարդկանց քով՝ կրնայ ունենալ իւր ծայրահեղ վնասներն, միտքն յոգնեցնելով, չափազանց ընթերցմամբ տեսողութիւնն եւ ուղիղ դատողութիւնն խանգարել, իսկ չափաւորութիւն՝ երբ կրթութեան համար դրամ խնայել է՝ զմարդս իւր բարոյական եւ մտաւորական կեանքէն զրկել ըսել է : Ուստի եւ թէ մտաւորական եւ թէ նիւթական սպառմանց մէջ չափաւորութիւնն եւ պիտոյից համապատասխան դիրք բռնել կենաց համար ուղիղ ճանապարհին հետեւիլ ըսել է եւ միանգամայն անպէտ տեղ դրամ չ'սպառել է, որ այնչափ աշխատութեամբ և ջանքով ձեռք կրնայ բերուիլ : Անպէտ ծախքերէ զգուշանալ ո'չ միայն դրամ պահել է, այլ նաեւ եղած հարստութիւն մը չ'նուազեցնել ըսել է, նիւթական սպառումն պէտք մը, պահանջ մը գոհացնելու յատկութիւնն ունենալ հարկ է, ուստի եւ ինչ որ աւելորդ է՝ գնելէն կը հետեւի տիպուիլ ծախել՝ ինչ որ մարդուս պէտքն ու պահանջն կը գոհացնէր : Տուն եւ կարասիք, որոնց հետ կապուած է մարդկային կեանքն պատշաճ ու վայելուչ լինել պատուոյ եւ լաւ կենցաղավարութեան խնդիր մ'է մասնաւոր հոգ ու խնամքի կարօտ, եւ միանգամայն ընդմիշտ ունենալ՝ պարբերական պարտաւորիչ ծախքէմ'ազատ լինելով հանդերձ՝ խնայողասիրութեան թելադրիչ հանգամանք մը կ'ընծայէ մարդուս :

Ոգելից ըմպելիք պէտք է տանը մէջ մուտ գտնեն երբ եթէ երբէք անոնց պէտքն եւ օգուտն բժիշկէ յանձնարարուած է, սակայն երբ իբրեւ զուարթութեան եւ սովորական ըմպելի կը մտնէ առատ առատ, ո'չ միայն հարստութիւն մը դուռնէն դուրս ելնելով կը կորնչի, կ'անհետի, այլ տան նիւթական ու բարոյական կեանքն է՝ որ կ'սպառի, կը հիւծի

և հուսկ Եւրեմի կը կործանի, անդ հրաւիրելով տառապանք, հիւանդութիւն և հուսկ Եւրեմի թշուառութեան մէջ մահ։

Տան ընդհանուր մատակարարութիւնն ուսմամբ գիտութեամբ չ'է որ մարդս կարող կը լինի վարելու ուղղապէս, այլ իւր բարոյական կարողութեամբ, հեռատեսութեամբ և պատշաճ սիրական զգացումներովն է որ արժանաւոր և իմաստուն անտեսութիւն մը կ'ունենայ՝ համաձայն իւր քաջազոր թարեկեցութեան և մանաւանդ համաձայն իւր շահու, եկամուտի աղբիւրներուն, որոնցմէ աւելին սպառել չըռայլութեանց մեծագոյն յիմարութիւնն է, պարտուց ներքեւ մտնալով՝ իւր անկումն, թշուառութիւն և անպատուութիւնն պատրաստել ըսել է. բացառութիւն է եթէ ժամանակուան մը անգործութիւն՝ ստիպողական ծախուց քանակութեան մեծութիւնն՝ նուազ շահու մ'առջեւ՝ հարկադրուիլ հասարակ պարտուց ներքեւ մտնել, սակայն՝ իբրեւ բացարձակ սկզբունք ընդունուիլ պէտք է թէ՛ անհատի մը շահու աղբիւրներ, որչափ ալ քիչ և նուազ լինին՝ այնու չափով ջանալ հայթայթել սպարտական է իւր անհրաժեշտ պիտոյից սպառումն և ոչ երբէք փոխառութեամբ և հետեւաբար ապառիկ դրութիւնով, որոնց վարժութիւնն տակաւ առ տակաւ կը ընջէ անհատական արժանապատուութեան և անձնասիրութեան զգացումներն ու ճանաչողութիւնն և կ'ստորնացնէ զայն։

Ինչպէս արդէն ցոյց տուինք՝ նիւթական եւ բարոյական պիտոյից սպառումներն երկու կերպ կ'որոշուին անհատական կամ անձնական երբ ենթակայն ամուրի է, առանձին է, ընտանեկան, երբ ամուսնացեալ է, կին և զաւակունք ունի։

Այդ երկու պարագաներու մէջ եւս մարդս զանազան անուանց ներքեւ կ'ունենայ նաեւ տարբեր տարբեր պիտոյից սպառումներ, որոց գլխաւոր և սովորականները կը համարուին։

145. — Մասնաւոր բացառիկ ծախսեր. — Որպէս են հիւանդութեանց բերմամբ բժիշկի և դեղորէից, անհրաժեշտ

և ստիպողական ճամբորդութեանց, երթեւեկութեանց, տախան և այլն՝ զանազան և անակնկալ կերպիւ յառաջ եկած ծախքեր։

146. — Հոգեւորական կամ կրօնական ծախսեր. — Որպէս են Եկեղեցեաց, կրօնաւորաց կամաւոր տուրքեր ու նուէրներ, կրօնական պիտոյք՝ մկրտութեան, հարսանեկան, յուղարկաւորութեան և ոոյն կարգի ծախքեր։

Ողորմասիրական ծախսեր. — Որպէս են ի նպաստ հիւանդանոցներու, կարոտելոց, հանգանակութեանց մասնակցութիւնք, ողորմատուութիւն և այլն։

Բարեսիրական գործոց մասնակցելու ծախսեր. — Որպէս են կրթական, մարդասիրական շինութեանց եւ գործոց նըպաստելու եւ քաջարելելու ծախքեր։

Ձբոսական ծախսեր. — Որպէս են թատրոնի, պտոյտի, սպորթի, մարմնամարզական և սոյն կարգի ծախքեր, ուրիշ անուանց ներքեւ կրնան գտնուիլ տակաւին ծախքեր, որք անհատի մը կամ ընտանեաց մը ընկերական պայմաններուն, կացութեան, դիրքին, կրթական վիճակին, նիւթական կարողութեան, զգացմանց եւ ճաշակի զարգացման եւ նրբութեան եւ այլն հանգամանքներուն բերմամբ եւ համեմատութեամբ գոյութիւն կ'ունենան եւ պէտքն կ'զգացուին։

Բացարձակ եւ անմիջական սպառման ենթակայ են առաջինք՝ աննդեղէն և ամէն նիւթեր, որք մարդուս բերանին մէջ կը մտնեն, ուստի եւ հաց, միս, պտուղ, ըմպելի, կանանջեղէնք, արմաթք եւ այլն, արժէք մը կը ներկայացեն ցորչափ աչօք կը տեսնուին, իսկ երբ մարդկան ներքին պիտոյքն կը գոհացնեն ուտուելով ու ըմպուելով, կ'ոչնչանան տեղի տալով մարդկային սննդառութեան, Ձգեստեղինաց արժէքն և բնակութեան վարձագինք եւս կ'ոչնչանան տակաւ առ տակաւ գործածմամբ և բնակութեամբ ժամանակէ մը յետոյ, տեղի տալով մարդկային անձին հանգստութեան եւ պանայանութեան օգուտներուն։

և հուլիս 14-ը. — Կրթական ծախքերը պարզապէս նոր չ'դրամագլուխ մը, արժէք մը ձեռք բերելու համար ծախսուած դրամ մէջ քանի որ՝ աւելորդ է ըսել թէ՛ մարդս աւելի բարձր դիրքի մ'եւ արժանապատուութեան կը տիրանայ բարոյապէս եւ մտաւորապէս, որչափ աւելի կըրթութեան եւ դաստիարակութեան մէջ զարգանալու լինի, և այս տեսակէտներով իւր առջեւ կը բացուին նախընթաց ծախքերէն մի քանինները, որոնց կատարումը տեղի կ'տայ մարդուս համար բարոյական մեծ գոհունակութեան, սրտի եւ մտաց անդորրութեան եւ ուրախութեան, բարեբարելու կ'առաջնորդէ զայն իւր երկրին, կառավարութեան եւ տղ-գին արժանաւոր, օգտակար եւ սիրելի զաւակ մը, անդամ մը լինելու պատիւն վայելելու իրաւամբ:

148. — Տնտեսագետներէն ոմանք անաւստիորդ եւ անաւորդ սպառումն կամ ծաքեր անուանց ներքեւ կ'որոշեն առաջինն անունդի եւ անհատական բացարձակ պիտոյից գոհացումն տուող ծախքերն, զորս բազմիցս թուած ենք, եւ որոնց փոխարէնն ուրիշ արժէք մ'յառաջ չ'բերէր, կ'ըսեն իսկ երկրորդին համար կորոշեն՝ արժէք մը յառաջ բերելու համար ծախսուած դրամ: Մինչդեռ անարտադրող ծախք անուանածը մարդկային առողջութիւնն կեանքին ապահով շարունակութիւնն յառաջ բերելու վերաբերութեամբ տրուած բացատրութիւնները կը հաստատեն թէ այդպիսի անուն մը կրելու չ'էր. իսկ երկրորդ կ'որոշեն սխալ անուամբ, վասնզի, օրինակի համար, գրասեղան մը շինելու համար փայտեղենի, գամի, գոյնի, ատաղձի ևն պիտոյից համար տըրուած դրամներ սպառման ներքեւ գտնուող ծախքեր չ'են, առ այս ուշադրութիւն կը հրաւիրենք թէ սոքա կը պատկանին հարստութիւն մը ձեռք բերելու համար « աշխատութեան և դրամագլխոյ » պիտոյից վրայ դրուած բացատրութիւններուն վրայ, քանի որ գրասեղանն իւր կատարեալ եւ աւարտած վիճակին հասած կ'ամփոփէ իր արժէքին մէջ եղած ծախսից բովանդակ գումարն:

149. — Անհատական ծախուց տեսակներուն և գումարներուն շատ ու քիչ, մեծ ու փոքր քանակութեանն ժողովրդեան մը դիրքն եւ աստիճանին չափն կը հասկըցուի սովորաբար, զոր որոշ կերպիւ ըմբռնելու համար զարգացեալ եւ կէս վայրենի երկու անհատներու կամ երկու ժողովրդեան ապրելու եղանակներն աչաց առջեւ բերել պէտք է: Տարբեր խնդիր է եւ նշանակութիւնն չունի ապրանք գինները երկրի մը մէջ սուղ ուրիշ երկրի մը մէջ աժան լինելն, այս տեղական արտադրութեան ու ներածութեան խնդիր է եւ իրարմէ շատ մեծ տարբերութիւններ չեն ունենար, այսինքն 100ին 5էն մինչեւ տասն առաւել կամ նուազ, զոր շատ դիւրին է հաշույ եւ նկատողութեան առնուլ նախընթաց բաղդատութիւնն ընել փորձուած ժամանակ:

Նոյնպէս եւ ժողովրդեան մը, ինչպէս նաեւ նոյն իսկ անհատի մը հարուստ լինիլ կամ հարստանալու վրայ գտնուելիք որոշելու համար պէտք է նկատի առնուլ թէ ունեցած ընդհանուր և մասնաւոր սպառմանց գումարներն՝ արտադրած նիւթերուն ընդհանուր արժէքէն եւ ունեցած շահ եւ եկամուտէն նուազ լինիլ պէտք են, ճիշտ այն սկզբամբ ինչ որ ըսուած է առեւտրական ընդհանուր կշռոյն նկատմամբ:

150. — Կան նշանաւոր տնտեսագետներ եւս որք դատապարտած են զարգաւորութեան և պերճանքի ծախքերը մատնանիշ ընելով գոհարեղէնք, ոսկեայ զարդեր եւ մինչեւ իսկ մեծաշէն բնակարաններ, ծանրագին կարասիք, հանդերձանք, գործածելի նիւթեր եւայլն առարկելով թէ մարդկային սին փափաքներուն եւ փառամոլութեան կը զոհուին անհուն հարստութիւններ եւ դրամագլուխներ, մինչ կրնային աշխատասէր անձերու գործ, զբաղում հայթայթել եւ նորանոր հարստութեանց դրուէք բանալ: Այս խնդիր՝ ինչպէս պարսաւի նոյնպէս եւ ջատագովի փաստաբան տնտեսագէտներ յարուցած է իւր շուրջ, ի՞նչ պարսաւի կողմն բռնենք, անհասական սեփականութեան բաժարձակօրէն սօրիմելու ազատ սկզբունքին դէմ խօսած կը լինինք, և մանաւանդ

և հո. անաւորներու տնօրինութեանց² եւ իրաւանց ստեմանին չ. ոտնձգութիւն ըրած կ'ըլլանք, հակառակ խօսած լինելով ի վրաս մարդկային ճաշակին, զգացմանց նրբութեան եւ փառասիրութեանը դէմ: Իսկ եթէ ջատագովողներու կողմ բռնելու ըլլանք, նոցա ինչ ինչ ճշմարիտ և արդար առարկութիւններու դէմ ականջ գոցած կ'ըլլանք, քանի որ տեսնուած է թէ մանաւանդ մարդկային սին փառամոլութիւնը եւ ունայն զարդասիրութեան չափազանցութիւնը տուններ քանդած են:

Կարծենք, միջին ճամբու մը հետեւիլ լաւագոյն եւ բանաւորն է, եւ արդի տնտեսագիտութիւնն եւս ներողամտաբար եւ կամ լաւ եւս ըստ արժանւոյն վճռած է թէ իմաստութիւն է ունենալ գոհարեղէնք եւ ծանրարժէք նիւթեր քան թէ չռայլարար ապրիլ. վասն զի նախորդք երկու կերպիւ օգտակարութիւն կ'ընծայեն: Իրաւ է որ դրամագրւութիւններ են եւ արժէք կը ներկայացնեն, սակայն չեն կրնար ուրիշ նոր շահեր եւ հարստութիւն արտադրել, գործ եւ զբաղում մատակարարել. սակայն մարդկային փառասիրութեան գոհացում կ'տան, որք յանձնարարելի են եթէ օրինաւորութեան եւ համաստիճան չափաւորութեան մէջն են. բաց ասկէ այդ արժէքները որ եւ է ժամանակ փոքր ինչ առաւել կամ նուազ գնահատութեամբ իրենց փոխարէն արժէքին գումարն կրնան սեփականողին ձեռքն բերելու ծառայել, երբ պէտքն զգացուի, ուստի եւ այս կերպ արժէքներու գոյութիւնն և սեփականութիւնն խնայողասիրութեան երկրորդ եւ հասարակ կերպն կրնայ նկատուիլ եւ այս կերպիւ եւս բացատրուիլ եւ արդարանալ:

Այս կարգի ծանրագին նիւթերն ունենալ եւ գործածել անհատին նիւթական ընդհանուր կացութեանն, վիճակին եւ ընկերական պայմաններուն համեմատական լինել պայման է: Չափազանցութիւնն՝ անհեռատեսութեան եւ ինքնաճանաչութեան անգոյութենէն կը ծագի, սեփականողն ու գործածողն ծիծաղելի կը դառնայ, եւ իւր հարստութեան եւ դրամագլխին արդիւնաւէտ գործածութեան դէմ նեղութիւն եւ զրկանք կը պատճառէ:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Նախնական Գիտելիք.....

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Նախնական Գիտելիք. (Շարունակութիւն) 11— 25

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Արտադրութիւնն արդիւնաւորող միջոցներ
Բնական հարստութիւն , Աշխատութիւն ,
Դրամագլուխ 26— 49

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ. — (Շարունակութիւն):

Մեքենայք. — Դասակարգութիւն աշխատութեանց. — Ընկերակցութիւնք. —
Բաժանումն Աշխատութեան..... 50— 78

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Հարստութեան բաշխումն կամ բաժանումն
Շահ, — Եկամուտ. — Վարձք և Օրողջէք 79—102

ՄԱՍՆ ՉՈՐՐՈՐԴ

Հարստութեան Շրջաբերութիւնն
Փոխանակութիւն. — Դրամ. — Վարկ և
Օժանդակներ 103—124

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

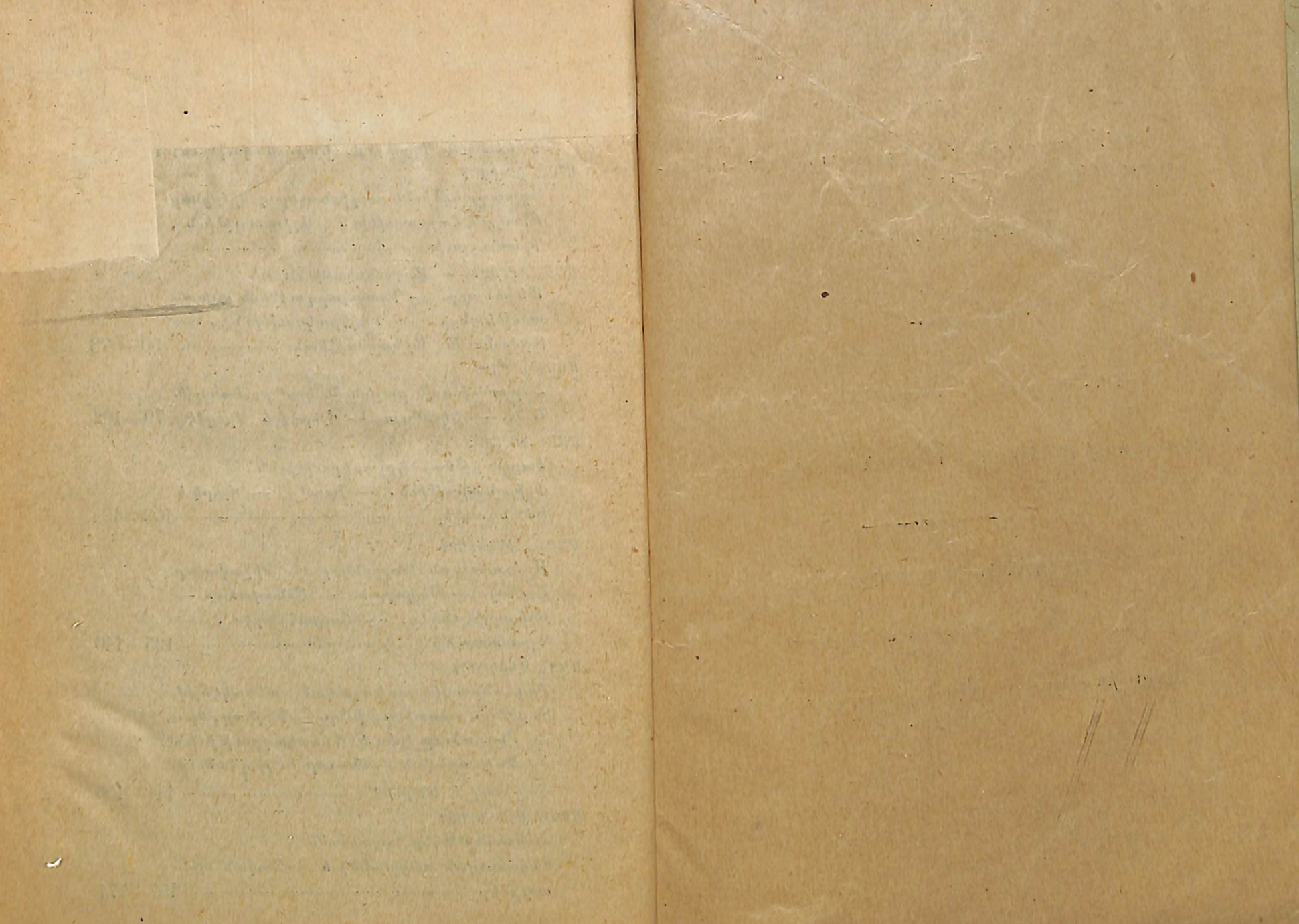
Առեւտրական կեդրոններ և միջավայրք
Շուկայ. — Սակարան. — Տօնավաճառ. —
Աշխարհահանդէս. — Ցուցահանդէս , —
Դրամատունք 125—140

ՄԱՍՆ ՎՅՅԵՐՈՐԴ

Ընդհանրապէս առեւտրական տեսակէտով
Գործելու անկախութիւնը. — Դաշնադրեր.
— Ընդհանուր կշիռ և Վիճակագրութիւն.
— Առեւտրական մասնաւոր եւ ընդհանուր
Տազնապ և Անկում..... 141—156

ՄԱՍՆ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

Հարստութեանց սպառումն
Անհատական բացարձակ և զանազան պիտոյքներ 157—174

Ներկայ օրոյն մեջ պիտի զգարուի նաեւ սոյն Ա-
ռեւտական գիտելաց երկրորդ հաստըն՝

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕՐԷՆՔ

Նշան Կ. Պերպերեանի զարանին մեջ կը գտնուի

Մ. Քեշիշեանի ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԳԻՆ 5 ՊԶ.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Գիւնն է կես արծաթ մեծիսիէ

Արդիւնքին կեսը նուիրուած է Ուսուցչաց օգնութեան
Ունեւորին .

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0198904

33
R-40